

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Diplomová práce

SEXUALITA JAKO ETICKÉ TÉMA VE SLUŽBÁCH PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Urban, Ph.D.

Autorka práce: Bc. Jarmila Liščáková, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci (KS)

2021

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

27. 3. 2021

podpis

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Davidu Urbanovi, Ph.D.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Východiska sociální prevence.....	9
1.1 Úrovně a zaměření preventivních aktivit.....	10
1.2 Subjekty sociální prevence	12
1.3 Etické aspekty při výběru pracovníků	13
1.3.1 Chápání dobra	15
1.3.2 Chápání obrazu člověka	16
2 Sexuální etika.....	19
2.1 Pojímání sexuality v antice.....	20
2.2 Pojímání sexuality v biblické tradici	21
2.3 Sexualita v katolickém magisteriu.....	22
2.4 Liberalizace sexuality v moderní a postmoderní společnosti.....	24
2.5 Kritický pohled na přístupy sexuální etiky.....	27
3 Vymezení nízkoprahových služeb pro děti a mládež	31
3.1 Charakteristika nízkoprahových služeb pro děti a mládež	31
3.2 Nároky na pracovníka v nízkoprahovém klubu.....	33
3.3 Klient nízkoprahového klubu	34
3.3.1 Společenské nároky na soudobou mládež.....	34
3.3.2 Cílová skupina jako nálepka	35
3.4 Animace: příležitost k dosažení osobní integrity	36
4 Specifika intervencí v oblasti sexuality	40
4.1 Sociální šetření	41
4.1.1 Ukázka sociálního šetření.....	47
4.2 Situační intervence	49
4.2.1 Příklad situační intervence	50
4.3 Zakázka.....	51

4.4	Skupinová práce	51
5	Etické rozhodování v praxi NZDM	54
5.1	Je všechno relativní?.....	55
5.2	Hodnota volby	57
5.3	Jakým způsobem může sociální pracovník činit volbu hodnotnou?	59
5.4	Co je dobré pro klienta?.....	59
5.4.1	Téma první: promiskuita	62
5.4.2	Téma druhé: potrat	63
5.4.3	Téma třetí: prostituce	64
5.4.4	Téma čtvrté: nevěra	66
5.4.5	Téma páté: pornografie	67
5.4.6	Téma šesté: rizikové chování v on line prostoru	68
6	Etické problémy v praxi nízkoprahových služeb	71
6.1	Nedostatek zkušeností a znalostí	71
6.2	Nejasnosti v roli sociálního pracovníka.....	73
6.3	Nedůvěra ve status sociálního pracovníka.....	75
6.4	Příliš úzké zaměření na potřeby a práva klienta	76
6.5	Situace je moc komplexní.....	77
7	Diskuse.....	79
	Závěr.....	81
	Seznam použitých zdrojů	85
	Seznam zkratk	95
	Seznam příloh.....	96
	Abstrakt	97
	Abstract	101

„Etika je důležitá a zároveň jako by se o ní nedalo nic říct. Je jako vzduch. Člověk si jí všimne tehdy, když chybí.“¹

Úvod

Matoušek ve své publikaci sociální práci definuje jako společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.² K tomu je potřeba poznamenat, že i sociální pracovník je přese všechnu svou odbornost také dítětem své doby, které je utvářeno a ovlivňováno sociálními problémy a naladěním společnosti, stejně jako jeho klienti. Zároveň se od něj očekává profesionální činnost jménem sociální práce. Tato profesionální práce se staví mimo jiné na tom, že sociální pracovník musí umět svá etická rozhodnutí umět zdůvodnit. Je tomu ale skutečně tak?

Etiku rozhodování lze v nejširším smyslu definovat jako otázku, jakým způsobem je třeba žít, přičemž správnost života se vztahuje pouze na svobodné jednání. Na základě mého výzkumu k bakalářské práci,³ který byl realizovaný v nízkoprahových klubech pro děti a mládež, vycházím ze zjištění (a také vlastní zkušenosti), že stále existuje určité množství pracovníků, kteří svá etická rozhodnutí provádí jen prostřednictvím jednoduché volby, která nejspíše vychází z jejich povrchního (možná naivního) přesvědčení či redukce etických rozhodnutí. Cílem bakalářské práce bylo poukázat na možná úskalí, která souvisí s online komunikací (jako nástrojem sociální práce) vedenou mezi klientem a pracovníky nízkoprahového klubu pro děti a mládež. Předpokládala jsem, že v nově se budujícím systému pravidel a zkušeností s komunikací v online prostoru musí pracovníkům přirozeně vyvstávat spousta otázek o tom, zda

¹ BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*, s. 359.

² Srov. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 189.

³ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J. *Úskalí on-line práce s klienty v prostředí nízkoprahových klubů pro děti a mládež při Diecézní charitě Brno*.

někdo něco činí nebo zda je to činěno dobře, či ne a proč. Překvapilo mě však, že většina respondentů nedokázala k oblasti etičnosti své praxe nic říci. Zdálo se mi dokonce, že je tato otázka zarazila. Mnohdy jako by svou práci nevnímali jako etickou disciplínu. V lepším případě museli dlouho přemýšlet, aby si na „něco“ vzpomněli. Na přímý dotaz, zda řešili nějaké etické otázky, většinou odpovídali, že ne, že neřešili. Nebylo ani patrné, že by se tomuto tématu věnovali v rámci supervize, což mě překvapilo. Ukazuje to na sníženou uvědomělost při řešení etických otázek u některých respondentů, zejména mladých pracovníků, absolventů oborů sociální práce?

Přitom absolventi oboru sociální práce nacházejí uplatnění zejména ve službách sociální prevence (nizkoprahové kluby pro děti a mládež, K- centra). Z jistých specifických důvodů jsou tyto služby pro absolventy snadněji dostupné a svým způsobem atraktivní (například díky odpolední pracovní době, kontaktu s vrstevníky, míře počátečního entuziasmu, nízké konkurenci ze strany zkušenějších v oboru díky nedostatečnému finančnímu ohodnocení, vysoké míře fluktuace). Pracovníci - absolventi jsou přitom po rodičích a učitelích často nejdůležitější osoby, které na děti a mládež působí v jejich volném čase, či během vyučování. V jistém ohledu můžou hrát i roli nejdůležitější. Klienti nizkoprahových zařízení můžou řešit i velmi zásadní záležitosti, se kterými se s důvěrou na pracovníky obrací. Ti vzhledem ke své privilegované pozici často zastíní jiné dospělé, kteří mohou (a někteří dokonce měli) děti a mládež na cestě k dospělosti doprovázet. O to více záleží na přístupu sociálních pracovníků, způsobu jejich uvažování, rozhodování, o jejich způsobu nazírání na to, co je dobré a co je zlé a proč. Zde se však dotýkáme paradoxu, o kterém jsem mluvila již na začátku – mladý nezkušený pracovník, který nedokáže mluvit o etice své práce, ani se o ni vlastně cíleně nezajímá, provází svého stejně nezkušeného klienta na cestě k řešení jeho problému. V diplomové práci tedy rozvíjím tento paradox a pokouším se získat odpovědi na otázky, proč tomu tak je. Svůj zájem soustředím na oblast etiky v sociální práci s dětmi a mládeží ve službách sociální prevence. Pro snazší uchopitelnost se zaměřuji na **služby pro děti a mládež v oblasti sekundární prevence** a volím konkrétní oblast působení - **lidskou sexualitu**. Jedná se o oblast, která je pro klienty obsahově atraktivní, zároveň v ní vzniká spousta zakázek, které klienti s pracovníky řeší. Lze předpokládat, že zde budou vznikat ukázková etická dilemata. *„Každý z nás se totiž ve svém pohlavním chování čas od času dostává do závažných dilemat, v nichž si nevíme rady s tím, co je dobré či špatné, ale v nichž nám nijak nepomůže právo. V takových případech je (obzvlášť v oblasti pohlavního života) obvykle*

do kouta zahnaná etika ve stylu „anything goes“ – nechceme-li totiž ublížit lidem, k nimž chováme hlubší city, všechno zkrátka nejde. V sexualitě je morální rozhodování o to zajímavější, že se v něm nemusíme dostávat do konfliktu pouze s většinově provozovanou (či alespoň s takovou, která je za většinovou mediálně proklamovaná) praxí a hodnotami, ale do větší či menší míry v něm navíc oponujeme vlastní, velmi silné vášni: pohlavnímu pudu.“⁴

Cílem diplomové práce je popis a analýza vlastní praxe v oblasti prevence sexuálně rizikového chování u dětí a mládeže s přihlédnutím k etickým aspektům této činnosti. Úkolem bude popsat nejen etické okolnosti preventivních aktivit tohoto typu, ale i seznámit čtenáře s vlastními zkušenostmi a dobrou praxí. Dobrou praxí přitom rozumím ty způsoby práce s dětmi a mládeží, které považuji za funkční (mají skutečný potenciál změnit situaci klienta), přijatelné a přiměřené (tj. etické), odborně odůvodnitelné (legální a legitimní).

Rozhodla jsem se, že do této diplomové práci nebudu zařazovat výzkumnou část, protože si nemyslím, že by byla nějakým způsobem ku prospěchu celkovému charakteru práce. První tři kapitoly jsou obecnější a věnují se teoriím (problematice prevence, především jejím filosofickým východiskům, sexuální etikou a pojetím nízkoprahových služeb pro děti a mládež). Druhá část práce je empirická a zaměřuje se mé vlastní postřehy a zkušenosti s preventivní praxí. V textu používám výňatky z rozhovorů se sociálními pracovníky (osm rozhovorů jsem realizovala za účelem získání materiálu, ze kterého bych mohla čerpat praktické ukázky k tématům, kterým se v práci věnuji).

⁴ KOUMAR, J. *Pět přístupů k etice sexuality. Důsledky asymetrického argumentu Davida Benatara pro etiku pohlavního chování.* Filosofie dnes [on-line], s. 65.

1 Východiska sociální prevence

Cílem první kapitoly je objasnit filosofická východiska preventivních aktivit v oblasti sociální prevence.⁵ Sociální pracovník, který se v prevenci angažuje, by měl umět odpovědět na otázku, proč je dobré a prospěšné prevenci dělat – a to jak sobě, tak klientovi, běžnému občanovi i donátorovi. Každému, kdo ve službách prevence pracuje jen proto, že „má přece rád děti“ nebo věří, že „to jaksi nějak má smysl“, většinou rychle dojde dech a po několika letech cítí frustraci a vyprahlost. Očekávané výsledky nepřichází: nikdo totiž není schopen vyčíslit, zvážit či změřit, nakolik byl tomu či kterému klientovi prospěšný. Investovaná energie se málokdy vrací v podobě pozitivní zpětné vazby. Je velmi výjimečné, když vás po letech přijde navštívit klient, jen aby vám řekl, že mu vaše spolupráce změnila nebo zlepšila život.⁶ Víra ve smysl této práce je sice důležitá, avšak neměla by být vztažena jen k osobě klienta, který má právo selhat, neodpovídat našim představám a co víc, není povinen nám být vděčný či nás oceňovat.

Na prevenci by se v první řadě mělo nahlížet více pragmaticky, tedy jako na soubor intervencí, jejichž cílem je zamezit či snížit výskyt a šíření rizikového chování. Slovník sociální práce charakterizuje prevenci jako „*soubor opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, a to zejména těm typům selhání, které ohrožují základní hodnoty společnosti (kriminalita, prostituce, toxikomanie, xenofobie, rasismus, sociální parazitismus apod.)*“.⁷ Preventivní služby pro děti a mládež jsou tedy součástí uceleného a širšího systému preventivních aktivit a opatření, které buď realizuje, nebo podporuje náš stát. Cílem je vytvořit koordinovaný soubor preventivních, vzdělávacích, léčebných, sociálních, regulačních, kontrolních a dalších opatření, včetně opatření vymáhání práva, uskutečňovaných na mezinárodní, národní, krajské a na místní úrovni zaměřených na problematiku společensky nežádoucího chování. Tato opatření mají především minimalizovat škody (zdravotní, sociální, ekonomická, nehmotná).⁸

Stát pravidelně provádí analýzy efektivity/účinnosti nákladů, přičemž je prokazatelné, že investice vložené do prevence mají jednoznačný společenský přínos.

⁵ Vedle sociální prevence, která se dělí na primární, sekundární a terciální a věnuje se společenským opatřením v oblasti ekonomiky, kultury, v sociální oblasti, atp., rozlišujeme ještě generální prevenci a situační prevenci. (Srov. CHMELÍK, J.: *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 33).

⁶ Stručně řečeno nejdůležitějším ukazatelem efektivity preventivního působení je změna chování. Změna chování může korelovat se změnou postojů.

⁷ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 154.

⁸ Srov. *Národní strategie primární prevence 2019 -2027*, s. 3 – 6 a *Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019 – 2027*, s. 5 - 7.

Jako příklad lze uvést například programy typu Harm Reduction, kde se náklady na zavedení a provozování programu/intervence porovnávají s náklady na léčení odvrácených nákaz krví přenosnými nemocemi, ušlou produktivitou v důsledku odvrácených nákaz a souvisejících úmrtí.⁹

Nechci tvrdit, že tuto činnost nelze vykonávat úspěšně a bez rizika rychlého vyhoření jediné tehdy, pokud se opřeme o základní východisko prevence, tedy pragmatické snižování škod. Ani tím nechci říct, že mezi námi a klientem nemá a nemůže vzniknout vzájemně obohacující vztah. Jsem ale přesvědčená o tom, že základní motivací pro výkon této činnosti by mělo být vědomí společenské prospěšnosti a stabilizace klienta. Kdo tuto prospěšnost nevnímá, snadno vychyluje do dvou extrémů – buď preventivní aktivity valem odsuzuje jako zbytečné a obhajuje typ prevence, který žertovně nazývám „sportem proti drogám“ (to je přístup příznačný pro laickou veřejnost) nebo mnohem snáz upadne do spasitelského vztahu, kdy se snaží klienta či klientku „zachránit“. Posledně jmenované se týká především začínajících pracovníků. V tomto případě tento typ profesního vzplanutí většinou a nevyhnutelně ústí do pocitu vyhoření.

1.1 Úrovně a zaměření preventivních aktivit

Otázka zdůvodnitelnosti správnosti prevence nabývá na významu se stoupající úrovní preventivních aktivit. Zatímco samotné působení ve školách (tedy všeobecnou primární prevencí) může pracovník považovat jako přijatelné a vhodné, distribuci kondomů či lékařské prohlídky prostitutek může vnímat jako zvrhlé či nemorální.

Obecně prevenci členíme na prevenci primární, sekundární a terciální. Podstatou **primární prevence** je předcházení vzniku rizikového chování u osob, u kterých se ještě rizikového chování nevyskytlo (směřuje tedy do budoucna). Ideou není pouze působit tak, aby se děti rizikově nechovaly, ale především oddálení rizikového chování do co nejvyššího věku, kde je větší předpoklad, že následky takového chování nebudou tak destruktivní. Pro účinnost primární prevence je důležité zaměřit se na co nejnižší věkové skupiny obyvatel a na prostředí, ve kterém se utvářejí postoje a hodnotové orientace. V současné době k této prevenci určitě nepřispívají masmédiá, které ve svých pořadech velmi často prezentují pokleslé formy pohledu na

⁹ srov. ZÁBRANSKÝ, T. *Ekonomické aspekty užívání drog; ekonomická analýza jako podklad pro rozhodnutí o nejúčinnější dostupné intervenci*, in KALINA, K. *Drogy a drogové závislosti 1. Mezioborový přístup*, s. 72 .

lidskou sexualitu (a to zejména prostřednictvím idolů).¹⁰ Dalším problematickým příkladem může být snadná dostupnost pornografie na internetu či vystavování pornografických časopisů v trafikách.

U **sekundární prevence** se jedná o předcházení vzniku, rozvoji a přetrvávání rizikového chování u osob, které jsou rizikovým chováním ohroženi. Je zaměřena jak na rizikové jedince a skupiny, tak i další rizikové faktory, například sociální prostředí. Jako rizikové sexuální chování označujeme projevy spojené s intimním a pohlavním životem dětí, které přináší rizika zdravotní, sociální, psychologická, popřípadě rizika v dalších oblastech. Řadíme sem například předčasný začátek sexuálního života, promiskuitní chování, prostituční chování, nechráněný pohlavní styk s náhodnými známými, rizikové, násilné či krvavé praktiky, nepřiměřené projevy sexuality (masturbace na veřejnosti). V současné době přichází na scénu i nové trendy, které souvisí s rozvojem informačních technologií (zveřejňování svých intimních fotografií, či videí na internetu, zasílání svých intimních fotografií či videí mobilním telefonem, zvýšená konzumace pornografie).¹¹ *Těžištěm činnosti je včasné vyhledávání problému, podávání informací, poradenství, sociální péče.*¹²

Cílem **terciální prevence** je předcházení zdravotním nebo sociálním potížím v důsledku rizikového chování. Příkladem může být předcházení vážnému nebo trvalému zdravotnímu nebo sociálnímu poškození – například v souvislosti s prostitucí.¹³ Jak může vypadat metoda Harm Reduction¹⁴ (jeden z přístupů terciální prevence) v oblasti sexuální prevence a proč je důležitá? K tomu uvádí například Rekart, že sexuální práce je extrémně nebezpečná profese. Používání zásad snižování škod může pomoci chránit životy sexuálních pracovníků stejně, jako uživatelé drog těží ze snižování škod spojených s užíváním drog. Mezi úspěšné zásahy patří vzájemné vzdělávání, školení v dovednostech pro vyjednávání o kondomech, bezpečnostní tipy pro pouliční sexuální pracovníky, kondomy pro muže a ženy, synergie mezi prevencí

¹⁰ Srov. CHMELÍČEK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 34.

¹¹ Srov. Pražské centrum primární prevence. *Co je rizikové sexuální chování a nevhodné projevy sexuality*. [on-line], dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/index.php/sexualne-rizikove.html>

¹² CHMELÍČEK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 34.

¹³ Srov. tamtéž, s. 34-35.

¹⁴ Termín Harm Reduction se obvykle nepřekládá do češtiny. Označuje přístupy snižování či minimalizace poškození drogami u osob, kteří v současnosti drogy užívají a nejsou motivováni k tomu, aby užívání zanechali.

a péči, pokyny pro zdraví a bezpečnost při práci ve „vykřičených domech“, svépomocné organizace a sítě na ochranu dětí založené na komunitě.¹⁵

Jednotlivé úrovně preventivních aktivit tedy mají svá vlastní filosofická východiska, jejichž cílem je především snižování zdravotních, sociálních a ve výsledku ekonomických dopadů na stát a občany. Ve své podstatě jsou všechny tyto aktivity eticky odůvodnitelné jako snaha o maximalizaci dober ve společnosti (prevenci je vnímat jako důsledek konsekvencialistického přístupu). Tento přístup je prosazován skrze jednotlivé subjekty, které jsou samy o sobě garanty prosazení těchto fundamentálních východisek v praxi, přičemž jedním z kritérií odbornosti musí být i zajištění etického jednání jednotlivých aktérů při řešení konkrétních případů. Nejde tedy jen o samotnou filosofii, ale i o její vhodné prosazení, které jednotlivé subjekty musí garantovat.

1.2 Subjekty sociální prevence

Subjekty prevence jsou nejenom poskytovateli a realizátory prevence, nýbrž také garanty standardizovaného výkonu a nastavení služeb. Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, na systému organizace a řízení preventivních aktivit na nejobecnější úrovni se podílí stát, respektive jednotlivá ministerstva. Jejich činnost řídí a kontroluje Vláda České republiky, vrcholný orgán výkonné moci. V oblasti preventivních aktivit směřujících v cílové skupině děti a mládež je klíčové Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo práce a sociálních věcí. Na poskytování prevence se vedle činnosti státní správy a samosprávy podílejí nestátní neziskové organizace. Do okruhu poskytovatelů preventivních aktivit přirozeně patří i další instituce: rodina, poskytovatele volnočasových aktivit, komunitní centra.

Ministerstvo práce a sociálních věcí se zaměřuje především na sekundární prevenci pro ohrožené mladé lidi, jejich rodiny a skupiny mládeže. Tyto služby jsou souhrnně označovány jako „Služby sociální prevence“. Jejich činnost je legislativně vymezena.¹⁶ Zákon definuje služby sociální prevence jako ty, které „*napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální*

¹⁵ Srov. RECKART, M.,L. *Sex-work harm reduction*. Lancet [on-line]. Reckart dále uvádí, že sexuální pracovníci jsou vystaveni vážným rizikům: užívání drog, nemocem, násilím, diskriminaci, zadlužení, kriminalizaci a vykořisťování (dětská prostituce, obchodování za účelem sexuální práce a vykořisťování).

¹⁵ ZÁBRANSKÝ, T. *Ekonomické aspekty užívání drog; ekonomická analýza jako podklad pro rozhodnutí o neúčinnější dostupné intervenci*, in KALINA, K. *Drogy a drogové závislosti 1. Mezioborový přístup*, s. 72.

¹⁶ Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., a Vyhlášku 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů“.¹⁷ Mezi nejvýznamnější služby sociální prevence pro děti a mládež patří například Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, Kontaktní centra a Domy na půl cesty.

K zajištění legálního a legitimního průběhu poskytování služeb stát prosadil tzv. standardy sociálních služeb¹⁸ a dává k tomu následující zdůvodnění: „Zákon jasně definuje a následně trvá na dodržování základních zásad poskytování sociálních služeb, jako je zachování důstojnosti a lidských práv osob, které sociální služby využívají. Dále vymezuje individuální rozměr poskytovaných služeb, což znamená, že poskytovatel musí vycházet z potřeb konkrétní osoby, nikoli skupiny osob či z potřeb poskytovatele služby.“¹⁹

1.3 Etické aspekty při výběru pracovníků

V předchozí kapitole jsem zdůvodnila, proč je důležité, aby sociální pracovník pochopil filosofická východiska prevence a nutnosti standardizace sociální práce. Obojí se úzce dotýká etických otázek. Jaký je vlastně důvod zabývat se v prevenci etikou? „Etikou se v pomáhajících oborech zabýváme proto, že jakýkoliv kontakt člověka s člověkem musí být upraven jemnějšími a citlivějšími pravidly, než poskytuje hrubý právní rámec, a také proto, že naše obory zacházejí s mocí nad druhým člověkem.“²⁰

Jsou nám zřejmé obecné rámce filosofického přístupu prevence. Víme, že subjekty prevence se snaží podporovat tvorbu dober standardizací a vlastními etickými kodexy.²¹ V tomto pomyslném řetězci však nelze opomenout i samotnou osobnost sociálního pracovníka, který přichází na scénu se svébytným pochopením všech morálních horizontů, které ho obklopují. Co tím mám na mysli?

Předně: od odborných autorit v oblasti etiky se nedočkáme jednotného pohledu na etiku jako takovou. Jednotlivé názory jsou jako střípky velké mozaiky, přičemž

¹⁷ Sběrka zákonů. Zákon č. 108/2006. Díl 4. §53 Služby sociální prevence [on-line].

¹⁸ Standardy kvality sociálních služeb doporučené MPSV od roku 2002 se staly právním předpisem závazným od 1.1.2007. Znění kritérií Standardů je obsahem přílohy č. 2 vyhlášky MPSV č. 505/2006 Sb., prováděcího předpisu k zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

¹⁹ ČERMÁKOVÁ, K., STRAKOVÁ, M. *Standardy kvality sociálních služeb - příručka pro uživatele*, s. 3.

²⁰ BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*, s. 350

²¹ V tomto případě mám na mysli Etický kodex sociálního pracovníka České republiky.

každý z nich odráží osobitost autora, která formuje jeho pohled na etiku. Například Jan Šimek definuje etiku jako „složitý, komplexní fenomén, který se týká jak jedince, tak i celé společnosti, rozumu i citů, morální rozhodování probíhá na vědomé i nevědomé úrovni a může být dalekosáhle ovlivněno nejrůznějšími ideologickými tlaky.“²² Autor přitom předpokládá, že pochopení etiky je možné jen pokud do svých úvah o tom, co je dobré a co je zlé připočteme ještě vlivy metafyzické, tedy skutečnosti, které nás přesahují, a které nejsou uchopitelné rozumem (tedy vědecky nebo filosoficky).

Odlišně definuje etiku Michel Foucault, který „věří“ pouze v existenci společensky stanovených pravidel a tvrdí, že „morálkou rozumíme soubor hodnot a pravidel jednání, která jsou jedincům a skupinám předkládána prostřednictvím různých preskriptivních institucí (...). Avšak za morálku považujeme též skutečné chování jednotlivců, vztahující se k pravidlům a hodnotám, které jsou jim předkládány: označujeme tak způsob, jimž se více či méně podrobují určité zásadě chování.“²³

Sama různorodost definic odborníků tak předurčuje také mravní kreativitu jednotlivých pracovníků na poli prevence. Lze vůbec dojít k nějakému jednotnému obrazu? Lze ji od pracovníků očekávat? Pokud tento pohled toužím najít, musím se na etiku podívat z nejobecnějšího pohledu. V této perspektivě je předmětem etiky to, **jak správně žít**, přičemž správnost žití nezaručuje, že takový život bude druhými hodnocen jako úspěšný²⁴. Etika, jak vyplývá z výše uvedeného, vyžaduje svobodné jednání, které se ovšem nedá vyložit jako příležitost k tomu chovat se, jak se někomu líbí, ale dle Sokola je chápáno jako prostor možností, příležitostí jednat a nejednat podle vlastního zhodnocení a rozhodnutí. Příléhavé je také Sokolovo přirovnání ke hře, kdy fungování podle pravidel zaručuje radost a užitek hry – a to nejenom pro jejího hráče, tak i pro spoluhráče.²⁵ Středem etiky je druhá z trojice základních otázek filozofa Immanuela Kanta: Co mohu vědět? Co mám dělat? V co mohu doufat?²⁶ Druhou otázku však nelze zodpovědět nezávisle na ostatních dvou. Odpověď na otázku po správném jednání nezávisí jenom na tom, co víme o podmínkách jednání a jeho následcích. Závisí také na motivech k jednání, a ty jsou dány mimo jiné **našimi nadějemi, tím, v co doufáme.**

²² ŠIMEK, J. *Lékařská etika*, str. 21.

²³ FOUCAULT, M. *Užívání slasti*, str. 36-37.

²⁴ Aristoteles hovoří o eudaimonii (blaženosti), neboli šťastném a zdařilém životě. Eudaimonia by měla být nejvyšším cílem lidského úsilí, přičemž plody tohoto jistě nemalého úsilí označuje jako dosažené ctnosti. Z toho vyplývá, že zdařilý život nevyplývá ze situace jen tak, samo sebou, za přispění šťastných náhod, avšak vytrvalou a cílevědomou prací, zkušeností a postupným zráním (srov. Aristoteles. *Etika Níkomachova*, s. 23 – 28)

²⁵ Srov. SOKOL, J. *Etika a život*, str. 60.

²⁶ Srov. SOKOL, J. *Kant jako antropolog a pedagog*. [on-line].

A týká se koneckonců také **představy o člověku**, kterou se necháváme vést.²⁷ Jinými slovy všichni máme nějaký ideál pojetí dobra, který nás motivuje k akci. Také máme vlastní pojetí člověka. Tyto dva aspekty významně ovlivňují naše vnímání a rozhodování o správném žití.

Tato okolnost může být důležitá pro subjekty prevence, které mají právo tuto otázku položit v rámci přijímacích pohovorů: není totiž ještě „ruka v rukávu“, když pracovník splňuje odborné předpoklady (míním tím vzdělání). Stačit by nemělo ani správné pojetí filozofických kořenů prevence a dobrá znalost zákon. Pro organizaci by mělo být stěžejní i to, jakým způsobem jeho budoucí zaměstnanec chápe „dobro“ a jak pojímá „lidskou bytost“.. Přístup pracovníka k těmto otázkám se může zásadně odlišovat od očekávání organizace. Většina organizací v rámci transparentnosti definuje své hodnoty, od kterých lze odvodit odpověď na „doufání“ i „pojetí člověka“.

1.3.1 Chápání dobra

Jakými možnými způsoby může pracovník chápat dobro? V souvislosti s etickým jednáním předpokládá u člověka Anzebacher mimo jiné tzv. předporozumění mravní skutečnosti. Toto předporozumění prezentujeme v rámci automatického jevu, tedy tendenci hodnotit jednání druhých i sebe, používat adjektiva k tomu účelu příhodná (dobrý, špatný, pilný, líný, pečlivý, lajdácký, atp.).²⁸ Avšak mravní předporozumění nezaručuje to, že na poli etické diskuse vznikne automaticky shoda a jak upozorňuje Spaemann: *„jestliže je přesto třeba znovu a znovu mluvit o tom, co je samozřejmé, pak je tomu tak jen proto, že je to vždy znovu a znovu popíráno. Morálka nevystupuje ve skutečnosti nikdy v čisté formě.“*²⁹

To je více než zřejmé v dnešní době, kdy pokusy o to vytvořit ideální etický koncept selhaly, alespoň tak to tvrdí MacIntyre, který kritizuje převažující proud dnešního (postmoderního) etického smýšlení, který označuje jako emotivismus. Emotivismus považuje všechny morální soudy jako výraz preference, postojů nebo pocitů. Ve skutečnosti jsou však tyto argumenty subjektivní. Dobré je to, co vzbuzuje příjemnou odezvu, tedy to, co se mi líbí.³⁰ Morální soud „prostituce je špatná“ jinými slovy říká totéž, jako „prostituce se mi nelíbí“.

²⁷ Srov. HUBER, W. Etika. *Základní otázky života*, s. 14.

²⁸ Srov. ANZEBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 13.

²⁹ SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje* s. 7.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 22.

Jak dále uvádí MacIntyre „*nejnápadnějším rysem jazyka současné morálky je, že často slouží k vyjadřování názorových rozdílů, nejnápadnějším rysem diskusí, v nichž se tyto rozdílné názory vyjadřují, je, že jsou nekonečné.*“³¹ Důvodem této nekonečné diskuse je skutečnost, že lidé si zvykli používat jazyk, respektive konkrétní slova, která jsou vytržena z historického konceptu. V důsledku toho už těmto slovům nerozumí a přisuzují jim svůj vlastní význam.³² MacIntyre etickou diskusi označuje jako „*disharmonickou směsici nesourodých fragmentů.*“³³ Jinými slovy v naší době jsme ztratili schopnost skutečně porozumět morálce. Jaké to má důsledky? V naší kultuře nejsme schopni rozumově dospět k morálnímu konsensu pomocí rozumu. Konkrétně jde například o otázky umělého ukončení těhotenství.³⁴

Destrukce etiky začala tehdy, když jsme odmítli aristotelovský fyzikální a metafyzický pojmový rámec jako nástroj pro vysvětlení světa okolo nás. Aristotelovo etické schéma obsahovalo tři prvky: obraz člověka předtím, než podstoupil proces morální a intelektuální kultivace (vzdělávání a výchovy), druhým byla již jeho kultivovaná podoba za předpokladu, že by uskutečnil svou esenciální přirozenost. Třetí element představoval určité etické předpisy, které tuto proměnu umožňovaly. Tento proces je tedy procesem uskutečnění lidských možností k specificky lidskému cíli³⁵. MacIntyre je přesvědčen, že návrat Aristotelově etice je jediná možnost, jak se vymanit z morálního chaosu.³⁶

Ve světle Aristotelovy etiky „dobro“ tedy neznamená, že se mně nebo klientovi musí nutně něco líbit. Neznamená to nutně ani to, že se to „dobré“ musí zalíbit druhým. Dobro úzce souvisí s pochopením významu člověka, tedy v nutnosti přijmout životní úkoly, skrze které naplňujeme životní cíle. Životních cílů dosahuje skrze vlastní úsilí a s tím související formaci charakteru (budování ctností). Tento pohled odhaluje i důležitost respektu k základním morálním pravidlům.

1.3.2 Chápání obrazu člověka

Hovořím-li o obrazu člověka, mám tím na mysli souhrn našich představ, očekávání a hodnot, které si spojujeme s člověkem. Tento obraz nemůže člověka zachytit vyčerpávajícím způsobem. Zároveň nám však pomáhá utvářet způsob, kterak se

³¹ MACINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*, s. 16.

³² Srov. tamtéž, s. 17.

³³ MACINTYRE, A.: *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*, s. 20.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 17.

³⁵ Srov. KUNA, M. *Úvod do etiky ctnosti*, s. 61 – 63.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 61 – 63.

svým okolím komunikujeme či na něj reagujeme. Nikoli však z hlediska nutnosti dosažení cílového (ideálního) stavu, spíše z hlediska jejich nasměrování. Jaké mohou být nejčastější představy o člověku?

Na portále Hradecké univerzity jsem našla velkolepý výčet různorodých obrazů: člověk tu je definován například jako *homo faber* (člověk pracující), *homo amans* (člověk milující), *homo religiosus* (člověk náboženský), *homo sacer* (člověk sakrální), *homo credens* (člověk věřící), *homo transcendens* (člověk přesahující sebe sama), *homo viator* (člověk putující), nebo dokonce jako *homo chalupář*.³⁷ Obrazů je nespočet a každý z nich má vlastní filosofickou základnu. Každý z nás ve svých myšlenkách může mít svou vlastní, originální představu o obrazu člověka, kterou nevědomě používá ve svém životě. Některé obrazy jsou pesimistické až nihilistické, jiné mohou podněcovat k radostnějšímu pohledu na člověka.

Nejhlubší zdůvodnění hodnoty lidského života, s důrazem na lidskou důstojnost, jedinečnost a neopakovatelnost, předkládá teologická antropologie. Ta ukládá mluvit o něm v pravdě a s láskou. Co to znamená? Znamená to, že především usilujeme o poznání toho, kdo to člověk je a v návaznosti na tuto skutečnost s ním budeme jednat. To někdy předpokládá, že budeme jednat i proti jeho vůli, respektive neuděláme vše, co chce nebo co si myslí, že může. Tomuto pojetí odpovídá pojetí člověka jako **Božího obrazu**. „Člověk je jen maličko omezen, aby nebyl Bůh (Ž 8,5–7), aby nebyl totožný s Bohem, ale jinak mu přináleží sláva, důstojnost i moc nad stvořeným světem (živým i neživým). Člověk tak získává spoluúčast na stvoření. Nezískává však moc nad dalšími lidmi a jejich životy, jelikož každý člověk (bez výjimek) patří Bohu. A pro Boha je hodný důstojnosti a slávy každý jednotlivec bez ohledu na lidská měřítka (původ, barva pleti, národnost, vzdělání, ekonomická situace apod.).“³⁸ Zvláštnost lidství podporují i antropologické konstanty. Antropologické konstanty označují to, co je všem lidem společné a čím se liší od zvířat. Kromě vlastností, které se připisují živým bytostem,³⁹ máme vzpřímenou postavu, obličej bez srsti, postrádáme speciální výzbroje či výbavy, která nás specializuje na konkrétní druh života. Člověk dále klade důraz na párové soužití a má plastické instinktivní chování.⁴⁰

³⁷ Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. *Transkulturní komunikace*. [on-line].

³⁸ FAUSOVÁ, P. *Biblický pohled na člověka a jeho přínos pro sociální a pastorační práci*, s. 23.

³⁹ Člověk je živou bytostí a ta se 1, odděluje se od svého okolí (buněčnou blánou, pokožkou, kůrou atp.), 2, žije ze svého okolí, je na něm závislá, 3, všechno živé vzniká, roste, odumírá, 4, toto omezení si živé bytosti vynahrazují reprodukcí, 5 jsou dráždivé – tj. reagují na své okolí. (srov. SOKOL, J.: *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, s. 23-24 .

⁴⁰ Srov. SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, s. 23 – 31.

Oproti tomu obraz člověka jako **nahé opice** je důsledek evoluční hypotézy, že se člověk vyvinul postupným vývojem z nižších živočišných druhů na základě přirozeného výběru. Současní zastánci tzv. nového darwinismu „*ve společenských vědách bojují (...) proti přesvědčení, že na biologii příliš nezáleží, že mimořádně tvárné lidské myšlení spolu s jedinečným působením kultury osvobodilo naše chování od jeho evolučních základů, že lidské chování neřídí žádná vrozená lidská přirozenost, naopak, že naši přirozeností je nechat se ovlivňovat vnějšími silami.*⁴¹ Snaží se o pochopení souvislostí a polečných rysů, které spojují lidi napříč kulturami a hovoří o znovuoobjevení lidské přirozenosti, která se různě projevuje v různých prostředích. Podporují genetickou predispozici pro morální chování člověka.⁴² Problematické může být, když si někdo na základě tohoto obrazu redukuje člověka na morální zvíře, nebo je přesvědčen o nadřazenosti jedné rasy nad druhou, případně dojde k přesvědčení, že někteří lidé nemají právo žít, protože vše je pouze záležitostí vytríbenosti genů.

V zásadě je potřeba se rozhodnout, zda má být člověk chápán materialisticky jako pouhý biologický stroj, nebo zda lze věřit v jeho hlubší určení. Je třeba si uvědomit, že pouze materialistický obraz člověka musí mít pro vymezení hodnoty lidské existence osudové následky.⁴³ *Je-li člověk pochopitelný pouze materialisticky, vyčerpává-li se v pozemské existenci, pak je hodnota tohoto člověka nízká, obzvláště tehdy, pokud již ztratil svou výkonnost a schopnost užívat života.*⁴⁴

⁴¹ WRIGHT, R. *Člověk jako morální zvíře*, s. 9.

⁴² Srov. tamtéž, s. 12.

⁴³ Srov. ROTTER, H. *Důstojnost lidského života. Základní otázky lékařské etiky*, s. 27.

⁴⁴ Tamtéž, s. 27.

2 Sexuální etika

V předchozích dvou kapitolách jsem zaměřila svou pozornost k obecným, přesto důležitým předpokladům, které ovlivňují podobu a kvalitu prevence. Tyto obecné předpoklady se týkaly především subjektů prevence, jejich způsobu prosazování preventivní filosofie skrze vlastní chápání dobra a člověka. V této kapitole se chci věnovat sexualitě, především jejím normám. Normy sexuality a jejich akceptace jsou dalším významným faktorem, který utváří specifický přístup sociálního pracovníka a navazuje na jeho pojetí „dobra“ a „obrazu člověka“. Budu se jim věnovat podrobněji, i s tím ohledem, že se na některá zde zmíněná fakta budu později (přímo i nepřímo) odkazovat.

Pojem „sexualita“ nemá dlouhou historii (slovo se začalo používat až na začátku 19. století). Weiss definuje sexualitu jako *ústřední a celoživotní aspekt lidského života, který zahrnuje sex, pohlavní identitu a roli, sexuální orientaci, eroticismus, rozkoš, intimitu a reprodukci. Sexualita je prožívána a vyjadřována v myšlenkách, fantaziích, touhách, přesvědčeních, postojích, hodnotách, v chování, činnostech, rolích a vztazích. Sexualita může obsahovat všechny tyto dimenze, ne všechny však v ní musí být vždy prožívané nebo vyjadřované. Sexualita je ovlivňována interakcí biologických, psychologických, sociálních, ekonomických, politických, kulturních, etických, právních, historických, náboženských a duchovních (spirituálních) faktorů.*⁴⁵ V definici se prezentuje sexualita jako odhalené téma a je tak příznačná dnešní době, kdy je zcela normální se o sexu nebavit pouze v kuloárech a šeptem, nýbrž zcela nahlas a beze studu. Zcela otevřeně připouští a tím normalizuje variabilitu různých sexuálních preferencí, postojů a názorů. To nebylo před několika desítky let ještě možné, respektive normální.

Normálnost společnost stanovuje prostřednictvím svých sociokulturních norem. Součástí sociokulturních norem je norma právní, představovaná v dané společnosti platnými zákonnými ustanoveními a norma etická – morální. Etická a právní norma rámuje práci sociálních pracovníků. Morální norma vychází z představy, že víme, co má být. Normální je tedy pak to, co je správné, dobré, zdravé, dokonalé. Správné by například bylo nerozvádět se, nepodvádět partnera, nechodit na potraty. Je to jakási ideální norma. Tato představa o ideálu se stává součástí našeho svědomí a vnímáme za ní židovsko-křesťanskou tradici desatera. Na toto pojetí normy často útočí tzv. norma statistická, která vychází z představy, že to, co je časté, je vlastně normální. Normální je

⁴⁵ WEISS, P. *Sexualita, základní pojmy*. Česká a slovenská psychiatrie, s. 364 - 365 [on-line].

tedy co, co je na Gaussově křivce vzdáleno příliš od jejího průměru (nejvyšší bod zvonovité křivky představuje nejvyšší počet veličiny, extrémů na obou stranách křivky). V rámci takové křivky bychom například rozvody mohli už považovat za normální. Pohled na masturbaci a orální sex například změnila tzv. Kinseyho zpráva, která prokázala, že toto chování je široce rozšířené.⁴⁶ Jak byla normalita posuzována v historii?

2.1 Pojímání sexuality v antice

V demokratickém Řecku neměly ženy příliš mnoho práv (byly spíše považovány za věc, nežli osobu). Rodina tvoří v Řecku pouze hospodářskou pospolitost, sloužící k zachování soukromého vlastnictví, obživě žen a obsluze mužů. Funkce zajištění potomstva podléhala mnoha výkyvům (nucené potraty, eugenické přístupy). Rodina vítězila nad sexem: společnost sice nebránila muži, aby měl žen, kolik jich mohl vydržovat, jeho dům však měl zůstat „čistý“ – tj. monogamní. To vyplývalo i z respektu k manželce, která byla majitelkou věna. Ráz řeckého světa v době jeho největšího rozkvětu charakterizovala homosexualita, která překračovala skutečný milostný poměr dvou mužů. Sexuální život Řeků klasické doby se zřejmě velmi lišil od sexuálního života dřívějších a pozdějších období a dokonce od sexuálního života jejich současníků v zemích v téže oblasti. Sexuálně je pro Řeky samostatné téma, spočívající především v estetice – všechny antické sochy jsou svým způsobem sexuální, ale příznačné pro toto zobrazení je zvláštní ideál – pohlavní neutrálnost. Lze těžko říci, zda socha zobrazuje postavu muže či ženy. Tyto estetické představy se promítají i do běžného života. Protože se přitažlivost neomezuje na jedno pohlaví, nevede zde ani dělící čára mezi homosexuální nebo heterosexuální náklonností. Přitažlivost, kterou působí člověk na druhého, netkví v odlišnosti pohlavních orgánů, nýbrž v tajuplných zákonech estetiky. Vše podstatné a tvůrčí je ale mužské povahy.⁴⁷

Ve starověkém Římě homosexualita platila za „řecký mrav“, byla beztrestná, ale pravého Římana nehodná. Promiskuita nebyla hodnocena negativně. Sexuální pud byl podle římského pojetí přírodní silou, kterou stát nemá omezovat, pokud to není bezpodmínečně nutné. Sexuální život je přirozeným právem muže i ženy: jestliže si muž a žena nevyhovovali, změnili prostě partnera. Tak jako v Řecku nebyly ani v Římě nikdy zakázány potraty. V Římě byly obvyklé i rozvody a tzv. postoupení ženy, kdy

⁴⁶ Srov. BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*, s. 22 – 23.

⁴⁷ Srov. MORUS, R. L. *Světové dějiny sexuality*, s. 22.

manžel přenechával svou manželku svému příteli či příteli své ženy. Přesto stále hovoříme o společnosti, kde mužové ženám vládli, měli nad nimi moc (mohli je prodat či zabít), přesto jejich postavení bylo o mnoho příznivější, než v Řecku.⁴⁸

2.2 Pojímání sexuality v biblické tradici

Naše pojetí normality v oblasti sexuality nejvýrazněji ovlivnilo především židovsko-křesťanské morální dědictví. V biblické tradici se sexualita vysvětluje na pozadí obrazu člověka jako bytosti stvořené Bohem. Sexualita mezi mužem a ženou byla součástí tajemného a posvátného vztahu, ve kterém, kromě muže a ženy, figuruje i sám Stvořitel: *I řekl Hospodin Bůh? „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.“* (Gn 2,18) Jak vysvětluje Ovečka *„otázky pohlavnosti a sexuálního života jsou zasazeny do širšího rámce partnerského a rodinného soužití. Netýkají se tedy pouze genitální aktivity a plození dětí ani jen erotické lásky mezi mužem a ženou. Člověk je v první řadě člověkem a člověkem je jako muž nebo žena. Bližší určení, kde a jak se jeho mužství či ženství projevuje, přichází až na druhém místě.“*⁴⁹

Izraelská společnost byla patriarchální, žena byla tedy podřízena muži a její úkol byl především rodit děti. Muž mohl svou ženu propustit⁵⁰ a také žít v polygammém svazku. V Bibli se nenajde ucelené pojednání o sexualitě, ale pouze se o ní zmiňuje v určitých situacích. Ve fragmentech lze vysledovat morální argumentaci k instituci manželství, která je fundamentální jednotkou uznávané formy intimního soužití mezi mužem a ženou. Starý Zákon vnímá manžele jako společenství muže a ženy, jejichž hlavním úkolem je plození nového života. Početné potomstvo je znamením Boží přízně. Plození má takovou váhu, že kvůli ní je tolerována i polygamie.⁵¹ Židovské právo však označuje každý sexuální vztah ženy s mužem, který není jejím manželem jako cizoložství a cizoložství trestá smrtí. Stejný trest hrozil i těm, kteří měli sex s osobou stejného pohlaví nebo s příbuznými.⁵²

Nový zákon navazuje na ten starý v požadavku na to, že sexualita se musí prožívat podle mravního řádu, z duchovního hlediska a ctnostně. Za tímto účelem radil sv. Pavel křesťanům manželství: *Abyste se však uvarovali smilstva, ať má každý svou*

⁴⁸ Srov. MORUS, R. L. *Světové dějiny sexuality*, s. 35 – 38.

⁴⁹ OVEČKA, L. *„Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“ Česká katolická morální teologie 1884 – 1948*, s. 214.

⁵⁰ Srov. Dt 24,1: *„Když si muž vezme ženu a bude jí mít a ona se mu potom pro něco odporné znelíbí, napíše jí propustkový list, dá jí ho do ruky a pošle ji pryč z domu.“*

⁵¹ Srov. De FIORES, S. *Slovník spirituality*, s. 840.

⁵² Srov. SCHWARTZ, M. *Láska v Bibli*, s. 120.

ženu a každá svého muže. Muž ať prokazuje ženě, čím je jí povinen, a podobně i žena muži. Žena nemá své tělo pro sebe, ale pro svého muže. Podobně však ani muž nemá své tělo pro sebe, ale pro svou ženu. Neodpírejte se jeden druhému, leda se vzájemným souhlasem a jen na čas, abyste byli volni pro modlitbu.⁵³

V listu Židům se píše: *Manželství, ať mají všichni v úctě a manželé ať jsou si věrni, neboť neřestné a nevěrné bude soudit Bůh.*⁵⁴ V další části je manželství dáвана hodnost žitého a hmatatelného symbolu Krista a církve, jinými slovy velkolepost a tajemnost tohoto vztahu: (...) *protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil. Ale jako církev je podřízena Kristu, tak ženy mají být ve všem podřízeny svým mužům. Muži, milujte své ženy, jako si Kristus zamiloval církev a sám se za ní obětoval, aby ji posvětil a očistil křtem vody a slovem, tak si on sám připravil církev slavnou bez poskvrny, vrásky a čehokoli podobného, aby byla svatá a bezúhonná. Proto i muži mají milovat své ženy jako své vlastní tělo. Kdo miluje svou ženu, miluje sebe. Nikdo přece nemá v nenávisti své tělo, ale žíví je a stará se o ně. Tak i Kristus pečuje o církev, vždyť jsme údy jeho těla. Proto opustí muž otce i matku a připojí se k své manželce, a budou ti dva jedno tělo.*⁵⁵

V dalších knihách Starého a Nového zákona můžeme najít mravní výroky o tom, že pro úspěch manželství je důležitá odevzdanost partnerů (1. Mojžíšova 2, 18-24), pro úspěch manželství je důležitá romantika (1. Mojžíšova 29, 10-11), manželství přináší chvíle velké radosti (Jeremjáš 7, 34), manželství vytváří nejlepší prostředí pro výchovu dětí (Malachiáš 2, 14-15), nevěra rozbívá pouto důvěry, základ jakéhokoliv vztahu (Matouš 5,32), manželství je trvalý svazek (Matouš 19,6), pouze smrt jednoho z partnerů by měla rozloučit manželství (Římanům 7, 2-3), manželství stojí na praktické lásce, nikoli vášni či pocitech (Efezským 5, 21-33). Ze všech těchto pasáží se dá vypozaovat výrazná proměna vztahu k ženám, kterým se přiznává stejná hodnota, jako mužům.

2.3 Sexualita v katolickém magisteriu

Dokument II. Vatikánského koncilu **Gaudium et spes** přináší nové pojetí manželství. To už se netýká primárně jen plození a výchovy dětí, ale má být manželstvím jako společenstvím života a lásky dvou vzájemně se darujících osob, jejichž plodem a vrcholem jsou děti. Muž a žena jsou partneři, kteří se respektují a uznávají.

⁵³ 1. List Korintským, 7, 2-5.

⁵⁴ List Židům 13,4.

⁵⁵ List Efezským 5, 23-32.

Bůh dal člověku úkol udržet život, proto by manželé měli odpovědně plánovat rodičovství s ohledem na vůli Stvořitele.⁵⁶

Encyklika **Humanae Vitae** se zabývá manželskou láskou a odpovědným rodičovstvím. Potvrzuje a dále rozvíjí tradiční postoj římskokatolické církve k sexualitě a plánovanému rodičovství, vyjádřený předtím např. v encyklice Casti connubii Pia XI. Odmítá ty způsoby kontroly početí, při nichž je záměrně způsobena neplodnost pohlavního styk i umělý potrat. Připouští plánování rodiny pomocí metod přirozeného plánování rodičovství, kdy manželé „oprávněně využívají přirozené dispozice“, pokud k tomu existují spravedlivé důvody. Zdůrazňuje nerozlučitelnost dvojího významu manželského pohlavního styku: jednoty a plodnosti.⁵⁷

V encyklice **Deus caritas est** upozorňuje Benedikt XVI na zúžené vnímání slova láska. Řekové pro slovo láska užívají nejčastěji třech slov: „erós“, „filia“ a „agapé“.⁵⁸ O lásce smýšlejí dospívající a mladí v souvislosti se zamilovaností a často se upíná pozornost na její fyzický projev – lásku erotickou, erós.⁵⁹ Indruch glosuje tuto situaci na svém blogu takto: „*Odpůrci sexuální výchovy na školách mají v jedné věci pravdu: že sexuální výchova nestačí. Ano, bylo by třeba děti učit i tomu, jak rozvíjet agapé a filii. Ale dokáže něco takového děti naučit kantor, který sám nemá ani šajn o tom, co to vlastně je? Kantor, který je třeba sám plný zášti, předsudků, závisti a nenávisti? Učitelka, která zničila svou vlastní rodinu kvůli vztahu k jinému muži, protože sama zná jen erós?*“⁶⁰

Agapé popsal sv. Pavel v listě Korintským: „*Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon. Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všechno poznání, ano kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem. A kdybych rozdal*

⁵⁶ Srov. *Gaudium et spes*, s. 49 a 51.

⁵⁷ Srov. PAVEL VI. *Humanae vitae*, s. 13 – 23.

⁵⁸ Existují další řecká slova pro lásku, například **Ludus** je hravá láska, koketování, provokování, sex na lehkovážnost a nevinost, **Ludus** nehledí do budoucna, prožívá se tady a teď. **Pragma** je citem zralým, dlouhotrvajícím Je to láska plná porozumění, kompromisů a vzájemné tolerance. Partneři v ní nespojují již jen erotické zalíbení, vášeň a romantický cit, ale i navzájem pocíťované pouto závazku pramenícího ze síly svatebního slibu, společného majetku, rodiny, která je víc než jedinec sám. **Storgé**, starostlivá láska: Matka pečující o dítě, jejíž náruč je vždy bezpodmínečně otevřená, to je typický projev tohoto typu lásky. Je plná bezpečí, empatie, přijetí, hlubokého a jen těžko porušitelného spojení. Nejběžnější je právě v rodině, provází ale i skutečně ryzí přátelství. **Philautia**, sebeláska, úcta a lásce k sobě. **Mania**, vysoce vášnivá láska, vyznačující se posedlostí a žádosťovostí partnera. (Srov. V VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.: *Sociální psychologie*, J., s. 261)

⁵⁹ Srov. BENEDIKT XVI: *Deus caritas est*, s. 4 – 8.

⁶⁰ INDRUCH, I. *Agapé, erós, filia*. iDnes.cz/BLOG [on-line].

všecko, co mám, ano kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje. Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoli, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá. Láska nikdy nezanikne“⁶¹ I soudobá psychologie věnuje fenoménu lásky pozornost a stejně jako řečtina rozlišuje její rozmanité podoby.⁶² Nakonečný rozlišuje lásku erotickou, rodičovskou a charitativní.⁶³

2.4 Liberalizace sexuality v moderní a postmoderní společnosti

Na počátku všech velkých kulturních změn bylo osvícenství a velká francouzská revoluce, která pod heslem svoboda, rovnost a bratrství, „osvobodila“ člověka od nadvlády Boha a jeho přikázání. Mnoho vážených myslitelů k tomu dodalo filozofické i psychologické know-how a díla, která měnila kulturu. Jeden z nich, Fridrich Nietzsche, ve svém Antikristovi předložil svou verzi etiky, kterou destrukoval dosavadní křesťanskou podobu morálky, která byla neodmyslitelnou součástí morálního horizontu evropského člověka: „Co je dobré? Všechno co v člověku zvyšuje cit moci, vůli k moci, moc samotnou. Co je špatné? Všechno, co pochází ze slabosti. Co je štěstí? Cítit, že moc vzrůstá – že překonáváme překážku. Ne spokojenost, ale vůle k moci, ne mír, ale válka, ne ctnost, ale zdatnost (...). Slabí a nezdařilí mají zahynout: první věta naší lásky k člověku. A má se jim k tomu ještě pomáhat. Co je škodlivější než jakákoliv neřest? Účinná soustrast se všemi nezdařilými a slabými – křesťanství.“⁶⁴

V důsledku takovýchto a podobných myšlenek jiných vlivných myslitelů za dvě stě let kulturní revoluce vykrytalizovaly dle Kuby ve společnosti tyto mocenské a zájmové uskupení, která mají výrazný vliv na všeobecný úpadek morálky, posílení kontingentní lidské důstojnosti na úkor inherentní, za stávajícího posilování etického relativismu.⁶⁵

⁶¹ 1. List Korintským, 13

⁶² Na základě trojúhelníkové teorie lásky došel Sternberg k osmi druhům lásky. Těmito druhy lásky jsou: **vztah bez lásky** (neobsahuje žádnou komponentu lásky), **mít rád** (obsahuje komponentu intimity, typický pro přátelství), **bláznivá láska** (často „láska na první pohled“, kde převažuje vysoká míra vášně a je nepřítomna intimita a rozhodnutí/závazku), **prázdná láska** (je založena pouze na rozhodnutí/závazku), **přátelská láska** (typ vztahu, ze kterého se vytratila vášně, ale zůstala intimita a rozhodnutí/závazek), **pošetilá láska** (závazek založený na vášni), **úplná láska** (kompletní kombinace všech komponent). (Srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.: Sociální psychologie, s. 260 – 261).

⁶³ NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 80.

⁶⁴ NIETZSCHE, F. *Přehodnocení všech hodnot (fragment)*. Předmluva a kniha první. *Antikrist.*, s. 10.

⁶⁵ KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*, s. 37- 38.

- „*Malthusianismus, který chce redukovat světovou populaci, protože populace údajně roste rychleji než produkce potravin.*
- *Eugenické hnutí, které chce zvýšit kvalitu lidí a redukovat jejich počet.*
- *Mocenské zájmy bohatých a mocných ve Spojených státech reprezentovaných skupinou Bílých anglosaských protestantů, kteří rozpoznali nebezpečí rozdílné plodnosti, že totiž nízká porodnost horní třídy a vysoká porodnost spodní třídy, zejména černochů a chudých zemí třetího světa, vyvolala ztrátu jejich politické a ekonomické moci.*
- *Vlivní jednotlivci, kteří poskytli filozofické, politické a psychologické ideje a metody na přetvoření společenské reality.*
- *Komunističtí revolucionáři, kteří chtěli/chtějí zničit rodinu i náboženství a stát převést do utopické beztrždní společnosti.*
- *Feministické hnutí, které chce vysvobodit ženy z „otroctví manželství a ateřství“.*
- *Homosexuální hnutí, které chce odstranit „vynucenou heterosexuální“.*

Změny postojů jsou ve společnosti patrné a to zejména v proměnách trestního práva. Příkladem může být Německo, jak dále uvádí Kuby.⁶⁶

- 1961 *povolení antikoncepční pilulky*
- 1969 *zrušení trestnosti rouhání proti Bohu*
- 1969 *částečné zrušení trestnosti homosexuality*
- 1969 *zrušení trestnosti manželské nevěry*
- 1969 *zavedení sexuální výchovy jako povinného předmětu ve školách*
- 1973 *povolení pornografie*
- 1976 *povolení potratu (na základě indikace)*
- 1977 *zrušení principu viny při rozvodech*
- 1994 *úplné zrušení trestnosti homosexuality*
- 1995 *potrat do 14. týdne zůstává „protizákonný“, stává se však „beztrestným“, v případě lékařské indikace je možný pozdější potrat až do termínu porodu.*
- 2001 *životní partnerství pro osoby stejného pohlaví*
- 2001 *uznání prostituce jako služby a zaměstnání se sociálním pojištěním*

⁶⁶ KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*, s. 68 - 69.

„Sexuální revoluce“ postupně uvolňovala pouta sexuálními pudům a touhám. Ctnostný sexuální život, celibát, sexuální zdrženlivost, předmanželská čistota či manželská věrnost jsou pojmy ze slovníku, který dle obecného mínění patří do předminulého století. Navíc spojovat oblast sexuality s etikou může být vykládáno jako pokus o to sexuální svobodu omezit. Platón nás však varoval před bezuzdností, která se zaměňuje se svobodou člověka: *„Příliš velká svoboda se zřejmě nezmění v nic jiného, než v příliš velké otroctví, to jak pro jednotlivce, tak i pro město. Je tedy pravděpodobné, že týrání nepochází z žádného jiného stavu než z demokracie, z nejvyšší svobody vniká největší a nejtvrdší otroctví.“*⁶⁷

Změnu kulturního paradigmatu popsala Peeters takto: *„Postmodernismus předpokládá destabilizaci a překonání našeho racionálního a teologálního chápání reality, naším Bohem dané antropologické struktury jako muže a ženy, řádu světa, takového, jak ho Bůh stvořil. Základním postulátem postmoderny je, že skutečnost je sociální konstrukcí, že pravda a skutečnost nemají objektivní a stálý obsah – tedy, že jako taková a sama o sobě neexistuje. Postmoderna převyšuje jedince na svévolnou suverenitu a absolutizuje jeho právo na svobodnou volbu. Globální postmoderní etika oslavuje rozmanitost volby, kulturní rozdíly, kulturní svobodu, sexuální odlišnosti (ve smyslu různých sexuálních orientací). Ve skutečnosti jde o osvobození muže a ženy od podmínek, do nichž muže a ženu v jejich existenci postavil Bůh. Takto chápané osvobození se stává imperativem nové etiky. Směřuje k destabilizaci a destrukci všeho, co je považováno za židovsko-křesťanské hodnoty a Boží zjevení.“*⁶⁸

Změna duchovní perspektivy způsobila úplně nové chápání sexuality. „Sexualita“ je termín, který se poprvé objevuje až v devatenáctém století a začalo být všeobecně užíváno ve smyslu blízkém tomu, jaký má pro nás dnes, tedy jako „kvalita sexuálního“ anebo „mít sex“.⁶⁹ Jako taková je tedy vždy podmíněna rámcem, ve kterém existuje. V duchovním pojetí nabývá sexualita zcela jiných a nečekaných rozměrů, které jsou pro valnou část uživatelů tohoto pojmu neznámou a nepoznanou krajinou. Ilustrovat to můžeme na soužití sv. Františka a sv. Kláry. Oba prožívali svou sexualitu svým vlastním způsobem: – *„pro Františka znamenala zdrženlivost (neboli chudoba sexuality) zřeknutím osobního rodinného postavení, možnosti vyjádřit se jako pán ženy. (...) Pro Kláru znamenala zasvěcená zdrženlivost zřeknutí se vlastnické lásky, možnosti,*

⁶⁷ PLATÓN. *Ústava*, s. 268 - 269.

⁶⁸ PEETERS, M. A. in KUBY, G.: *Globální sexuální revoluce*, s. 86.

⁶⁹ Srov. GIDDENS, A. *Proměny intimity. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*, s. 32.

aby se jí dvořili, aby imponovala tím, že by plýtvala svými city. Ale tímto zřeknutím se mohla cítit spojena důvěrnou láskou s Bohem i s(...) Františkem.“⁷⁰

2.5 Kritický pohled na přístupy sexuální etiky

Michael Foucault pokládá tuto provokativní otázku: „Proč je sexuální chování, proč jsou činnosti a slasti s ním spojené předmětem morálního zájmu? Z čeho pramení tato etická starost, která přinejmenším v některých chvílích, v některých společnostech nebo skupinách vystupuje jako důležitější než morální pozornost, upřená k jiným, a přesto zásadním oblastem individuálního či kolektivního života (...)?“⁷¹ Zároveň na tuto otázku ihned odpovídá. Sexualita a její etická problematizace je podle něj úzce spjata se souborem praktických úkonů, které byly v našich společnostech velmi důležité. Byla součástí „umění existence“. Umění existence vyžaduje reflektované a vědomě vykonávané praktické úkony, jimiž se lidé snaží proměnit, změnit se ve svém jedinečném bytí a vytvořit ze svého života umělecké dílo.⁷²

V dnešní pluralitní společnosti můžeme vyzorovat dva vyhraněné přístupy. První, který člověka upozorňuje na nutnost ovládnutí sexuálních pudů, včetně přijetí odpovědnosti za sexuální chování a budováním vztahu s výraznou podporou manželství (odpovídá pojetí života jako uměleckého díla) a druhý, který téma sexuality obnažuje a rozvolňuje pouta člověka, aby si sexualitu mohl užívat dle vlastní libovůle. Někde mezi těmito dvěma póly orientujeme naše etická rozhodování a hodnocení.

Giddens k tomu podotýká, že „v moderní civilizaci se o sexu mluví zcela otevřeně, je předmětem neustálých diskusí a zkoumání, které nahradily starší tradici kázání teologického. Výroky o sexuální represi a kázání transcendence se vzájemně posilují, boj za sexuální liberalizaci je součástí téže moci, kterou odmítá (...). Sexualita byla rozvíjena jako tajemství, jež musí být pořád odhalováno a proti němuž je třeba se chránit.“⁷³

Z tohoto pohledu vyplývá možné problematické pojetí členů prvního tábora, zastánců starých společenských řádů. „Vyhraněné represivní postoje zaznívají v politických diskusích, zrcadlí se v zákonodárství jednotlivých států a ztěžují život také mnohým nábožensky založeným jednotlivcům. Prakticky všechny významné náboženské systémy procházejí alespoň v určité fázi svého vývoje jakousi represivní etapou. Během ní

⁷⁰ Srov. DE FIORES, S, GOFFI, T. *Slovník spirituality*, s. 845.

⁷¹ FOUCAULT, M. *Užívání slasti, Dějiny sexuality II*, s. 17.

⁷² Srov. tamtéž, s. 18.

⁷³ Srov. GIDDENS, A. *Proměny intimity. Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*, s. 27 - 28.

se zpřísnují pravidla, konkretizují sankce a množí četná varování před „nesprávnou cestou.“⁷⁴ Jinými slovy k posílení represivních aktivit dochází především v obdobích, kdy se církvi daří (resp. není pronásledována) a těší se politické podpoře. V těchto chvílích jsou tvrdě trestány odchylky od víry (pronásledování odpadlíků, jinověrců inkvizicí). Krom trestů pozemských církev rozvíjí barvitý a krutý popis posmrtných trestů. Jeden z důsledků démonizací je nakonec nedůvěra k etickým úvahám o sexualitě, případně odmítání veškeré sexuální etiky jako takové.⁷⁵

Wolfgang Huber upozorňuje na to, jaké následky má stav, kdy se nedbá na rozlišování mezi tím, co je morálně správné, a tím, co je eticky dobré. Vysoké morální nároky se mohou zvrhnout v nemorální důsledky. Uvádí příklad homosexuality, kdy většinová (heterosexuální) společnost ze své preference vytvořila normativní postoj (tedy, že heterosexuality je jediná forma, kterou se dá prožívat lidská sexualita). Tento hodnotící postoj se dostal do státního trestního práva. Diskriminace homosexuálně žijících mužů měla tak své trestněprávní důsledky.⁷⁶ „*Takovou paušální diskriminaci a vylučováním se však eklatantně porušuje rozhodující morální hledisko. To hledisko přece nespočívá v předepisování stejné sexuální orientace a formy života všem lidem. Spíše je musíme nacházet v tom, že máme ctít důstojnost všech lidí bez ohledu na sexuální orientaci.*“⁷⁷

Druhá etická pozice, která naopak ve jménu svobody uvolňuje pouta sexuality, odpovídá konzumnímu způsobu uvažování,⁷⁸ který je v odporu vůči tradiční (křesťanské) sexuální morálce. Jejím zásadním problémem je to, že si lidé spletli radost s radovánkami. Radost a radovánky jsou dva zcela rozdílné stavy. Liší se od sebe tak jako se liší hlad od chuti a potřeby od tužeb. Zatímco radost je dlouhodobě kultivovaný pocit plynoucí z tvořivé činnosti, mezilidské blízkosti a celkové harmonie, radovánky jsou krátkodobý dopaminový rauš. Erich Fromm popisuje radost vrcholový prožitek, který kulminuje a náhle končí. Je to spíše něco jako rovina, citový stav, který provází tvůrčí výraz bytostných lidských schopností. Radost není extatickým vzplanutím

⁷⁴ VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*, s. 177.

⁷⁵ Srov. VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*, s. 178 – 186.

⁷⁶ Srov. HUBER, W. *Etika. Základní otázky života*, s. 22 - 23.

⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

⁷⁸ *Konzumní způsob uvažování je vlastní konzumní společnosti. V konzumní společnosti hraje nejdůležitější roli spotřeba. Subjektivní pocit štěstí každého člena konzumní společnosti je přímo úměrný nakoupenému zboží. Předpokládá konzumerismus, což je způsob chování, které vede k neodůvodněné spotřebě nad rámec nutnosti uspokojit základní lidské potřeby. Lze také říci, že se jedná o ideologii, životní styl, který se stal populárním zejména díky médiím.* (Srov. BAŤA, O. *Konzumní společnost a negativní důsledky nadspotřeby*, s. 30).

okamžiku. Radost je žár doprovázející bytí: „Požitky a prudká vzrušení zanechávají pocit smutku po takzvaném vrcholu, kterého bylo dosaženo; neboť rozkoš byla prožita, ale „nádoba“ nevzrostla. Vlastních vnitřních sil nepříbylo. Člověk se pokusil prolomit nudu netvůrcí činnosti a na okamžik k tomu soustředil všechnu svou energii — mimo rozum a lásku. Pokusil se stát nadčlověkem, aniž by byl člověkem. Zdá se mu, že se mu podařilo dosáhnout momentu triumfu, ale triumf následuje hluboký smutek: protože se nic nezměnilo v něm. „Po koitu je živočich smutný“ („Post coitum animal triste est“) vyjadřuje týž jev se zřetelem na sex bez lásky, který je „vrcholem požitku“, intenzivního vzrušení, jež nutně končí zklamáním. Radost ze sexu prožíváme jen tehdy, je-li tělesná intimita současně intimitou lásky.“⁷⁹

Existují však i takové formy liberální sexuální etiky, která se snaží vzít to nejlepší z křesťanské tradice, zároveň však v sobě neobsahují přesvědčení o zdůvodnitelnosti mnohých zákazů. Tyto formy etiky jsou dle mého názoru v současné prevenci prevalentní. „Obvykle se jedná o minimalistické koncepce (...).Příkladem takového minimalismu může být ustanovení tří pravidel: dobrovolnost, neubližování a odpovědnosti vůči nenarozenému životu. Tato pravidla nemusí být chápána jako uzavřený etický systém. Mohou soužit jako základní principy, z nichž lze ostatní pravidla odvodit, případně také jako parametr k rozlišování smysluplných omezení od mechanicky tradovaných tabu.“⁸⁰

Dalším inspirativním přístupem může být i etika ctností, o které jsem se zmiňovala v kapitole 1.3.1. Ctnost je podle Aristotela středností, přičemž střed „pak jest mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna záleží z nadbytku, druhá v nedostatku, a to tak, že ctnost střed nalézá a volí, kdežto špatnosti v citech a v jednáních jednak právě míry nedosahují, anebo ji překročí.“⁸¹ Střed nalézáme svým rozumem mezi dvěma krajními variantami (bázeň – statečnost – smělost), avšak je třeba mít na paměti, že ne každé jednání či pocit může svůj střed mít (např. škodolibost, cizoložství, krádež, vražda). Zasáhnout střed je uměním a učící se zkušeností zároveň. Vyžaduje od člověka úsilí (sebereflexi, sebeřízení, odříkání).⁸²

V nejobecnějším slova smyslu můžu říci, že ve službách pro děti a mládež své klienty nemůžeme podporovat ve svobodomyšlném pojetí sexuality, kterou můžou rozvíjet ve stylu „všechno je možné a dovolené“, tolerovat a přijímat jakékoliv formy

⁷⁹ FROMM, E. *Být nebo mít?* S. 93.

⁸⁰ VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J. *Spiritualita v pomáhajících profesích*, s. 186.

⁸¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 54.

⁸² Srov. tamtéž, s. 54 - 55.

sexuálního chování. Vhodné není ani klienty strašit peklem či poukazovat na hříšnost jejich jednání, to v lepším případě zavání manipulací. Východiskem může být vhodně prezentovaná nabídka pozitivních hodnot, které v sobě mají potenciál k následování.

3 Vymezení nízkoprahových služeb pro děti a mládež

V předchozí kapitole jsem hovořila o otevřenost naší doby a společnosti, která způsobuje, že výchovný a vzdělávací proces probíhá v kontextu pluralit politických, filozofických a náboženských směrů, v rámci multikulturality a globalizace. Současné jsou problematizovány mnohé normy a hodnoty, které dřívějším generacím sloužily jako regulativy sociálních vztahů. S tímto stavem souvisí i snižující se míra neformální společenské kontroly chování dospívajících. Proces dospívání je nyní o to složitější, že proměnami neprochází jen psychika pubescenta či adolescenta, ale mění se i celá společnost - včetně výchovně-vzdělávacích institucí. Děti a dospívající mají před sebou nepřehledné množství cest k možnému sebeuplatnění, ale zároveň jsou i vystaveni množství nežádoucích podnětů a rizikových jevů.⁸³ Na poli preventivních služeb existuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (dále NZDM) jako příležitost pro to, aby děti a dospívající měli možnost se v této době zorientovat a dozrát k osobní integritě.

3.1 Charakteristika nízkoprahových služeb pro děti a mládež

Zákon vymezuje, že NZDM mohou využívat děti od 6 - 26 let. Zákon vymezuje i základní rámec činností,⁸⁴ které jsou vodítkem pro definování nabídky konkrétních služeb směrem ke klientům. Obligatorní služby jsou poskytovány zdarma, anonymně, diskrétně a pracovníci jsou povinni dodržet mlčenlivost.

Krom tohoto zákonného vymezení nelze vytrhnout služby NZDM z kořenů, které mají v Německu v šedesátých letech minulého století. U nás se začaly rozvíjet po pádu železné opony. Do roku 1989 v době komunistického Československa „neexistovaly“ sociální problémy, proto nebylo třeba. Práci s mládeží zajišťovaly státní organizace jako Pionýr nebo Svaz socialistické mládeže – účelem této činnosti byla spíše podpora státní ideologie. NZDM fungují v režimu sociální prevence, o které jsem hovořila v první kapitole.

NZDM se jako jedna z mála služeb se uplatňuje ve struktuře dvou úrovní preventivních aktivit. Soustředí se především na sekundární (nebo také indikovanou) prevenci, prostor je zde ovšem i na prevenci primární a nespecifickou i specifickou. Po

⁸³ Srov. JEDLIČKA, R. *Aktuální úloha středisek výchovné péče při prevenci sociálně patologických jevů a poskytování poradenských služeb*, s. 32. Speciální pedagogika. 2009, ročník 19, č. 1. s. 1-16.

⁸⁴ *Dle vyhlášky 505 se jedná o tyto činnosti: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.*

roce 2006, kdy vešel v účinnost zákon o sociálních službách, se charakter nízkoprahových služeb musel přizpůsobit stanoveným zákonným požadavkům (skrze standardizaci). To mělo ze strany státu přinést a přineslo pozitiva jako profesionalizaci pracovníků, evidenci individuální práce a možnost srovnání služeb, registraci a zodpovědnost. Negativním důsledkem těchto změn byl odklon od některých zajímavých stylů práce (zejména hraničících s jinými obory - např. sociální pedagogika) a vnucení jednoho systému práce. Kappl to okomentoval takto: „*Je zvláštní, že nikoho celkem nejímají obavy, že současný systém NZDM je tak trochu manipulativní a pro mnoho klientů odpuzující, protože se vším tím, co není přímo sociální poradenství, nabízené v kontextu uzavřené smlouvy a následné tvorby individuálního plánu, se nakládá jako s určitou odměnou za to, že tito klienti za pracovníky chodí se svými problémy a chtějí je s nimi řešit. Je zvláštní, že nikoho evidentně moc netrápí, že výsledkem toho ovšem často je, že klienti chodí za pracovníky spíše s pseudoproblémy, protože chtějí do klubu nadále chodit, anebo si řeknou, že tohle nemají zapotřebí a chodit přestávají. Je to ovšem logickým vyústěním situace, kdy někteří odborníci nejsou schopni definovat, co je sociální práce, ale ví, co jsou „sociální služby v NZDM.*“⁸⁵

Kritický komentář reaguje především na nejistotu ohledně uzavírání smluv a individuálního plánování. Ve své podstatě je smlouva o využívání služby nepopíratelnou skutečností, na základě které klient sám deklaruje potřebnost služby. Na smlouvu navazuje individuální plán. Vše působí logickým dojmem a zdá se, že argumentační pozice zákona má svoji neoddiskutovatelnou váhu. Mnoho pracovníků s tímto požadavkem zákona bojuje a považuje ho za nešťastný, protože doménou služby je především navázat s mladými důvěrné vztahy. Důvěrné vztahy se dají rozvíjet nenásilně a "bez papírování", které zákon požaduje. Ve své podstatě jsou totiž nízkoprahové kluby především volnočasové či komunitní kluby, které mají mladým především nabídnout alternativu trávení volného času. Své místo tu krom sociálních pracovníků mají i sociální pedagogové. Tomuto pojetí práce ideálně odpovídá filosofie animace. O animaci se v prostředí nízkoprahových klubů příliš nehovoří, ale pracovníci se na její metody instinktivně odkazují. Budu o ní hovořit v samostatné kapitole.

⁸⁵ KAPPL, M. NZDM na rozcestí. [online].

3.2 Nároky na pracovníka v nízkoprahovém klubu

Podle České asociace streetwork⁸⁶ v současné době v Česku nízkoprahové a terénní programy poskytuje okolo šesti stovek zařízení. Jejich pracovníci musí podle zákona o sociálních službách splňovat přísné kvalifikační požadavky. Personální situace v nízkoprahových službách není příliš uspokojivá. Požadavky na dosažené vzdělání, což by mělo přitáhnout tomuto oboru kvalitní odborníky, opak je spíš pravdou. Situaci například komentoval Syrový takto: „*Velmi mě zarazelo a zarazí, jak velká je fluktuace zaměstnanců v NZDM. Jedná se většinou o mladé lidi, kteří velmi rychle odcházejí. Dochází pak k takovým extrémům, že za zkušeného pracovníka je považován ten, kdo pracuje v NZDM více jak rok a půl. To je přinejmenším úsměvné. Pracovník po roce a půl je stále učícím se začátečníkem, nikoli zkušeným pracovníkem.*“⁸⁷

Pracovníci se musí dobře orientovat v problematice primární i sekundární prevence, zároveň rozlišovat případy, kdy se jedná již o agendu o prevence terciální. Mezi jednotlivými stupni prevence nejsou příliš ostré přechody, navíc i struktura zakázky jednoho klienta může být různorodá i povahou požadované intervence. Tak může například klient probační a mediační služby, která spadá do oblasti terciální prevence, zároveň být klientem nízkoprahového klubu. Uměním je uchopit a skloubit jak nároky a požadavky státu na standardizovaný výkon práce, zároveň vytvořit pro děti prostředí, ve kterém se budou cítit svobodně a nenuceně.

Více než polovina pracovníků sdružených pod Českou asociací streetwork má vysokoškolské vzdělání v oborech jako sociální práce, sociální pedagogika nebo psychologie. Přesto jejich plat nepřesáhne dvacet tisíc korun měsíčně ani ve větších městech, kde je jejich práce paradoxně nejvíce potřeba. „*Člověk na pozici streetworkera nastupuje v průměru za 17 500 korun, což je opravdu směšné ohodnocení. Setkáváme se s nedostatkem lidí a jejich velkou fluktuací. Pokud se platy nezvýší, tak se obávám, že nebudeme mít téměř nikoho, kdo tuto práci bude chtít dělat,*“ varuje ředitelka České asociace streetwork Martina Zikmundová. „*Jejich práce je pro společnost zcela nezbytná, státu svou prací šetří miliony a spouště rodičů zachraňují jejich ratolesti,*“ dodává s tím, že 80 procent služeb cílí na rizikové chování dětí a mládeže.⁸⁸

⁸⁶ Česká asociace streetwork (ČAS) je střešní organizace nízkoprahových sociálních služeb. Sdružuje a zaštiťuje programy, které pracují metodou kontaktní práce.

⁸⁷ Vracející se otázka NZDM. Výťah z rozhovoru Aleše Herzoga s Janem Syrovým. Sociální revue [on-line].

⁸⁸ Tisková zpráva České asociace streetwork. Streetworkeri pracují za méně než 20 000 korun měsíčně. Kvalitní lidé odcházejí z oboru [online].

Dalším důvodem fluktuace je pracovní doba, která je orientovaná do odpoledních až podvečerních hodin. V souvislosti s tím se do týmů nevrací pracovnice, které nastoupily na mateřskou, respektive rodičovskou dovolenou. Role pracovnice v nízkoprahovém klubu je těžko slučitelná s rolí matky, a to i v případech, že tyto ženy mají podporu ve svých partnerech. Zřejmě to souvisí i s uvědoměním si vlastní zodpovědnosti za výchovu a citové zázemí, které ženy chtějí pro své dítě vytvořit. Zdá se být i dost absurdní, aby ženy zanedbávaly své děti na úkor dětí jiných. Zároveň díky nízkému platovému ohodnocení a nízké prestiži sociální práce jako takové, není příliš velká motivace se na tuto pozici vracet.

3.3 Klient nízkoprahového klubu

Klientem nízkoprahového klubu může být v podstatě každé dítě či mladý člověk v naší společnosti. Být mladým člověkem v dnešní společnosti není jednoduchý úkol.

Tradiční instituce ztratily pro mladé svou autoritu. V naší společnosti se prosazuje silný individualismus, který lze vytušit z plurality hodnot a nepřeborného množství životních stylů. O to více však je třeba usilovat o integritu života jednotlivců a skupin. Tato schopnost integrity se od jedince zároveň očekává.

3.3.1 Společenské nároky na soudobou mládež

Polský sociolog Zygmund Bauman hovoří o nejednoznačnosti a pluralitě, která dnešní dobu charakterizuje. Dalším podstatným rysem je ambivalence života lidí: mladí lidé žijí ve světě neuvěřitelných možností a mají možnosti uspokojovat své touhy, avšak zároveň jsou vystaveni nároku na uspořádání vlastního života ve společnosti, která je ambivalentní, individualistická, bez institucionálních opor.⁸⁹

Takto komentuje tuto historicky bezprecedentní situaci Kurz: *„Jak má mladistvý získat jistotu hodnot, které jsou pro jeho život potřebné a na kterých by měl dále stavět, když systém hodnot společnosti je tak nejistý a on je od raného dětství vystavován směsi pluralistických filosofii a psychologismů bez světonázorového základu. Není divu, že nedostatek věrohodné duchovní a citové orientace mnohé mladistvé zásadním způsobem odděluje od světa dospělých, že úmyslně provokují dospělé jako punkové, kteří mají tato, piercing, rave a techno, že se ohlušují, připojují se k extrémním gurus,*

⁸⁹ Srov. PETRUSEK, M. Zygmunt Bauman, sociolog a filozof naší pozdní doby. [online].

nebo že s nezřízenou agresivitou a velkým zklamáním chtějí vše odmítnout a potlačit. Jde o výkřiky bídy a úzkosti.“⁹⁰

3.3.2 Cílová skupina jako nálepka

Klienti nízkoprahových klubů jsou v souvislosti s povinným stanovením cílové skupiny často (a ze strany sociálních pracovníků nezáměrně) označováni nálepkujícími pojmy⁹¹, které značkují problémem. Klíma a Jedlička upozorňují ta to, že cílová skupina je umělý konstrukt, který má v ideálním případě (stejně jako výrobek v obalu) informovat veřejnost, ale i případného zájemce o službu, o tom, co má od služby čekat a na základě takto předaných informací mu umožnit rozhodnutí, zda služba je tou pravou, která mu pomůže řešit jeho životní situaci. Jedním z nich je „riziková mládež“, „neorganizované a sociálně ohrožené děti a mládež“. Obojí má sociálně patologickou konotaci a rozhodně to nevypovídá o skutečných potřebách, situaci a sociálním fungování mladých lidí. V horším případě ho lidová tvořivost zjednoduší do formy nebezpečného devianta (nejčastěji „feťáka“, „kriminálního“, „vandala“ či „chuligána“).⁹²

Před nedávnem mi jedna sociální pracovnice z nízkoprahového klubu vyprávěla svou zkušenost ze setkání pracovníků na komisi sociálně právní ochraně dětí. Vedoucí kurately pro mládež ji vyzval ke slovu, přičemž ji uvedl jako tu, která přišla informovat ostatní členy komise o tom, „co se děje mezi mládeží v podsvětí daného města“. Moje vlastní zkušenost s nálepkujícím přijímáním cílové skupiny dětí a mládeže je zase z jednání, na kterém jsme obhajovali nutnost postavit maringotku na městském sídlišti, která by sloužila jako mládežnická klubovna, místo, které by sloužilo pro setkávání mladých s terénním sociálním pracovníkem. Členové komise majetkového odboru nápadu oponovali s tím, že nebudou podporovat místa, kde se můžou množit narkomani a vandalové. Ve skutečnosti však našimi klienty můžou být i jejich vlastní děti, protože

⁹⁰ KURZ, R. in LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 163.

⁹¹ „**labelling** – (z angl. label = nálepka) – ústřední pojem tzv. etiketizační teorie (labelling theory), což je koncepce rozpracovaná v rámci psychologie a sociologie deviantního chování. Jejimi zakladateli jsou H. P. Becker, K. T. Erikson a J. I. Kitsuse, kteří kriticky reagují na některé jednostrannosti strukturně-funkcionalistického pojetí sociální deviace a anomie. V etiketizační teorii se rozlišuje porušení sociální normy, která je objektivním faktem, a deviace, která je výsledkem interpretačních a hodnotících činností. Deviace je funkcí vnímání a hodnocení určitých forem chování společenstvím, jehož se chování týká, a funkcí sociální kontroly. Není tedy prostým porušením normy, ale zhodnocením určitého konkrétního chování jako deviantního, odchýlného, nenormálního nebo asociálního určitou částí veřejnosti. Není objektivní charakteristikou určitých forem chování, ale vlastností, kterou jim přisuzuje veřejnost. Aby jedinec byl pokládán za devianta, musí být za devianta označen, deviace mu musí být připsána, přisouzena.“ (Zdroj: Sociologická encyklopedie [online]).

⁹² Srov. KLÍMA, JEDLIČKA. *Kontaktní práce. Antologie textů České asociace streetwork*, s. 12.

nízkoprahové zařízení nepracuje pouze jenom s rizikovou mládeží. Slovník sociální práce definuje tento pojem (v angl. „youth at risk“) jako „mládež, u níž je vyšší riziko sociálního selhání. Dispozičními faktory jsou dědičnost, konstituce, nižší úroveň zdraví a rozumových schopností, poruchy morálního vývoje, dysfunkční rodina, neúčast na vzdělávání a na trhu práce, bydlení ve velkém městě, příslušnost k asociálním subkulturám aj.“⁹³ Z tohoto definice je patrné, že jako rizikové můžeme vnímat téměř každé dítě. Jde především o to, že svět, ve kterém děti vyrůstají je bez pevných a jasných opor nebo můžou být naopak nároky společnosti přetěžování, což ovšem není v důsledku jejich vina.

Proti nálepkujícímu vnímání klientů nízkoprahových klubů je nutné se vymezit. Není to tak, že děti, které služby potřebují, jsou apriori problematické. Tak popisuje sociální pracovník z nízkoprahového klubu klientelu NZDM: „Část z nich pochází z finančně zajištěných rodin, žijí s oběma rodiči a ti své práci obětují většinu času. Vyšší úroveň vzdělání a ideální práci vidí jako primární hodnotu. Z toho důvodu kladou na své děti vysoké nároky, díky čemuž mladí vnímají, že nejsou vyslyšeni, prožívají napětí, při neúspěchu bývají shazováni. Vnímáme, že ve společnosti převládá pohled, že mladí pocházející z úplných zabezpečených rodin ambiciózních rodičů, kdy je dané prostředí vědomé a změnitelné, jdou mimo okruh typických klientů NZDM, protože prostředí, ve kterém vyrůstají, splňuje žádoucí normy společnosti. Zde bychom chtěli zmínit, že právě z výše uvedených důvodů se, hlavně v posledních letech, kdy je čím dál více apelováno na výkon, dostáváme do kontaktu právě s těmito lidmi.“⁹⁴

3.4 Animace: příležitost k dosažení osobní integrity

Posláním nízkoprahového klubu tak musí být vedle řešení sociálního fungování dětí a náplně volného času a mládeže především také formace charakteru a podpora úsilí při dosahování životních cílů. Těchto cílů se dá dosáhnout skrze animaci. Co je to animace? Jednoduše řečeno jde o dynamický proces, během něhož se nesnažíme řešit jednotlivé problémy odděleně, jako zakázky, nýbrž se snažíme o hlubší pochopení povahy zvládání životních překážek dětí a mladých lidí. Primární je cílené vytváření specifických vztahů a přebírání odpovědnosti za ně.⁹⁵ Tohle pojetí je součástí

⁹³ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 175.

⁹⁴ Sociální práce. *Prevence v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež (NZDM)*. [online]

⁹⁵ K tomu dodává Kaplánek: „Být vychovatelem znamená životní povolání a způsob života. Vychovatel má být u mladých, s mladými a pro mladé. Prvním úkolem vychovatele je tedy jeho fyzická přítomnost mezi mladými lidmi. Vychovatel už svou přítomností zabrání nevhodnému chování a jednání. Vychovatel by měl vycítit a neutralizovat faktory, které brzdí normální rozvoj osobnosti mladého člověka. Účinnost

vzdělávacího procesu, na který nemůže odpovědět pouze sociální práce, ale především sociální pedagogika.

Podle Kapláňka můžeme „*edukační proces vnímat ze tří různých úhlů, a to z hlediska rozvoje osobnosti jako edukaci, z hlediska komplexu dosažených kompetencí jako formaci a z hlediska dynamiky procesu jako animaci. Animace, formace a edukace jsou totiž tři vzájemně se doplňující koncepce filozofie výchovy založené na aristotelském uvažování. Animace se vztahuje ke třem dimenzím lidského života: k osobní dimenzi, která v sobě zahrnuje stránku aktivní i reflexivní, přičemž obojí je trvale zaměřené na hledání a vytváření osobní identity; k mezilidským vztahům, kde se vytváří prostor pro vzájemnou otevřenost v rámci malé skupiny; k vnějšímu světu, v němž se mohou členové skupiny uplatnit a který mohou současně aktivně ovlivňovat.*“⁹⁶

Nízkoprahové zařízení je laickou veřejností i ze strany donátorů ovšem vnímáno především jako sociální služba. Z tohoto titulu se očekává, že se jako sociální služba bude „chovat“. Jako měřítko a vzor ostatně slouží jiné sociální služby, ve kterých zjevně není problematické vyjednávání, ani stanovení zakázky a podpis smlouvy. Jinými slovy služba je užitečná a její potřebnost se dá zdůvodnit tehdy, pokud klient dokáže formulovat svou zakázku. Statut sociální služby často implikuje systemický přístup, který předpokládá, že klient si musí o pomoc říct sám, respektive že dokáže svou zakázku formulovat nebo pracovníci budou vykonavateli mocenských zájmů (například vykonávat dohled a reportovat pracovníkům OSPOD).

Z pohledu systemického přístupu je posláním sociální práce, jako činnosti, kterou vykonává sociální pracovník, vést dialog mezi tím, co chce společnost ve svých normách, a tím, co si přeje klient.⁹⁷ Pro naplnění hlavního i dílčího cíle slouží sociálním pracovníkům profesionální způsoby sociální práce, kterými jsou nabízení pomoci a přebírání kontroly.⁹⁸ O pomoci hovoříme, pokud vychází ze vzájemné spolupráce s klientem. Má dvě základní formy: buď se jedná se o objednávku klienta, tedy klient hledá pomoc, nebo se jedná se o nabídku sociálního pracovníka, tedy sociální pracovník

tohoto výchovného přístupu závisí velmi silně na kvalitě přítomnosti vychovatele.“ (KAPLÁNEK, Michal. *Výchova v salesiánském duchu. Příručka pro dobrovolníky, animátory a zaměstnance salesiánských zařízení*, s. 35–36).

⁹⁶KAPLÁNEK, M. *Animace. Studijní text pro přípravu animátorů mládeže*, s. 15.

⁹⁷ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 25.

⁹⁸ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 21.

nabízí pomoc. Celý tento proces označujeme jako dojednávání zakázky. Očekáváním je, že sociální pracovník a klient spolupracují na domluvené zakázce.⁹⁹

Tento přístup je ovšem pro práci s dětmi a mládeží nedostatečný, i když formálně by odpovídal požadavkům preventivní filosofie. Kaplánek zdůrazňuje i další rozměr našeho působení: pracovník v NZDM musí být i vychovatelem. Důležité jsou naše postoje v každodenní praxi: *„Výchova chápaná jako animace je možná jedině tehdy, když vychovatel udrží v rovnováze vstřícnost a autoritu, takže dokáže na jedné straně bezpodmínečně přijímat mladé lidi takové, jací jsou, a na druhé straně umí stanovit hranice, formulovat požadavky, důsledně vyžadovat jejich plnění a přitom korigovat chování těch, kteří jsou mu svěřeni. Od vychovatele se očekává určitá zralost (dospělost): má být vnímavý k potřebám mládeže, ale současně nemůže zapomenout na to, že reprezentuje určité hodnoty.“*¹⁰⁰

Zmíněný autor dále upozorňuje na tři možné přístupy, se kterými se mladí lidé setkávají. **Indiferentní** (lhostejný) postoj k jejich chování a zájmům, k jejich hodnotám a životnímu stylu, který reprezentuje přesvědčení dospělých o svobodě individua, všeobjímající relativismus. Indiferentní postoj můžeme pochopit u lidí, kteří nenesou za mladé lidi přímou odpovědnost, jako třeba dospělí na ulici, kteří se s mladými lidmi setkávají pouze náhodně. Nepřípustný je však u rodičů, učitelů a jiných osob, které jsou odpovědné za osobnostní rozvoj dospívajících. Ve školách a výchovných institucích se často vytváří atmosféra, kde je všechno dáno „shora“, dospělí (učitelé) „vědí, co je správné“, odmítají vnímat realitu tak, jak ji vnímají jejich svěřenci, a v podstatě jim vnucují svoje vidění světa, někdy až rigidními pravidly a normami. Tento **normativní postoj** brzdí veškerou iniciativu a tvůrčí účast mládeže na budování vlastního životního stylu. Ve třetím, tzv. „**mládežnickém postoji**“ je kritický odstup nahrazen naprostou vstřícností. Jedná se o postoj nekritický, při němž vychovatel prakticky rezignuje na svoji roli. Typický je u vedoucích a mladých vychovatelů, kteří dosud nepřijali, že ve skupině mládeže nejsou v roli kamarádů, ale v roli vychovatelů.¹⁰¹ *„Tento rozpor rolí není snadný: na jedné straně očekáváme od animátorů, aby „zapadli“ do skupiny; na druhé straně mohou pedagogicky ovlivňovat skupinu jedině tehdy, když vědomě*

⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 20 - 21.

¹⁰⁰ KAPLÁNEK, M. *Animace. Studijní text pro přípravu animátorů mládeže*, s. 62.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 62 - 63.

prezentují svoji odlišnost – zralejší postoje, zkušenost, zodpovědnost za zachování pravidel, tradiční hodnoty – a jsou v ideálním případě přirozenou autoritou.“¹⁰²

¹⁰² KAPLÁNEK, M. *Animace. Studijní text pro přípravu animátorů mládeže*, s. 63.

4 Specifika intervencí v oblasti sexuality

Jako „intervenci z oblasti sexuality“ označuji záměrnou činnost, které rozvíjí pracovník nízkoprahového klubu směrem ke klientovi s cílem podpořit žádoucí chování či stav, nebo zamezit předpokládaným rizikům. To vše za předpokladu, že intervence zvyšuje klientovu schopnost řešit situaci samostatně a s co nejvyšší mírou odpovědnosti vůči sobě i lidem, kterých se jeho jednání dotýká. Veškeré tyto intervence by dle mého přesvědčení měly ideálně probíhat na pozadí animačního procesu, o které jsem hovořila v předchozí kapitole. Základem zůstává samozřejmě případová práce. Případová práce se děje plánovaně, při zachování tohoto postupu a vychází ze společně vydefinovaného kontraktu, vedení dokumentace, pravidelné revize kontraktu. Měla by mít zřetelný začátek i konec. V rámci případové práce by se měly ideálně odehrávat všechny intervence. Impuls intervence je především v prvotní informaci nebo náznaku informace, kterou pracovník vyzoruje či cíleně získá. Zdroje těchto prvotních informací lze v prostředí nízkoprahového klubu získat skrze

- sociální šetření,
- situační intervenci,
- zakázku,
- a skupinovou práci.

Jak už bylo řečeno výše, na sexuálně rizikové chování by se měla soustředit práce preventivních aktivit. Vzhledem k poslání nízkoprahových klubů by se mělo jednat o aktivitu samozřejmou a očekávanou. Tyto aktivity by však měly probíhat ideálně na pozadí animační činnosti, takže by mělo jít zároveň o činnost, kdy by téma sexuality mělo být vztaženo k určitým hodnotám. O jakých hodnotách je řeč? Sexualita by nikdy neměla být samoúčelné téma, hodnotou na pozadí by mohla být například odpovědnost za sebe i za druhé, vztahovost, přátelství, láska, intimita. Takto odpovídá jedna z mých respondentek na otázku, jaká témata vnímá jako důležité podpořit a rozvíjet ve výchově ke zdravé a zodpovědné sexualitě u dětí a dospívajících: *„Pravděpodobně bych začala u nějaký sebehodnoty, která se bude potom prolínat vším tím dalším, co souvisí s nějakou sexualitou, hlavně jako o tom, aby si uměli ti dotyční (...) uvědomit to, že jako oni jsou důležití, oni mají tu nějakou jako svoji hodnotu a nemůže jim nikdo další se jim snažit jako brát a říkat jim, že takhle je to třeba jako v pořádku, když to tak není.“*¹⁰³

¹⁰³ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

O sebehodnotě mluví i další respondentka, i když trochu jinak: (Jde o) „poznávání svého těla, poznávání své vlastní intimity, byť si lidi myslí, že se o tom s dětma mluví, tak se o tom nemluví, s tím spojená sebedůvěra, sebehodnocení, určité témata typu zdravý životní styl,to znamená v dnešní době anorexie, bulimie to znamená vliv reklam, vliv nějakýho standardu a norem, toho jak by měl člověk vypadat, je něco, co má obrovský dopad na rozvoj sexuality (...).Děti často mají nestandardní těla, nejsou to modelky u holek, ne všichni kluci mají bicáky, tricáky, svaly. U kluků to vede k předčasným posilování a tím vlastně ničení vlastního těla. U holek k různým dietám a šíleným sportům . Takže to by bylo asi téma pro mě. A za mě určitě nějaký sebezpřijetí a veškerý aktivity, který by podporovaly nějaký sebezpoznání a přijetí sám sebe jako člověka“.¹⁰⁴

Představa, že sexuální prevence na nízkoprahovém klubu má probíhat stylem, kdy se děti učí nasazovat kondom či na základě vlastní poptávky získávají informace o pohlavně přenosných chorobách, je nepřesná a z profesionálního hlediska nesprávná, redukováná. Navíc zcela opomíjí vztahový rámec klienta a pracovníka, který v prostředí nízkoprahového klubu přirozeně vzniká či by vznikat měl. Právě skrze tento vztah pracovník „animuje“. Jinými slovy: pracovníci se nemůžou soustředit pouze na krajní projevy sexuálně rizikového chování (prostituce, promiskuita, atp.). Jejich úkolem by měla být kultivace stávajícího (i „neproblematického“) sexuálního chování dětí a mládeže, rozvíjení souvislostí, vtahování sexuality do kontextu odpovědnosti, vztahovosti, autenticity a upřímnosti. A to je důležité vzhledem k tomu, že diskuse o důstojnosti sexuality dětí nejspíš nepovedou ani s rodiči, ani s učitelem a nejspíš ani s kamarády.

4.1 Sociální šetření

Sociální šetření je důležitou součástí jednání se zájemcem o službu. V průběhu sociálního šetření se zjišťuje, zda se zájemce o službu může stát klientem dle zákona o sociálních službách. Musí vykazovat potřebnost, kterou pracovníci musí umět doložit a zdůvodnit. Jak to může fungovat v praxi? Pracovníci mohou mít určeno několik témat, kterým se v rámci rozhovorů se zájemci o službu věnují a zjistí-li v některých z nich rizika pro jedince (tzv. nepříznivou sociální situaci), pak s ním může být uzavřena

¹⁰⁴ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

smlouva o poskytování služby. Ze zájemce o sociální službu se stává klient sociální služby.

V rámci sociálního šetření se také klienta ptáme, jaké má cíle a očekávání od poskytování služby. Důležité je uvědomit si a rozlišovat, že zájemce může být obtížnou situací nebo problémem ohrožen (např. má rodiče, který často střídá partnery) anebo je přímo zasažen, kdy on sám má obtíže (např. když má zdravotní obtíže způsobené pohlavně přenosnými nemocemi).

Témata intervencí v rámci nízkoprahového klubu by měla být konsenzuálně stanovena pro daný okruh klientů a vycházet by měla ze zkušeností pracovníků nízkoprahových klubů. Mohou se inspirovat například kategoriemi rizikového chování, avšak tyto kategorie zcela nezahrnují všechny oblasti, se kterými se klienti na pracovníky obracejí. Navíc takto pojaté kategorie mohou podporovat nálepkující pojmání cílové skupiny. Některá témata – jako například sexualita – není vhodné šetřit zvlášť.

I když každé město, obec i kraj má svá specifika, dá se říci, že témata sociálního šetření jsou si víceméně podobná a s mírnými obměnami se dají využít v každém nízkoprahovém klubu. Využití nacházejí především při mapování sociálního fungování klienta. Tím se myslí proces, kdy pracovník zjišťuje informace o zájemci o službu. Především jde o potvrzení předpokladu, že se zájemce může stát klientem sociální služby. Sociální služba je určena pouze těm, kteří ji opravdu potřebují, a toto šetření pomůže zdůvodnit potřebnost jedince, který sociální službu využívá také na volnočasové aktivity, což je nízkoprahovým klubům vyčítáno. Ve skutečnosti, pokud nahlédneme do témat a zamyslíme se nad životem dětí a dospívajících, je málo pravděpodobné, že by se našlo nějaké téma, ve kterém by mladý člověk neselhával nebo v lepším případě, neměl tuto oblast plně ve svých rukou.

Témata jsou i pomocníkem při dalším mapování situace klienta v průběhu času. Dají se využít k rozhovorům u volnočasových aktivit, protože ze zkušenosti každého pracovníka v nízkoprahovém klubu klienti nejsou často v pozici, že by měli nějaký problém. Žijí, jak umí a to, že se jejich život neubírá tím správným směrem, často nevnímají. Pochopit se to dá ale s nadhledu, při nenásilně řízeném intervenci, která se čas od času dotkne témat, která si tým pracovníků určil jako klíčová. Cíle a očekávání klientů od služby se totiž často pouze přibližují problematické realitě a z pohledu sociálních pracovníků jsou pověstnou špičkou ledovce.

V následujícím výčtu možných témat sociálního šetření chybí sexuálně rizikové chování. V sociálním šetření by se dle mého názoru oblast sexuality neměla řešit jako samostatné téma. Pátrání sociálního pracovníka po sexuálních zkušenostech či praktikách klienta lze považovat za nevhodné a pro klienty nepříjemné či nepřijatelné. Naopak hovoříme – li s klienty o jejich zdraví či partnerských vztazích, informace o sexualitě z nich často vyplynou samovolně, někdy je lze vyčíst „mezi řádky“. Důvodem je přesvědčení, - že sexualitu není vhodné uvádět jako samostatné téma. Její vytržení z rámce vztahového či zdravotního by ji přisoudilo přílišnou důležitost, kterou sexualitě v dnešní hypersexualizované společnosti není vhodné potvrzovat. Navíc některá témata – jako například nadměrná onanie, závislost na pornografii či nechráněný pohlavní styk – jistě nebudou běžnou součástí vstupního rozhovoru či sociálního šetření. Vnímavý pracovník může toto riziko odhalit .

- **Rodina**

Téma rodiny patří k ústředním tématům a dá se říci, že je obsahově nejpestřejší ze všech témat. Především se k tématu prevence vztahuje tím, že tvoří podstatnou část životního prostředí klienta. Aniz bych zde chtěla rozvíjet téma soudobé krize rodiny, je zcela zjevné, že do náplně práce v nízkoprahových klubech toto téma patří. Indikující v této kategorii jsou například tyto situace či faktory: rozvod rodičů, náhradní partner rodiče, úmrtí člena rodiny, rodič bez práce, špatná sociální situace v rodině, příliš zaměstnaní rodiče, závislí rodiče (alkohol, gambling), nezaměstnanost rodičů, život s jedním rodičem, úzkostliví rodiče, časté stěhování rodiny, agresivita rodiče, nemocný rodič, negativní vzory v rodině, náhradní rodinná péče, adopce, nevlastní sourozenec, útek z domova, konflikty s náhradním partnerem rodiče, nezáměr rodičů, přílišná péče o dítě, násilí vůči dítěti, svědci domácího násilí, citové vydírání, manipulace, neadekvátní role v rodině, chudoba, neadekvátní tresty, agresivita v rodině, časté konflikty s rodiči/druhým partnerem rodiče, bydlení na ubytovnách, v podnájmech. Rizikové situace či chování spojené se sexualitou se v této oblasti objevují například ve formě zneužívání příslušníkem rodiny (sourozencem, rodičem), v negativních vzorech rodiny (např. volné sledování pornografie či sexuální aktivity rodičů před dětmi).¹⁰⁵

- **Škola**

Do tématu školy se dají zahrnout různé poruchy učení, hyperaktivita, střídání škol, špatný prospěch, nemá zázemí pro přípravu do školy, zdravotní nebo sociální

¹⁰⁵ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K, BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 130.

handicap, zaškatulkování (nálepkování), nerozhodnost ohledně výběru školy, rodič nedokáže poskytnout podporu při přípravě do školy, rodina nemá finanční prostředky na zajištění doučování, poruchy učení, záškoláctví, šikana, propadání, konflikt s učiteli, velké absence, třídní outsideri, vyloučení ze školy, nedokončené vzdělání, nízká motivace k ukončení vzdělání, snížená známka z chování, podprůměrný školní prospěch, důtky, nesamostatnost v přípravě do školy. Rizikové situace či chování spojené se sexualitou se v této oblasti mohou objevit například ve formě šikany (kyberšikany).¹⁰⁶

- **Vrstevníci, partnerské vztahy**

Každý člověk je od narození členem mnoha skupin, jejichž tlaku je neustále vystavován. Co se týče vlivu party, jeví se důležitější neformální skupiny. Čím bližší je vztah jedince ke skupině, tím menší je jeho schopnost se od ní distancovat. Jedinec se často identifikuje s normami pro něho významných skupin, pod tlakem skupiny často ztrácí kontrolu nad svým vlastním jednáním.¹⁰⁷ Do této kategorie řadíme i témata spojená se sexuálně rizikovým chováním, jelikož ta nejdou odtrhnout ze vztahového rámce a jsou často v kontextu vztahů řešena: snadná ovlivnitelnost, zneužitelnost ve vztazích, chybí jim kamarád, vztahy budované on-line, nízká soudržnost ve vztazích ve vrstevnické skupině, rozchody, zamilovanost, odmítání, promiskuita, sex bez ochrany, brzké zahájení pohlavního života, sexting.¹⁰⁸ *"Mezi mladými, a možná by se dalo napsat i dětmi, je sexting velice oblíbenou činností. Není totiž již výjimkou, že případ sextingu, který se dostane do šetření Policie ČR, se týká dětí ve věkovém rozmezí 11 – 13 let. Obsah jimi zasílaných zpráv někdy dosahuje takové míry explicity, že i herecké obsazení filmů pro dospělé by se mohlo začervenat. Toto herecké obsazení se však drží pouze scénáře, a také je srozuměno s tím, kam bude natočený materiál distribuován. Toto však nelze říci o materiálu vytvořeném mladými lidmi – často svou nahou fotografií přes internet pošlou neznámé osobě ještě v den, kdy se s ní seznámili."*¹⁰⁹

Mezi další velké téma patří tzv. přátelství s výhodami. Jedná se o volný sexuální vztah lidí, který je výhodný z hlediska sexuálního vyžití, jistoty z toho plynoucí (není

¹⁰⁶ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 131.

¹⁰⁷ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, s. 72.

¹⁰⁸ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 132.

¹⁰⁹ Internetem bezpečně [on-line]. *Sexting*.

třeba vyvíjet snahu při získávání jiného sexuálního partnera), současně za minimální odpovědnosti za budování vztahu, s možností rozvíjení polygamie.

- **Volný čas**

Také trávení volného času je totiž v dnešní době velkým oříškem. Burda ve své koncepci uvádí, že „z celkového počtu dětí a mládeže se jen asi necelých 40% zúčastňuje oficiálních pravidelných, organizovaných a registrovaných volnočasových aktivit. Skupina neorganizované mládeže a dětí se dá rozdělit do dvou podskupin. První podskupinu tvoří děti, jejichž rodiče jsou natolik pracovně vytíženi, že jim nezbyvá čas na nic jiného, tedy ani na rodinu. Tyto děti se cítí osamělé, v lepším případě tráví svůj volný čas samotářsky u počítače či u televize, a uzavírají se do sebe. V horším případě, (...) se pohybují se v prostředí, které ohrožuje jejich výchovu a deformuje jejich žebříček morálních hodnot.(...) Druhá podskupina zahrnuje mládež ze sociálně slabých a dysfunkčních rodin. Rodiče této mládeže nemají dostatek finančních prostředků, aby mohli svým dětem platit členské příspěvky nebo kroužky.¹¹⁰

Mezi indikující faktory tématu „volný čas“ patří: nedostatek financí na to trávit čas, jak chtějí, panelákové děti, nemají řízené trávení volného času ze strany rodičů, neznají možnosti trávení volného času, členství v subkulturách a sektách, žádné zájmy, trávení volného času s vrstevnickou skupinou na PC – FB, hry, nuda, pasivita. Ze sexuálně rizikového chování sem můžeme zařadit například sledování porna, sexting, nadměrná onanie.¹¹¹

- **Návykové látky a návykové chování**

Návykové látky predikují sexuálně rizikové chování. Je například častým doprovodným jevem prostituujícího chování. S užíváním návykových látek stoupá i riziko nechtěného těhotenství nebo možnost zneužití (včetně kybergroomingu). Mezi indikátory řadíme ohrožení návykovými látkami ze strany závadové party, kuřáci, experimentování s OPL, anorexie, automaty, závislost na internetu a PC.¹¹²

- **Konfliktní chování**

Dospívání je obdobím emoční lability, charakteristická častými a nápaditými změnami nálad, impulsivním jednáním, nestálostí a nepředvídatelností reakcí a postojů.

¹¹⁰Srov. BURDA, J. *Koncept rozvoje volnočasových aktivit a sportu v kraji Vysočina 2002 – 2004*, s. 8.

¹¹¹Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K, BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 133.

¹¹²Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K, BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 133.

Tyto emocionální výkyvy jsou navíc podpořeny okolnostmi přílišného individualismu, patriarchální struktury rodiny, nereálných morálních standardů a rozporů ve výchově¹¹³. Dalšími faktory mohou být i nedostatek podpory a porozumění, uspěchanost a přemíra techniky. Konfliktní chování je tak pouze formou obrany a projevem neschopnosti řešit náročné životní situace. Mezi projevy konfliktního chování řadíme agresivitu, lhaní, vandalismus, drobné krádeže, rvačky, práce na černo, rizikové chování v dopravě, konflikty s učiteli, úředníky, veřejností, vrstevníky, používání vulgarismů, útěky a toulky.¹¹⁴ Jako příklad sexuálně rizikového chování z této oblasti můžu uvést například sexismus, sexuální obtěžování.

- **Finance a pracovní uplatnění**

Nároky společnosti na dospělé jedince stále stoupají, proto od konce 19. století se stále zřetelněji vyhraňuje úsek se samostatným sociálním určením – poskytnout čas a ochranu k postupnému zvládnutí všech složitých společenských úkolů. Toto období je označováno jako „Warteseit“ nebo jako období psychosomatického moratoria. Soudobý trend, který udává tón vysoké výkonnosti, efektivity je důsledkem takzvané meritokratické kultury. Meritokratické hodnoty předpokládají, že moc a úspěch zažívají ti, kteří si to nejvíce zaslouží díky svému osobnímu úsilí a úspěchu. Naopak neúspěch je interpretován jako osobní selhání, malá snaha či lenost.¹¹⁵

Mezi indikující faktory tématu „uplatnění na pracovním trhu a finance“ špatná uplatnitelnost na trhu práce, nízká motivace k práci, pasivita, nezaměstnanost, střídání zaměstnání, mobbing, práce na černo, zaměstnavatel neplatí, porušování zákoníku práce, špatné pracovní návyky, neumí hospodařit s penězi, dluhy, půjčky, vedení domácnosti, vlastnické právo, dědictví.¹¹⁶ Mezi rizikové sexuální chování patří prostituce, tedy poskytování sexu za nějaký druh výhod.

- **Zdraví**

Ottawská charta podpory zdraví vymezuje podporu zdraví jako proces, umožňující lidem zlepšit své zdraví a zvýšit kontrolu nad ním, čímž jsou vyjádřeny hlavní atributy podpory zdraví: vyšší aktivita a vyšší odpovědnost každého člověka ve

¹¹³ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie.*, s. 147.

¹¹⁴ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 134

¹¹⁵ Srov. ZBOŘIL, J. *Meritokracie: opak pozitivní diskriminace.* Hospodářské noviny [online].

¹¹⁶ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 134.

vztahu k vlastnímu zdraví.¹¹⁷ Člověk by si měl umět stanovit cíle přiměřené jeho věku, konstituci, sociálním poměrům. V tomto pohledu je sexuální chování vztaženo k věku a základním potřebám klienta, k jeho sebepojetí a životním cílům a mělo by být z tohoto pohledu reflektováno.

- **Sociální zdatnost**

Sociální zdatnost jedince znamená schopnost v přiměřené míře použít motorické, duševní a emocionální způsoby jednání, schopností, postojů a dovedností tak, aby bylo možno úspěšně se vyrovnávat s životními situacemi. Indikujícími projevy může být sklon k zneužívání, neschopnost navazovat vztahy, neschopnost adekvátní komunikace, deficit základů vhodného společenského chování, nízká sebedůvěra, neschopnost zvládnout základní kontakt s institucemi a autoritami, neschopnost plánovat.¹¹⁸ V oblasti sexuálně rizikového chování se nízká sociální zdatnost může být rizikový faktor například pro budoucí sexuální zneužívání.

- **Osobní zralost**

V oblasti osobní zralosti zaměřujeme svou pozornost na vnitřní prožívání či interpersonální konflikty klienta: nízké sebevědomí, sebekritika, nízké nebo nereálné ambice, předsudky, nízká zodpovědnost, vyrovnání se s úmrtím, pohled na svět, vlastní prožívání a pocity, nálady.¹¹⁹ V oblasti sexuality můžeme řešit například problémy se sexuální orientací.

4.1.1 Ukázka sociálního šetření

Tematické sociální šetření můžu ukázat na konkrétních příkladech. Z jednotlivých anamnéz lze predikovat možné zacílení preventivních aktivit, které se sexuálního chování či prožívání týkají a v jakém jsou kontextu.

Klient A (18 let)

- **Rodina:** *Pochází z rozvedené rodiny, žije s matkou a nevlastním otcem, má 2 nevlastní sestry. Časté spory s nevlastním otcem. Vlastní otec o něj nemá zájem a nevidá se s ním, matka ho vyhodila z domu. Bydlí střídavě u kamarádů nebo venku (bezdomovec), ale domů za matkou občas dochází. Opakovaný pobyt v diagnostickém ústavu.*

¹¹⁷ Srov. DAVIDOVÁ, E. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*, s. 78.

¹¹⁸ Srov. LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahový klub Barák*, s. 134.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, s. 135.

- **Škola:** Má ukončené základní vzdělání, opakovaně neukončil SOU, časté záškoláctví, bez ambicí bez motivace.
- **Vrstevníci/partnerské vztahy:** Má kamarády jen „na chvíli“, hledá v nich rodinu a zároveň je využívá. Má hodně on-line přátel. Měl jeden dlouhodobý vztah s dívkou, po rozchodu střídá partnerky, má jich i více naráz. Pohybuje se v závadové partě – porušování norem.
- **Volný čas:** Volný čas tráví u počítače na FB, PC hry. Jinak se nudí nebo je s kamarády.
- **Návykové látky/chování:** Kouří, pije alkohol a experimentuje s dalšími OPL.
- **Konfliktní chování:** Drobné krádeže, pohlavní zneužití, řízení bez ŘP pod vlivem, agresivita – rvačky.
- **Práce/finance:** Nedokáže hospodařit s financemi, neumí šetřit, bere si půjčky, je zadlužen. Nechce pracovat, je registrovaný na ÚP, občas využívá mimořádné dávky, práce na černo.
- **Zdraví:** Epileptik, špatné hygienické návyky, nekvalitní stravování, nechodí na pravidelné lékařské prohlídky, promiskuitní, sex bez ochrany.
- **Sociální zdatnost:** Občas nemluví pravdu, není schopen dodržet slovo, čas. Není schopen jednat osobně/po telefonu s institucemi. Je závislý na lidech kolem sebe (využívá je), parazituje na ostatních. Vyhovují mu pobyty v zařízeních, kde je režim, žije přítomností, neumí plánovat, nereálné představy o budoucnosti.
- **Osobnostní zralost:** Nízká zodpovědnost, časté předsudky ohledně národnostních menšin.
- **Cíle, očekávání od služby:** „Možnost si promluvit s pracovníky o tom, co se právě děje. Hlavně o situaci doma.“

Klientka B (15 let)

- **Rodina:** Pochází z velmi dobře materiálně zabezpečené rodiny. Rodiče ji extrémně hlídají, rozhodují za ni („dusí ji“), chovají se k ní jako k malému dítěti, nikam ji nepouští.
- **Škola:** Studuje na SOU, má špatný prospěch – hrozí propadnutí. Má strach nechat se vyzkoušet, strach z učitelů, neumí se prosadit ve třídě.
- **Vrstevníci/partnerské vztahy:** Nemá dobrou kamarádku, ale touží po ní. Nechává se ovlivnit mladšími, s přáteli komunikuje zejména přes facebook,

absence osobních kontaktů. Nedokáže se vyrovnat s rozchodem (více jak rok). Je pasivní ve vztazích, outsider/neviditelná, neustále se porovnává s ostatními, je snadno ovlivnitelná a zneužitelná.

- **Volný čas:** *Bez zájmů, neumí se rozhodnout, co by chtěla dělat, volný čas tráví na FB, velká pasivita.*
- **Návykové látky/chování:** *Výjimečně alkohol.*
- **Práce/finance:** *Vše ji zajišťují rodiče, nemá možnost hospodařit s penězi, na brigády nechodí.*
- **Zdraví:** *Nedoslychá na levé ucho, dysfunkce, pesimistická, depresivní, problematická pleť (akné).*
- **Sociální zdatnost:** *Neschopná komunikace, hovoří velmi tiše a nesměle, neumí se prosadit. Kontakt s institucemi zajišťují rodiče, nesnese změnu. Nejistá, bojácná.*
- **Osobnostní zralost:** *Zneužitelná, nízké sebevědomí, nulové ambice, pochybování o sobě a o tom, co zvládne.*
- **Cíle, očekávání od služby:** *„Poznat nové lidi, najít si kámoše, mít kde trávit volný čas.“*

Jak je patrné – u klienta A i u klientky B je osobní cíl jistě v rozporu s tím, jak situaci může vnímat klíčový sociální pracovník. U klienta A nám se nám jako sexuální téma objevuje v nezodpovědném přístupu v podobě promiskuity a nedostatečné sexuální ochrany, u klientky B naopak hrozí možnost zneužití, popřípadě únik do vztahů na sociálních sítích, které se také mohou stát zdrojem obtíží (sexting, kybergrooming). Takto mohou vypadat jakési hrubé obrysy společné práce po prvním sociálním šetření. **Klient má svá očekávání** a sociální pracovník, který má profesionální nadhled, má navíc i **možnost predikovat budoucí hrozby a rizika.**

4.2 Situační intervence

*Situační intervence je sociálně pedagogická práce v situacích s výchovným obsahem, které vznikají v prostoru zařízení. Pracovník při nich vstupuje do interakcí, které nastávají mezi uživateli služby, přináší podněty, reflektuje situaci a používá další techniky, které vytváří či zvýrazní výchovný efekt situace.*¹²⁰ Situační intervence probíhají velmi nahodile a často zcela neočekávaně. Vyžadují od pracovníka nejen reakční pohotovost, ale i schopnost respektující a nehodnotícího přístup, sebevědomí

¹²⁰ Česká asociace streetwork. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)*, s. 6.

a určitou zkušenost. Dají se přirovnat k výchovným rozhovorům, kdy účastníkům poskytujeme náhled na situaci a umožňujeme získat nové pohledy na jejich chování s cílem toto chování kultivovat. Specifické na situačních intervencích je fakt, že je jim není přítomen pouze pracovník a klient (jako je tomu například u poradenství), ale většinou se odehrává v centru dění a pozornosti. Není tedy vhodné na některé věci nereagovat, protože si to ostatní můžou přečíst jako schvalování.

4.2.1 Příklad situační intervence

Představme si následující situaci. Pracovník je během hraní deskové hry přítomen nepříjemnému okamžiku. Dva klienti si začnou dělat srandu z ne příliš atraktivního Petra a dobírají si ho, že není chlap, když to ještě nedělal s žádnou holkou a že není normální. Oni „to dělají“ často, ale mají to pod kontrolou, ani „gumu“ nepotřebují. Petr je submisivní a neumí se bránit. Pracovník upozorní klienty na skutečnost, že jejich chování není pro Petra příjemné a zda si toho všimli. Klienti reagují smíchem a Petr odchází pryč. Pracovník pokračuje v rozhovoru. Záznam a rozbor této události může vypadat takto:

Z této situace vychází nepříznivá sociální situace: první je potenciální hrozba rozvoje promiskuity u klientů Davida a Tomáše. Druhý je nevhodná prezentace sexuálních zkušeností s cílem machrovat a ponižovat.

Cíle spolupráce:

- 1) *Ujasnit si, zda tato slova mohou být zraňující pro okolí nebo i pro Petra.*
- 2) *Ujasnit si postoje v tématech: promiskuita, ochrana, ponižování druhých.*

Jak je patrné, cíle navrhol pracovník, ale pokud je klienti akceptují, jde o legitimní cíle spolupráce.

Kroky:

Pracovník a klienti si společně promluví a zamyslí se nad tématy:

- 1) *Kde se v nich takové prohlášení bere, zda jde o nenávist a jestli je opodstatněná.*
- 2) *Zda takové chování může mít pro ně a druhé nějaké nepříjemné důsledky.*
- 3) *Jak si podle nich žena představuje „správného chlapa“.*
- 4) *Co můžou způsobit druhým i sobě tím, že budou často střídat partnery a nebudou používat ochranu.*

Revize:

Rozhovor proběhl, klienti uznali, že agresivní projevy bez hlubšího důvodu jsou spíše hloupé a že je obecně výhodnější se jim vyhnout. V otázce sexuality si připadají ale nad věcí a nepřijde jim nic divného na tom, že střídají partnery. Příště budou ale myslet na to, že by měli použít ochranu, protože nechtějí onemocnět nebo řešit neplánované těhotenství.

4.3 Zakázka

Jako zakázku vnímám ve dvou rovinách pomoci: poradenství, krizovou intervenci. Poradenství odehrává se formou rozhovoru s klientem nejlépe v samostatné místnosti (na rozdíl od situační intervence), obsahuje vyhodnocení situace, nabídku rady, informací a řešení vedoucí k lepšímu sociálnímu fungování. Jde o řešení aktuálních problémů a zvyšování kompetence klienta tyto problémy řešit. Poradenství v oblasti sexuality v NZDM se nejvíce zaměřuje na záležitosti vztahů a sebezpětí.

Úkolem krizové intervence je přístup přispívající ke zvládnutí psychické krize. Může jít o pozorování chování klienta s důrazem na posouzení aktuálního psychického stavu, rozhovor směřovaný k základní orientaci v příčinách krizového stavu, cílenou intervenci zaměřenou na zvládnutí potíží. Intervence obsahuje také návrh opatření. Rozsah intervence závisí na tom, zda pracovník je kvalifikován pro krizovou intervenci. Pracovník bez kvalifikace poskytne klientovi v krizi pomoc pouze v rozsahu akutní intervence s odkázáním na odborníka (eventuelně doprovodem). Typickým příkladem pro krizovou intervenci v prostředí NZDM je nechtěné těhotenství nebo obava z nákazy pohlavně přenosnou nemocí.

4.4 Skupinová práce

Skupinová práce patří mezi základní metody sociální práce. Řadíme ji mezi „posilňující“ modely, protože předpokládá aktivní přispění každého jednotlivého člena skupiny.¹²¹ V prostředí NZDM jsou bohužel využívány v malé míře. Z mého hlediska je to škoda, protože skupinová práce je mnohdy efektivnější, než individuální přístup, zapojuje všechny členy skupiny a tudíž může rychleji vyvolat změnu, zvláště co se našeho tématu týká. Problematické je ovšem prostorové uspořádání NZDM, které často pracovníkům nenabízí možnost, kde by se dalo se skupinou nerušeně pracovat. Dále přispívají i problémy organizační: do skupinové práce nelze nikoho nutit a je nutné, aby byla dostatečná kapacita i pro klienty, kteří se do skupinové práce zapojit

¹²¹Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 125.

nechtějí. Skupinová práce je také efektivnější, když je dlouhodobějšího charakteru, pravidelné setkávání je často znemožněno přirozenou nedůsledností klientů, která se váže k jejich věku či sociální situaci a stavu.

V rámci skupinové práce se dají řešit témata formou zážitkové pedagogiky za využití skupinové dynamiky. Ve skupině musíme počítat s počátečním ostychem, který se u tohoto tématu projevuje různým způsobem, nejčastěji zlehčováním, humorem a vůbec zvýšeným neklidem a reaktivitou, někdy i snahou téma sabotovat. To všechno může pracovník dětem reflektovat: jde o instinktivní, částečně obranný postoj: humorem a nemístnými poznámkami můžou děti maskovat skutečnost, že témata týkající se sexuality jsou pro ně příliš intimní a odhalující. Je bezpečnější ukázat svým vrstevníkům, že dokážu lektora šokovat nemístnou poznámkou nebo dokážu vyvolat salvu smíchu. Mnohem riskantnější je vyjít ze sebe a mluvit o vlastní sexualitě otevřeně, bez studu. Pro navození bezpečné atmosféry lze například využít velmi oblíbenou formu dotazování prostřednictvím anonymní krabičky. Ta plní u tématu významnou funkci „icebrakeru“. U témat týkajících se sexuality velmi vhodná, zejména pokud děti ještě nejsou o sexualitě zvyklé otevřeně hovořit, nebo si pracovníka teprve „testují“. Děti mají možnost v jedné z fází programu napsat anonymně jakýkoliv dotaz týkající se sexuality. Aby byla forma anonymity co největší, musí do krabičky vhodit papírek všichni, i když je k tématu nic nenapadá. Velmi pravděpodobně se jako první objeví tzv. „testovací“ otázky, které směřují bez milosti na tělo pracovníka, který skupinu vede. Jedná se většinou o velmi intimní dotazy, které není vhodné smést ze stolu, i když v první fázi můžou šokovat. Přitom na přípravu odpovědi má jenom pár minut. Příkladem takových otázek může například být: „Kdy jsi měla první sex?“, „Koukala ses někdy na porno?“, „Kolik sexuálních partnerů jsi měla?“, „Podvedla jsi někdy svého kluka?“

Z mé vlastní zkušenosti se vyplácí autentický přístup, který pomůže v další fázi zvýšit odvahu k odhalení vlastních témat. Pokud se to povede, v dalším kole anonymních otázek už děti sbírají odvahu řešit otázky, které se týkají jejich vlastní sexuality. Tato odhalení mohou mít pro pracovníka i komický nádech: vzpomínám si na jeden anonymní dotaz, který napsala vyděšená dětská ruka: týkal se toho, zda si myslím, že spolu její rodiče (kterým ještě nebylo 40 let) můžou mít sex. K tomu přidala komentář, že jí to přijde nechutné a odporné a že sex přece můžou dělat lidé mladí, tak do 25 let. Vzkaz byl natolik naléhavý a emotivní, že nebylo pochyb, že je myšlen zcela vážně. Zjevné také bylo, že myšlenkou se zaobíralo už delší čas. Bylo zřejmé, že právě

díky skupinové práci, autenticitě pracovníka a možnosti klást anonymní dotazy, jsou se některé tabuizovaná témata snáze zpřístupní.

5 Etické rozhodování v praxi NZDM

V předchozí kapitole jsem popsala příležitosti, skrze které pracovníci v prostředí NZDM téma sexuality mohou při práci s dětmi a mládeží rozvíjet a příklady, jak na ně mohou reagovat. Nyní se chci vrátit k dalšímu aspektu sociální práce s dětmi a mládeží a to situačnímu pozadí sociální práce. Některá témata sexuality, které naši klienti přináší, nás mohou vyvést doslova z míry. Reakční příležitost je zpravidla krátká: není čas se poradit s kolegy či na supervizi. Často jsme odkázáni sami na sebe. Pracujeme „ze sebe“, někdy s pochybnostmi či větší jistotou provázíme naše klienty při řešení jejich problémů. Tak nějak všichni tušíme, že právě tady tkví jádro umění sociální práce: tedy ve schopnosti správně reagovat v různorodých podmínkách na různorodé podněty. Tedy určitě nestačí, abychom skvěle uměli pojmenovat intervence, udělat úžasný zápis či provedli ukázkovou revizi cílů. Klíčová je naše situační pohotovost, která ústí ve vhodně vedenou intervenci s pozitivním dopadem, kterou lze zdůvodnit nejen odborně, ale i lidsky. O to více, pokud pracujeme s dětmi a mládeží a je na nás nahlíženo i jako na vychovatele. Co nám může pomoci?

V první řadě: etickou povahu sociální práce je třeba zvědomovat. Jak už jsem napsala v úvodu této práce, sociální pracovník je především dítětem své doby. Jako takový je tedy ovlivněn výchovou a kulturou své doby. Nečasová k tomu říká, že *„většina rozhodnutí v sociální práci zahrnuje komplex etických, technických, právních ale i ideologických bodů, které jsou vzájemně propojeny. Etické principy nebo hodnoty, kterými se sociální pracovník řídí, budou vždy ovlivňovat způsob, jakým bude interpretovat zákony a nařízení.“* Je tedy více než zjevné, že sociální pracovník by se měl vážně zajímat nejen o etiku jako takovou, ale měl by být schopen i historického nadhledu.

Dalším bodem je živý vztah k profesním etickým normám. Etický kodex sociálních pracovníků je důležitým morálním horizontem v každodenní praxi. Jeho respektováním nejenom vykonáváme činnost zvanou sociální práce, ale tvoříme práci hodnotnou. Pokud hovoříme v sociální práci o hodnotách, které vyvěrají z etického kodexu, měli bychom se díky nim v praxi rozhodovat záměrně, promyšleně a s co největším profesionálním zaujetím. Profesionální volbu však nelze devalvovat falešným přesvědčením o rovnosti všech a všeho. Spaemann k tomu říká: *„Ke zvláštnostem uvědomování hodnot patří, že si neuvědomujeme jednotlivé hodnoty izolovaně, nýbrž v aktech, jimiž dáváme něčemu přednost před něčím jiným a něco naopak odsouváme za*

*něco jiného. Existuje objektivní pořadí hodnot (...), které se odhaluje tomu, kdo vůbec nějaké hodnoty chápe.*¹²² Bohužel z mé vlastní zkušenosti pracovníci nemají často ponětí, jak etický kodex prakticky použít, co v něm hledat, popřípadě jak ho vztahovat k praxi. Proč tomu tak může být, nacházím v myšlence, kterou předkládají Robinson a Reeser. Kodex podle nich sice obsahuje základní hodnoty profese, (dává se tak veřejnosti najevo, že pro sociální pracovníky jsou etické implikace při práci s těmi, kterým slouží, důležité, veřejnost, ale i zájemci o sociální práci si tak ozřejmí poslání profese i to, jak pracovníci chápou sami sebe), co však v kodexu nenajdou, je vedení ve specifických problematických situacích, kde se detaily liší případ od případu. Kodex nemůže být detailní kuchařkou, podle které by sociální pracovník bezmyšlenkovitě jednal - neměl by pak prostor pro vlastní úsudek a rozhodování a etická dimenze by se z jeho jednání nutně vytratila.¹²³ Etický kodex tedy není tím, co nás spasí v kritických situacích, co nám dá odpovědi na palčivé otázky, plní spíše roli pomyslného kompasu, který by měl ukazovat směr našim rozhodnutím. Orientace v etickém kodexu, jeho vztahování ke každodenní praxi nám může pomoci mu lépe porozumět.

K etickému „backgroundu“ patří samo sebou i znalost etických proudů. O těch mohou pracovníci diskutovat v rámci klientských porad. Můžou si tak najít i svůj osobitý přístup, inspirovat se. Důležité je i dodat, že praxi se například neorientujeme pouze čistě deontologicky nebo utilitaristicky. Přesto nám tyto systémy mohou dát návod, jak můžeme o etických otázkách přemýšlet v okamžiku, kdy se nám například rozhodování například v důsledku silného tlaku zdá být obtížné, popřípadě nám pomůže spoluformovat profesionální chování kolegů, kteří nedozráli v hodnotovém citu. Pro tyto účely jsou podnětné společné diskuse na poradách a intervizích, kde začátečníci v praxi mohou posuzovat své případy a pokoušet se o vlastní etickou argumentaci a přebírání odpovědnosti za řešení situace. Protože „člověk nezískává hodnotová stanoviska především diskursem, poučením, nýbrž zkušeností a učením.“¹²⁴

5.1 Je všechno relativní?

Relativismus nás učí, že určité přesvědčení může být pro jednoho člověka pravdivé, ale pro druhého již nikoli. Ilustrací tohoto přesvědčení jsou následující fráze, které slycháváme či používáme v běžné řeči („Kdo jsi, abys vnucoval svou morálku druhým?“). Relativismus proniknul do mnoha sfér naší společnosti, v důsledku čehož

¹²² SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 33.

¹²³ Srov. ROBINSON, REESER, in NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 71.

¹²⁴ SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 35.

znejistili především lidé a instituce, kteří věří či mají za úkol propagovat existenci nějakých základních pravd či mravních hodnot.¹²⁵ Problém není jenom v znejištění, nýbrž také v tom, že tito lidé jsou často za své názory napadáni a jejich pravda je umlčována. Spaemann v této souvislosti hovoří také o narůstajícím odmítání diskuse ve jménu „politické korektnosti“ a jako příklad uvádí kauzu Sarrazin.¹²⁶ „*Cinit si nárok na pravdu se považuje za netolerantní a opovržením hodné*“¹²⁷. Jak už bylo řečeno výše, relativista žije v přesvědčení, že univerzální morální horizonty neexistují. Pro ilustraci tohoto přesvědčení použiju Spaemannovy dvě krajní verze relativismu¹²⁸ vyjádřené v první premise případů A a B.

PA1: Každý má dělat to, co se mu zamlouvá.

PA2: Klient Standa má potěšení ze snadného výdětku skrze homosexuální prostituci.

Z1: Pracovníci musí respektovat Standův postoj.

nebo konkrétně

Z2: Pracovník by měl ocenit Standu za to, že si našel přivýdělek.

PB1: Každý člověk se má řídit morálkou, která vládne v jeho společnosti.

PB2: Morálka ve společnosti připouští potraty. V dnešní době je legální jít na potrat.

Z1: Pracovníci nejsou povinni klientku přesvědčovat o jiných způsobech řešení, pokud je potrat v souladu s legislativou.

nebo konkrétně

Z2: Pracovníci nejsou povinni nabízet klientce další řešení, protože řešení, které si klientka vybrala, je v souladu s právem. Potrat je legální a tím pádem i legitimní řešení nechtěného těhotenství. Žena si o svém těle může rozhodnout sama.

¹²⁵ Srov. COPAN, P. *Je všechno opravdu relativní?* S. 6 - 7.

¹²⁶ Úspěšný berlínský senátor a mezinárodně uznávaný ekonom Thilo Sarrazin ztratil veškeré renomé v jednom jediném okamžiku - když se takřikajíc přes noc stal rasistou a antisemitou. Objektem vzrušených debat byla jeho kniha *Deutschland Schafft Sich Ab* (Německo se demontuje). Její osou je Sarrazinovo varování, že Německo kvůli masovému přistěhovalectví hloupne. Sám potom muslimským imigrantům vyčítá nechuť se integrovat a především kritizuje vysoké náklady na imigrační agendu, které zatěžují státní kasu. V důsledku této kritiky odstoupil z vedení německé centrální banky. Impulesem k další kritice Thilo Sarrazina je jeho nejnovější titul, který zní „*Feindliche Übernahme: Wie der Islam den Fortschritt behindert und die Gesellschaft bedroht*“, tedy „*Nepřátelské převzetí: Jak islám zabraňuje pokroku a ohrožuje společnost*“ (Srov. Neviditelný pes. Německo: třetí pokus o vyloučení Thilo Sarrazina [online].)

¹²⁷ SPAEMANN, R. in KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*, s. 18.

¹²⁸ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 14.

Deskriptivní premisy PA2 a PB2 jsou záměrně vyhrocené, nikoli však nereálné co se týče myšlenkové úvahy sociálního pracovníka. Normativní premisy Z1 a Z2 jsou dokladem, že pro sociálního pracovníka jsou etický kodex formalitou. V podstatě je jen realizátorem defenzivní praxe v oblasti zvané prevence, jakékoliv zásahy či pokusy změnit postoje účastníků jsou mu lhostejné (vlastně je respektuje), nebo z obavy a neschopnosti situaci řešit se za ně „schová“, což je ve finále absurdní, protože preventivní aktivity mají především měnit chování a smýšlení klientů. Těžko si představit pracovníka, jakým způsobem by tento svůj postup argumentoval například v rámci klientské porady. Chybí mu rozumové zdůvodnění.

5.2 Hodnota volby

Předpokladem etického rozhodování je mimo jiné úsilí o to, aby moje volba měla tu „nejvyšší možnou hodnotu“. Na základě mého výzkumu k bakalářské práci, který byl realizovaný v nízkoprahových klubech pro děti a mládež, vycházím ze skutečnosti (a také vlastní zkušenosti), že stále existuje určité množství pracovníků, kteří svá rozhodnutí provádí jen prostřednictvím jednoduché volby, která nejspíše vychází z jejich povrchního (možná naivního) přesvědčení či redukce etických rozhodnutí. V těchto případech se dá například mluvit o relativizaci, která se skrývá v domnělém respektu k svobodě a individualitě druhých lidí, což samo o sobě na první (a zároveň letmý) pohled ladí k pojetí sociální práce a vůbec i etickému kodexu sociálních pracovníků. Taylor k tomu říká: *„Hlavním příznakem, který charakterizuje životní názory mladých lidí, je přijetí poněkud povrchního relativismu: každý má své hodnoty, o nichž není možné diskutovat (...). Relativismus je tedy částečně založen na principu vzájemného respektu.“*¹²⁹ Další příčinou je i defenzivní praxe, která dává pracovníkům jistou míru bezpečí, pokud se uchýlí pouze k byrokratickému plnění úkonů.

Nahlédneme – li do etického kodexu sociálních pracovníků, můžeme se zde hned v úvodu dočíst, že respekt k jedinečnosti člověka¹³⁰ je jednou z hlavních etických zásad, kterou musí sociální pracovník dodržet. Toto si můžou někteří sociální pracovníci nesprávně vyložit takto: každý má právo rozvinout svoji vlastní podobu života a opřít se přitom o svůj vlastní cit pro to, co je skutečně důležité nebo

¹²⁹Srov. TAYLOR, CH. *Etika authenticity*, s. 19.

¹³⁰ *Etický kodex sociálních pracovníků v prvním oddíle uvádí, že sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu, či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.*

hodnotné.¹³¹ Tato cesta absolutního přijetí libovůle klienta dle mého názoru ke zdárnému cíli nevede a těžko bych pracovníka, který provede volbu s takovými ohledy, považovala za profesionálního. Tento způsob zdůvodnění (tj. pouhý respekt k libovůli) se v některých svých formách stává přitakáním volbě jako takové. Potom jsou všechny alternativy stejně hodnotné, protože jsou zvoleny svobodně. Je to volba, která jim propůjčuje hodnotu. To však popírá existenci předem daného horizontu smyslu, díky němuž jsou některé věci hodnotné, jiné méně a další nemají žádnou hodnotu – a to před každou volbou.“¹³² Ztrácí se tedy i samotný horizont etického kodexu sociálních pracovníků.

Toto zjištění je pro mě samo o sobě dostatečným argumentem k tomu, proč zdůvodnit potřebnost otázek, které se týkají toho, co je a není (pro klienta, mé spolupracovníky, mně samotného) hodnotné, co je lepší, horší. Nelze se spokojit s argumentem, že každý má právo určovat, které oblasti jsou pro něj smysluplné, přičemž druzí jsou tuto skutečnost nuceni vždy respektovat, nebo naopak že mohu volit z mnoha možností, které se jim nabízí jen tak a bez rozmyslu. V tomto případě bychom mohli etický kodex spálit, nebylo by ho třeba. Stejně jako dalších morálních horizontů.¹³³

Dalším způsobem rezignace na etické rozhodování může být také již zmiňovaná defenzivní praxe - sociální pracovník pracuje podle předpisů a plní svoje povinnosti definované zaměstnavatelem a zákonem. Nikdo ho nemůže osočit, pokud splnil předepsaný postup. Postupy jej tedy na jedné straně omezují, na druhé straně jej chrání před vlastní zodpovědností. Pravým opakem je reflexivní praxe - sociální pracovník dokáže identifikovat etická dilemata i to, jak vznikají. Je si jistější svými vlastními hodnotami a tím, jak je projevovat v praxi, snaží se o integraci znalostí, hodnot a dovedností, reflektuje praxi a učí se z ní, je připraven nést riziko. Uvědomuje si, že osobní hodnoty a hodnoty zaměstnavatele mohou být v konfliktu a že sociální pracovník jako osobnost má morální odpovědnost za to, aby se rozhodoval.¹³⁴

¹³¹ *Etický kodex sociálních pracovníků k seberealizaci jedince hovoří takto: Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v míře, aby současně nedocházelo k omezení takového práva u druhých osob.*

¹³² Srov. TAYLOR, CH. *Etika autenticity*, s 41.

¹³³ *Morálním horizontem sociálního pracovníka je profesní etický kodex, ale například jeho světonázor, náboženská orientace, pojetí obrazu člověka a v poslední řadě i zákony této země.*

¹³⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 88.

5.3 Jakým způsobem může sociální pracovník činit volbu hodnotnou?

Důsledky našich činů tak na pozadí morálních horizontů může posuzovat naše svědomí a hodnotit je jako lepší, horší, dobré či zlé. Spaemann k tomuto hodnocení říká: *„Slovo dobré užíváme ještě v jiném smyslu, takřkajíc v absolutním smyslu (...). Tento význam se stává aktuálním vždy, když vznikne konflikt mezi zájmy či hledisky, a to i tehdy, když jde o zájmy nebo hlediska jedné a téže osoby, tedy když jde například o konflikt mezi hlediskem životní úrovně, hlediskem zdraví a hlediskem přátelství. Pak se vynořují dvě otázky: Co je opravdu a skutečně pro mne dobré? Jaká hierarchie hledisek je správná?“*¹³⁵

Sociální práce je ze své povahy plná těchto otázek, díky schopnosti prostého uvědomění si hodnoty či váhy jednotlivých hledisek dokáže sociální pracovník nejen zahájit jednání (tedy nezůstat pasivní a lhostejný), ale i přivést ho k požadovanému cíli (či se požadovanému cíli maximálně přiblížit). Toho lze docílit nejenom díky hodnotovému citu na pozadí morálního horizontu, zároveň za použití vlastního hlasu praktického rozumu – tedy svědomí. *„Svědomí je přítomnost absolutního hlediska v konečné bytosti, zakotvení tohoto hlediska v její emocionální struktuře. Jen proto a z žádného jiného důvodu – že je v jednotlivém člověku přítomno obecné, objektivní, absolutní, jen proto hovoříme o důstojnosti člověka.“*¹³⁶

Pokud je tedy sociální práce založena na hodnotách demokracie a lidských práv, která vyzdvihují důstojnost člověka, předpokládá se, že naše rozhodnutí nemohou být neuvědomovanou volbou, kde neuplatňujeme a nekultivujeme své vlastní (a klientovo) svědomí, popřípadě ho umlčujeme relativistickou rétorikou o nekonečné svobodě volby a svobodě hodnot. Aktivace svědomí sociálního pracovníka je dalším klíčovým předpokladem k profesionální aktivitě.

5.4 Co je dobré pro klienta?

V oblasti primární a sekundární oblasti prevence rizikového sexuálního chování máme přirozeně vlastní očekávání od výsledků našich intervencí. Tyto očekávané výsledky mohou ovlivňovat naše rozhodování a hodnocení. Ve svých myslích můžeme mít na klienty vysoká očekávání, která proudí z integrity a uspořádání našeho vlastního vnitřního světa. To, co se nám zdá normální, očekáváme (nebo můžeme očekávat) i od

¹³⁵ SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 10.

¹³⁶ Tamtéž, s. 64-65.

klientů. Neuvědomujeme si ovšem, že naše světy se v lepším případě pouze prolínají a každý svět má své ústřední hodnoty, čili svůj smysl.

Vzpomínám si na případ z mé vlastní praxe. Je sice z oblasti terciální prevence (a té se tato práce věnuje pouze okrajově), uvádím ho však proto, že mě naučil dívat se na svět klientů zcela jinýma očima. Pracovala jsem na pozici sociální pracovnice v Kontaktním centru drogových závislostí. Mou klientkou byla dívka (19) let, která pravidelně užívala pervitin (nitrožilně). Pervitin ji obstarával otec, který byl také drogový uživatel. Zámožný podnikatel, který ovšem v propadu závislosti přišel o většinu svých běžných kontaktů, manželku, později i svůj byznys, začal sexuálně žít se svou dcerou, mou klientkou. Situace byla komplikovaná díky oboustranné závislosti: dcera nebyla ochotná od otce odejít, protože pro ni znamenal zdroj pro získání drogy. Zároveň však stále intenzivněji vnímala, jak ji intimní život s otcem ničí. Po nějakém čase dokázala bludný kruh rozetnout a situaci vyřešila po svém: našla si práci jako prostitutka ve vykřičeném domě v nedalekém příhraničním městě. Pro mě, jako nezkušenou pracovnici, to byl šok a byla jsem nadále v pokušení hodnotit tuto situaci jako silně nepříznivou. Díky supervizi jsem si uvědomila, že ve skutečnosti se jedná o významný pokrok. Být prostitutkou je méně destruktivní, nežli žít v incestním vztahu. Ostatně potvrdila to i sama klientka, která byla radikální změnou svého života prozatím spokojena. Od té doby se nezaměřuji při hodnocení intervencí nebo při dosahování jednotlivých cílů na ideální stav, ale na stav, který můžu považovat za stav k ideálu bližší, než je ten předchozí. Jako kritérium hodnocení přitom používám hodnocení situace samotným klientem a vlastní rozum, který s ohledem na výchozí situaci klientky či klienta nachází určité kvalitativní proměny, které se odráží v jeho životním stylu a fungování. Zároveň však je dobré si ideály ponechat: jsou důležité a fungují stejně jako kompas. Důležité je nezavalovat klienta pocity viny z vlastního zklamání. To, co je pro nás samozřejmost, může být pro klienta v aktuální situaci těžko dosažitelný stav.

Co by tedy mělo být charakteristické pro morální hodnocení sociálních pracovníků? Nečasová uvádí, že „*morální hodnocení se týká kvality života lidí (dobrého žítí), proto by měla podporovat spokojenost lidí, uspokojit jejich potřeby. Je třeba mít na paměti, že definice lidských potřeb (pokud neuvažujeme pouze o základních potřebách) je relativní a závisí na typu společnosti, na ideologickém systému, na osobnosti apod. Mění se místně i v čase. Obsahují akci-jednání. Rozhodneme-li se, že budeme respektovat klientčino rozhodnutí jít a potrat, musíme být připraveni podle tohoto rozhodnutí i následně jednat (spolu s klientkou naplánovat pobyt v nemocnici,*

*být připraveni na diskusi s rodinou o způsobu jejich pomoci, zajistit další podpůrnou péči).*¹³⁷

Pokud jsme v zásadním odporu vůči rozhodnutí klienta, máme právo uplatit tzv. výhradu svědomí. Výhradu svědomí lze definovat jako „*odmítnutí splnit povinnost, jejíž vykonání vyžadují úřední orgány nebo právní normy, s odvoláním se na požadavek svědomí, přičicí se vykonání dané činnosti, přičemž toto odmítnutí chce podtrhnout nadřazenost morálního zákona nad právním.*¹³⁸ Odborná literatura se institutu výhrady svědomí věnuje převážně v souvislosti s medicínou. V souvislosti s některými případy v sociální práci (týkajících se například výše zmíněného rozhodování o potratu), zavazuje sociálního pracovníka vědomí následné akce – tedy podpory klienta během i po jeho rozhodování. Měl by si být této skutečnosti vědomý, a proto mít vydefinováno, kterých případů a v jaké fázi řešení se jich vzdá, respektive je přenechá jinému kolegovi či organizaci. Předpokládá se přitom, že pracovník rozlišuje odmítavý postoj k danému rozhodnutí (např. potratu), od nepřipustného odmítavého postoje k osobě, která potrat podstoupí.

Vzhledem k výše uvedenému by měly být určité přístupy univerzální ve smyslu obdobného postupu u klientů, kteří se ocitli v obdobné situaci. Intervence by měla být oprávněná vzhledem k obecným morálním principům (např. princip sebeurčení klienta, ochrany zdraví), tak i pracovníkovu svědomí. Pracovník by měl mít argumentační rámec etického problému zpracovaný, přičemž nestačí pouhé přesvědčení o tom, že například promiskuita je škodlivá a potrat je vražda. Odborně provedená intervence předpokládá nejenom zážitek vlastní zkušenosti s tématem, ale i vědomou přípravu, respektive sebevzdělávání a zájem o problematiku.

Jako příklad toho, co tím mám na mysli, poslouží následující hypotetické kazuistiky. Uvedené kazuistiky vychází z mé vlastní zkušenosti s klienty v nízkoprahových službách. Nejedná se o příběhy nereálné či „přitažené za vlasy“. Věřím, že v jistých obměnách se podobné nebo stejné příběhy dějí a opakují na různých místech a v různých časech. Je zřejmé, že jde o situace, které zásadním způsobem ovlivňují život klientů. Pro pracovníky představují určitou zátěž - jak z hlediska znalostí, tak z hlediska vlastního přístupu k řešení, které se často musí formovat v časové tísní. S jistotou lze tvrdit, že na začátku každého takového sdíleného příběhu je

¹³⁷ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 5.

¹³⁸ PROESCHEL, C. *Výhrada vo svedomí a sociálná súdržnosť*. In MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání*, s. 65.

otázka, co je pro klienta dobré, co je pro jeho život prospěšné a co naopak může nevhodný přístup k řešení způsobit

Šest různých případů se týká témat promiskuity, homosexuální prostituce, potratu, nevěry, pornografie a sextingu. Po ilustrativním popisu situace následuje odkaz na právní normy, případně nejčastější mýty, které se mohou případu týkat. Dále obsahuje poukaz na etickou rovinu případu. Díky tomu je v případě vytyčen operační prostor v rozmezí mezi legálním a legitimním. Legitimitu přístupu si každý pracovník musí zdůvodnit ve svém svědomí, vycházející přitom z vlastního pojetí obrazu člověka a ideálů. Moje pojetí, které zde prezentuji, vychází z pojetí člověka jako Božího obrazu a respektu ke křesťanským morálním hodnotám. Případy dále zahrnují pravděpodobnou formu intervence a hodnocení jejich náročnosti na stupnici nízká – střední – vysoká, přičemž nízkou úroveň náročnosti myslím situaci téměř ordinární až rutinní, která je ideální pro získávání zkušeností v oboru, a vysokou, tj. situaci velmi náročnou na psychiku klienta i pracovníka, která - pro úspěšné řešení - předpokládá vysokou úroveň znalostí a zkušeností, osobní zralosti pracovníka. Cílem není podat vyčerpávající odpověď na to, jak se v podobných situacích chovat, spíše naznačit rámec informací a hodnot, ke kterým lze intervenci směřovat.

5.4.1 **Téma první: promiskuita**

- **Ilustrativní příklad:**

Klientka (14) se sociální pracovníci svěřila, že si vede deníček, do kterého si zapisuje počty sexuálních partnerů. Snaží se, aby jich bylo co nejvíce.

- **Pravděpodobná forma intervence:** poradenský rozhovor, situační intervence
- **Náročnost na sociálního pracovníka:** nízké
- **Zákonné normy, související s případem:**

Trestní zákon: pohlavního zneužití (§ 187): „*Kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo kdo je jiným způsobem pohlavně zneužije (...) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let svěřeném jeho doзору, zneužívaje jeho závislosti nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu.*“¹³⁹

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, Vyhláška MZ ČR č. 195/2005 Sb., podmínky předcházení vzniku a šíření infekčních onemocnění, Směrnice č. 30/1968 Věstníku MZ, o opatření proti pohlavním nemocem, zapsaná ve sbírce zákonů Věstník MZ ČR z prosince 1997, částka 10, standardy vyšetřovacích postupů STD.

¹³⁹ Trestní zákoník [online].

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí – vymezuje taxativně případy, které se sociálně právní ochrany týkají (§6) a povinnost upozornit na závadné chování rodiče či pracovníky SPO (§7).

- **Etická rovina**

Ve vedení mladých (výchově) by se měly formulovat pozitivní hodnoty, které mohou mladého člověka oslovit a mohou ho přesvědčit, že může respektovat určité normy. Tomu odpovídá i celá filozofie animačního přístupu. Nejvyšší hodnotou sexuality v tomto pohledu nemůže být rozkoš, kterou předkládá mladým dnešní doba, nýbrž láska, která své plné uplatnění nachází ve vztahu (ideálně v manželství). Mladý člověk by tedy měl být veden k partnerství a lásce. V sexuální výchově by měla být zdůrazněna důležitost intimity i odstup. ¹⁴⁰ *Intimitu nemůže a nemá člověk pěstovat jednoduše s každým (...) Při výchově k intimitě jde spíše o to, aby vztah, který se stává stále bližším, byl člověk schopen vyjádřit také tělesně. (...) Nejedná se o zvláštní nacvičování schopnosti k intimitě, nýbrž o schopnost hlubokých emocionálně ražených vztahů, zahrnujících partnera v jeho celistvosti.* ¹⁴¹ Nejde jenom o to umět se někomu odevzdat, stejně důležité je umět si udržet i odstup. ¹⁴²

5.4.2 **Téma druhé: potrat**

- **Ilustrativní příklad:**

Klientka (16) vyhledá sociální pracovníci a je velmi rozrušená. Zjistila, že je těhotná. Uvažuje o potratu. Rodiče se o tom nesmí dozvědět a celá situace se musí vyřešit co nejdříve.

- **Pravděpodobná forma intervence:** krizová intervence
- **Nároky na sociálního pracovníka:** vysoké
- **Zákonné normy související s případem:**

Umělé přerušování těhotenství reguluje zákon č. 66/1986 Sb. a vyhláška č. 75/1986 Sb. (upravená vyhláška 467/1992 Sb.). Obecně platí, že ženě se uměle přerušuje těhotenství, pokud o to písemně požádá a délka těhotenství nepřesahuje 12 týdnů. Žena ve věku 16–18 let žádá o interrupci sama, ale zdravotnické zařízení vyrozumí

¹⁴⁰ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 31.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 31.

¹⁴² Tamtéž, s. 32.

o provedení interrupce jejího zákonného zástupce. U žen mladších 16 let se požaduje souhlas rodičů.¹⁴³

- **Etická rovina:**

Působení sociálního pracovníka by mělo být založeno na výchově k respektování hodnoty života a důstojnosti všech lidí. Listina základních lidských práv a svobod to deklaruje takto: „Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením. Nikdo nesmí být zbaven života.“¹⁴⁴ Jak se však zdá, „každý“ je sice člověk, ale „každý“ není osoba. „Lidé nemají mít práva, protože jsou lidmi, ale jestliže jsou osobami. A je nám sugerováno, že ne všichni lidé a ne lidé v každém stádiu života a v každém stavu vědomí jsou osobami.“¹⁴⁵ V tomto pohledu nenarozený člověk není osobou a nemá právo na život (nemluvě o mentálně postižených či starých lidech). Každý člověk je osoba, protože od počátku své existence zaujímá nezaměnitelné místo ve společenství konkrétních lidských osob. Nelze ani říct, že člověk se stává osobou od určitého okamžiku, například v momentě narození. Morální závaznost vůči osobě musí být relativně snadno dostupná. Kritéria vyvolávající spory o tom, zda člověk v jistém stádiu vývoje osobou je nebo není, nejsou přípustná. Člověk se rozvíjí ontogeneticky kontinuálně, v této ontogenezi není místo, které by obsahovalo moment přerušeni, proto ani člověk nemá právo vývoj člověk přerušit – v jakékoliv fázi ontogeneze (prenatální nebo postnatální). V každé fázi ontogeneze je navíc člověk identický sám sebou – například strukturou DNA. Argumentem podporujícím potrat není ani fakt, že člověk není druhým nijak užitečný. V tom případě by nebyl užitečný ani člověk novorozený, spící nebo v bezvědomí. Kdo může s klidem říct, že spící člověk nemá nárok na důstojnost a na život?¹⁴⁶

5.4.3 Téma třetí: prostituce

- **Ilustrativní příklad:**

Klient (16) vyzkoušel homosexuální pohlavní styk za peníze. Nemá z toho sice úplně nejlepší zážitek (tvrdí o sobě, že je na holky), ale možnost snadného přivýdělku se mu zamlouvá.

- **Pravděpodobná forma intervence:** poradenský rozhovor

¹⁴³ Srov. Vyhláška č. 75/1986 Sb. Vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky, kterou se provádí zákon České národní rady č. 66/1986 Sb., o umělém přerušeni těhotenství

¹⁴⁴ Listina základních práv a svobod, článek 6.

¹⁴⁵ SPAEMANN, R. in ŠIMEK, V. *Jsou všichni lidé osoby, a jestliže ano, proč? Náčrt SKIP-argumentace Roberta Spaemanna*, s. 133.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 136 – 139.

- **Nároky na sociálního pracovníka:** střední
- **Legislativní rámec:**

Obecně prostituce není trestným činem a nemůže za ni být postihnut prostitut(ka) ani zákazník/zákaznice. Prostituci lze postihovat pouze nepřímo (kuplířství, příživnictví, porušování pracovní kázně, ohrožování pohlavní nemocí) Do této kategorie lze zahrnout i sexuální chování, která mohou ohrozit mravní vývoj dětí a mládeže. Některé města stanovují obecně závazné vyhlášky k omezení prostituce. Účelem je omezit veřejné nabízení a poskytování sociálních služeb na území města. Tyto vyhlášky mají většinou příhraniční města – například Cheb a Znojmo. Letitou snahou je regulovat prostituce zákonem. Záměr zákona je regulativní a koresponduje s doporučením Mezinárodní organizace práce, která všem státům doporučuje přijmout konkrétní opatření (například zprůhlednit oblast sexuálního průmyslu, dekriminlizovat provozování prostituce a vést o jejich provozovateli interní záznamy, upřednostňovat zdravotní hledisko při provozování prostituce, aj.).¹⁴⁷

- **Mýty, souvislosti:**

Jak uvádí Vaníčková: *„K rizikovým faktorům dětské prostituce patří různá pořekadla, přísloví, mýty, výroky slavných, rodinné rituály a tradice.(...)I dnes panuje například v některých rodinách představa, že živi-li dítě rodinu provozováním prostituce, není to nic špatného. Výroky typu „pro jednou tě nebudu“, „na ni ani nesáhneš nebo se sám ušpiniš“ a řada dalších mýtů vytvořených na základě pořekadel a přísloví užívaných v určitých souvislostech, vytváří předsudky a postoje lidí, které mohou výrazně ovlivňovat jejich sexuální chování včetně postojů ke komerčnímu sexu.*¹⁴⁸

- **Etická rovina**

Nahlížení na prostituci souvisí s liberálním přístupem k této problematice, s přístupem k řešení lidských vztahů, s výchovou v rodině, v partnerských vztazích apod. Podstatou prostituce současné doby je dosažení co největšího zisku, na kterém však profitují i další osoby, které si prostitutky samy najímají, často se však do této role „ochránci“ nominují sami. Prostituce je často doprovázena majetkovou, násilnou nebo mravnostní trestnou činností. I přes různost názorů na problematiku legalizace prostituce převažuje ve společnosti negativní postoj a prostituce je hodnocena jako amorální jev poškozující pověst České republiky v zahraničí. Homosexuální prostituce

¹⁴⁷ Srov. CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 67 - 68

¹⁴⁸ VANÍČKOVÁ, E. *Dětská prostituce*, s. 59.

je považována za samostatnou kategorii, je poskytována převážně mladými muži nebo ještě spíše chlapci kolem 18 let, kteří nemusí být homosexuálně zaměření. Mezi mladými má tento typ prostituce výrazně komerční charakter. Většina prostitutů pochází z rozvrácených, sociálně slabých a disfunkčních rodin. Velmi úzká spojitost u této formy prostituce je s drogovou a alkoholovou závislostí.¹⁴⁹

Homosexuální orientace může být pouze přechodnou vývojovou fází, skrze kterou se chce osvobodit od své rodiny (respektive rodičů), ale ještě není ve věku, kdy by mohl navázat zralé mezilidské svazky. Nebezpečné ovšem je, když se mladý člověk dostává do kontaktů s dospělými homosexuály, čímž se může postoj k homosexualitě upevnit. Důsledkem může být až pseudohomosexualita, která je výsledkem poruchy vlastní identity. Zatímco tedy není možné odsuzovat homosexuála jako osobu ani na něj uplatňovat mravní soudy, nelze ani odhlížet od skutečnosti, že homosexualita vykazuje tyto a další negativní aspekty. Obecně se od homosexuálně orientovaných lidí očekává, že stejně jako heterosexuálové vidí ve svých partnerech lidi, jejichž hodnoty si je třeba vážít.¹⁵⁰ *Respekt před hodnotou partnera vyžaduje, aby se ho nevyužívalo pouze jako prostředku k jeho uspokojování.*¹⁵¹

5.4.4 Téma čtvrté: nevěra

- **Ilustrativní příklad:**

Klientka (17) má stálého partnera, ale jak popisuje, občas někde ulítne s někým jiným. Považuje to za zajímavou zkušenost a doufá, že se to její přítel nedozví. Věrnost považuje za přežitek a hlásá, že člověk by měl mít absolutní svobodu v tom vybrat si sexuálního partnera bez ohledu na to, jestli žije nebo nežije v partnerském vztahu.

- **Pravděpodobná forma intervence:** poradenský rozhovor
- **Náročnost na sociálního pracovníka:** nízká
- **Legislativní rámec**

Antikoncepce § 11, zák. č. 20/1966 Sb. (O péči o zdraví lidu) - Nezletilé (do 18 let) dívky mohou samy vyjádřit souhlas s antikoncepcí, souhlas rodičů se nevyžaduje. U dívek mladších 15 let je situace komplikovaná v tom, že se zjevně připravuje trestný čin pohlavního zneužívání (§ 167 trestního zákona) a podle tohoto paragrafu každý, kdo se o přípravě trestného činu pohlavního zneužívání dozví, je povinen mu zabránit, jinak se sám dopouští trestného činu. Někteří gynekologové však považují za žádoucí, aby

¹⁴⁹ Srov. CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 62–63.

¹⁵⁰ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 97 - 98.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 98.

dívka, které je méně než patnáct let a souloží, alespoň měla spolehlivou antikoncepci. Situace se běžně řeší předpisem hormonální antikoncepce z terapeutických důvodů (např. akné, nepravidelná menstruace).¹⁵²

- **Etická rovina**

Sexuální etiku je třeba v první řadě rozvíjet od pozitivního obrazu a smyslu pohlavního partnerství, ne pouze od právního myšlení, od zákazů či dokonce negativního postoje k sexualitě vůbec. Dnešního člověka lze oslovit požadavkem pohlavní zdrženlivosti nakonec jen tam, kde se mu objasní, proč je takové odříkání důležité a čemu pomáhá, jaké hodnoty tímto požadavkem chrání či rozvíjí.¹⁵³

Věrnost je v tomto ohledu aspektem, který pomáhá vytvářet hodnotu lásky. Čím je výraz lásky k druhému zásadnější a vážnější, tím více se blíží tomu, co je specifické pro trvalý svazek, pro manželství.¹⁵⁴

5.4.5 **Téma páté: pornografie**

- **Ilustrativní příklad:**

Sociální pracovník je přítomen situaci, kdy dva klienti (10 a 12) se baví o tom, jak si doma pouštějí porno. Mají k tomu příhodné podmínky. Rodiče jim nechávají volný přístup k internetu a starší sourozenci jim vždycky doporučí nějaký zajímavý odkaz.

- **Pravděpodobná forma intervence:** situační, skupinová práce
- **Náročnost na sociálního pracovníka:** nízká
- **Legislativní rámec**

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí – vymezuje taxativně případy, které se sociálně právní ochrany týkají (§6) a povinnost upozornit na závadné chování rodiče či pracovníky SPO (§7).

- **Mýty, souvislosti:**

Častým mýtem u dětí a mládeže je přesvědčení, že pornografie je pro ně legálně dostupná od patnácti let, kdy je legální i pohlavní styk. Sledování pornografie je však legální až od osmnácti let. Dalším mýtem je přesvědčení, že praktiky, které se dají z tohoto žánru „nastudovat“ se běžně provozují v partnerském sexu.

- **Etická rovina**

Liberální přístup zdůrazňuje maximální svobodu jednotlivě v rozhodování o sexuálních vztazích a nevidí důvod, proč radikálně omezovat a potírat pornografii.

¹⁵² Srov. JONÁŠOVÁ, I. *Co dělat, když - Intervence pedagoga. Rizikové chování ve školním prostředí.*

¹⁵³ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 17.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 33.

Konzervativci naopak označují pornografii za příčinu promiskuitního a patologicko-sexuálního chování jedinců, kteří se mohou dopouštět mravnostních kriminálních deliktů. Někteří autoři tuto oblast uzavírají konstatováním, že je zřejmě zcela na místě stanovit určitá pravidla a meze, za které by pornografická produkce v žádném případě jít neměla, aby neohrožovala zejména mládež. Právníci a lékaři rozlišují mezi erotikou, kterou chápou jako dílo bez morbidního obsahu, a proti této produkci nemají výraznější připomínky, a pornografie, o níž soudí, že je třeba zakazovat díla esteticky a mravně závadná, v nichž se projevuje neúcta k člověku, vysoký stupeň násilí a sex s dětmi a se zvířaty.¹⁵⁵

Nebezpečí pornografie spočívá totiž v tom, že zprostředkovává takové chápání sexuality a člověka vůbec, které poškozují lidskou důstojnost. Důstojnost se narušuje zvěcněním člověka: člověk tu není vnímán jako personální subjekt, nýbrž jako prostředek k dosažení vlastního uspokojení. Jde tedy o jakýsi vyměnitelný objekt požitku. Sexualita v pornografii je vytržena ze souvislosti lidského života. Pornografie také přispívá k devalvaci ženy – ta je představována v roli, kdy slouží výhradně smyslovému uspokojení muže, přičemž ideálem je převážně mladé ženské tělo. Člověk tu není vnímán jako samostatný subjekt s vlastní hodnotou, nýbrž věcí, která je předmětem sexuálního uspokojení.¹⁵⁶

Mezi odborníky – psychology, sexuology, psychiatry – panují diametrálně odlišné názory na otázku, zda pornografie je, či není kriminogenním faktorem. Jasný je však neblahý účinek na hodnotový postoj a vnímání člověka jako takového. *Tady se musí brát v úvahu především ono působení, které náleží do oblasti tvorby ideálu a obrazu člověka. „Může si mladý člověk vybudovat v dostatečné míře úctu k druhému pohlaví? Může si vybudovat pocit studu, který je tak důležitý pro zachování intimní sféry?”*¹⁵⁷

5.4.6 Téma šesté: rizikové chování v on line prostoru

- **Ilustrativní příklad:**

Klienti klubu ukážou sociální pracovníci fotky, které se šíří na facebooku. Poznává na nich jednu z holek, která do klubu pravidelně chodí. Není sice vidět její hlava, ale poznává ji podle tetování a řetízku. Počet sdílení dosahuje desítek, stejně tak jako i peprných komentářů.

¹⁵⁵ Srov. CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 46.

¹⁵⁶ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 106 - 107.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 110.

- **Pravděpodobná forma intervence:** poradenství/krizová intervence
- **Náročnost na sociálního pracovníka:** střední
- **Legislativní rovina**

„Východisko právního rámce sextingu představuje premisa, že osoby starší 15 let mohou mít sex (tedy nedopouštějí se trestného činu). Nesmí se však při sexuálním styku fotografovat či natáčet. Pak by se totiž mohlo jednat o Výrobu a nakládání s dětskou pornografií dle § 192 Trestního zákoníku. Z pohledu Evropského parlamentu a Rady Evropy (Evropský parlament a Rada EU, 2011) lze za dětskou pornografií považovat¹⁵⁸:

- a) jakýkoli materiál, který zobrazuje dítě, které se účastní skutečného nebo předstíraného jednoznačně sexuálního jednání,*
- b) jakékoli zobrazení pohlavních orgánů dítěte prvotně k sexuálním účelům,*
- c) jakýkoli materiál, který zobrazuje osobu se vzhledem dítěte, která se účastní skutečného nebo předstíraného jednoznačně sexuálního jednání, nebo každé zobrazení pohlavních orgánů osoby se vzhledem dítěte k prvotně sexuálním účelům, nebo*
- d) realistické obrázky dítěte, které se účastní jednoznačně sexuálního jednání, nebo realistické obrázky pohlavních orgánů dítěte k prvotně sexuálním účelům“.*

„Z pohledu trestního práva pak existuje celá řada trestných činů (Zákon č. 40/2009, 2009), ve kterých sexting ve formě fotografií či videa figuruje - kromě již zmíněné Výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií (§ 192 TZ) nalezneme v trestním zákoníku například trestný čin Zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 TZ), Sexuální nátlak (§ 186 TZ), Pohlavní zneužití (§ 187 TZ), Znásilnění (§ 185 TZ), Nebezpečné pronásledování (§ 354 TZ), Účast na pornografickém představení (§ 193a TZ) případně Navazování nedovolených kontaktů s dítětem (§ 193b TZ) či Svádění k pohlavnímu styku (§ 202 TZ).“¹⁵⁹

- **Mýty**

Když je dítě na PC ve svém pokoji, nemůže se mu nic zlého stát. Když někomu pošlu svůj akt v dobré víře, nemůžu být stíhán/stíhána.

- **Etická rovina**

¹⁵⁸ E-bezpečí.cz. *Sexting a právo* [online].

¹⁵⁹ E-bezpečí.cz. *Sexting a právo* [online].

V České republice platí tzv. právní paradox – přestože dítě starší 15 let může mít sex, nesmí se při něm fotografovat či natáčet (jak samo, tak svým partnerem či dalšími osobami). Pokud by tam učinilo, může se dopouštět trestného činu. Ačkoli někteří sexuologové tento paradox kritizují a navrhují posunout hranici právní odpovědnosti dítěte právě na 15 let¹⁶⁰, právní paradox má svůj smysl – dítě ve věku 15 let je sice fyzicky zralé na to provozovat sex, otázkou je, je-li však schopno nést následky spojené např. s rozšířením jejich vlastních intimních materiálů v online prostředí. Paradox tedy dítě chrání především před psychickou újmou spojenou s dospíváním v adolescenci, především se sexuální aktivitou a partnerským životem (potřeba se k někomu citově vázat, idealizace partnera a jeho nárokování apod.)¹⁶¹.

Stydlivost je snaha vlastním tělesným zjevem neodpovědné a zneuctívající vztahy, neboť tělesný zjev vysílá svým vystupováním a svými pohyby optické signály, které druhým, podobně jako řeč sdělují, v jakém poměru k nim se chce člověk nacházet. Způsobem vlastního vystupování se například nemají signalizovat erotické zájmy. Pocit studu se má měnit výhradně v rámci lidského vztahu, čímž prostředí internetu určité není. V rámci mezilidského vztahu je normální, že v určité fázi umenšíme svůj stud a naší přirozeností se stává nahota před druhým člověkem.¹⁶² To je však v absolutním rozporu s instalací vlastních intimních fotografií na sociálních sítích. Podobná logika se dá uplatnit na nákup v nejbližším supermarketu nebo na procházce po městě. Pokud nejsem schopný/schopná vyrazit nahá na nákup nebo na procházku, proč jsem tak troufalý/troufalá a ukazuji se nahá dokonce všem svým přátelům, učitelům, známým i neznámým lidem? „*Oděv znamená prostředek k vyjádření toho, jak si lidé rozumějí a jak se k sobě navzájem staví. Současně je ale i bariérou, za níž se člověk může schovat.*“¹⁶³

¹⁶⁰ ZVĚŘINA, J. *Ochrana dětí zavání někdy hysterií* [online]. Novinky. cz.

¹⁶¹ E-bezpečí. *Sexting a právo* [online].

¹⁶² Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 99.

¹⁶³ Tamtéž, s. 100.

6 Etické problémy v praxi nízkoprahových služeb

Tato kapitola je částečně inspirovaná sbírkou kazuistik Banksové,¹⁶⁴ která kategorizovala etické problémy studentů na praxi. Metodologie této práce není postavená na kazuistické studii, proto se opírám o poznatky z Velké Británie, které se dají vztáhnout k tématu sexuality. Ilustrovat je budou opět výňatky z rozhovorů s pracovníky nízkoprahového klubu a vlastními příklady z praxe. Především jde o fakt, že Banksová díky spolupráci se studenty pracovala s kazuistikami, které charakterizují problematickou praxi začínajících a nezkušených pracovníků, kteří tvoří nezanedbatelnou část pracovních týmů nízkoprahových klubů. O důvodech této situace jsem hovořila v kapitole věnující se nárokům, které jsou kladeny na jejich pracovníky.

6.1 Nedostatek zkušeností a znalostí

Začínající sociální pracovníci často nedokážou předjímat situace a dopředu se jistit. Nečasová k tématu začínajících sociálních pracovníků říká, že *„diskuse se začínajícími sociálními pracovníky vyplývá, že v případě, kdy mají učinit morální rozhodnutí, jsou často zmatení a nejistí. To může být způsobeno tím, že sociální práce je komplexní, a přitom rozporuplná profese, ale také nekritickým idealismem, nedostatkem informací o postupech organizace a kultuře práce a nedostatkem příležitostí učít se z praxe a ze zkušenosti.“*¹⁶⁵ V případě sexuálních témat jsou to většinou témata, která klienti přináší v dobré víře a často nevědomky, bez náležitého poučení o zákonných povinnostech sociálního pracovníka, hovoří o tématech, v nichž se naplňují kritéria ohlašovací povinnosti. Tyto rozhovory jsou potom klasickým důsledkem ukázkových dilemat, kdy se nezkušený pracovník trápí otázkou, zda danou skutečnost ohlásit či se přiklonit k mlčenlivosti za každou cenu. Asi se dokážeme vcítit do situace absolventa, který zahajuje jeden ze svých „vážnějších“ rozhovorů s klientem, soustředí se na techniky, které se naučil a má radost z důvěry, kterou mu klient prokazuje tím, že mluví o intimních tématech.

Typickým příkladem je rozhovor klienta s pracovníkem, který je neformálně uvolněný a zcela nečekaně z něj vyplynou skutečnosti, které sociálního pracovníka povinnují konat ohlašovací povinnost. Nejčastěji se jedná o sexuální aktivity před patnáctým rokem nebo sexuální zneužívání členem rodiny. V této chvíli, zvláště pokud je rozhovor vlivem tématu navíc také lehce emocionální, často není příliš vhodné

¹⁶⁴ Srov. BANKS, S. in NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 92 – 93.

¹⁶⁵ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*, s. 91.

stopnout klienta a říci mu, že už nic nechci slyšet, protože je to zákonný důvod pro porušení mlčenlivosti. Navíc informace už stejně padla. Takže většinou rozhovor dojde do závěrečné fáze, po které zůstává sociální pracovník v nepříjemném stavu, přičemž v hlavě se mu točí dvě základní otázky: ohlásit či neohlásit? Být nadále klientovým důvěrníkem nebo vztah důvěry narušit?

Zkušenější pracovníci sázejí většinou na kvalitní informování klienta v procesu, kdy je zájemcem o službu a tématu ohlašovací povinnosti věnují zvláštní pozornost. Definují konkrétní situace, kdy může k prolomení mlčenlivosti dojít a ověřují si, zda klient této skutečnosti dobře rozumí. Jelikož jsou si ovšem vědomi toho, že klienti se do těchto situací dostávali, dostávají a dostávat budou, nabízí jim alternativu, která ochrání jak je, tak sociální pracovníky před možným rizikem ohlašovací povinnosti. Tuto možnost mají ve svých rukách výhradně klienti. Jedná se o techniku, kdy klient o sobě hovoří ve třetí osobě, nejčastěji tak mluví o svém kamarádovi, či kamarádce. Pracovník v tomto případě dokáže poskytnout v omezené míře své služby: poskytnou informace k řešení a společně s klientem zhodnotí reálná rizika situace.

Ovšem nezkušenost nemusí být jenom v délce praxe. V následující ukázce hovoří sociální pracovnice s desetiletou praxí s klientkou, které je devatenáct let. Klub už navštěvuje několik let, rozhovorů s pracovníky už vedla nespočet. Důvěra je na vysokém stupni. Zpočátku nic nenaznačuje, že by se mělo odehrát něco významného. Přesto povaha problému, který klientka odhaluje ve své minulosti, přináší pracovníci novou, zpočátku nepříjemnou dilematickou zkušenost, když se dozví, že byla ve čtrnácti letech znásilněna vlastním otcem. Pracovnice nečekanou situaci popisuje takto:

„Dívka, devatenáct let, která přišla s tím, že v té době řešila ještě svoji sexualitu, jestli je homosexuální nebo jako ne. Zároveň tam cítila velký tlak ze strany rodiny. Na to, aby byla hetero. A do toho se svěřila vlastně s tím, že rodina se s tím nějak nemohla smířit, a proto teda její táta, když se jednou opil, tak se jí, tak se jí snažil ukázat, že jako s klukem je to fajn. Takže tam vlastně došlo jakoby ke znásilnění. Paradoxně to bylo velký dilemma, jestli to hlásit, nehlásit, jak to vlastně řešit v tuhle danou chvíli.“¹⁶⁶

¹⁶⁶ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

Dilematická situace, zda tohle znásilnění ohlásit či neohlásit na Policii ČR se nakonec vyřešila díky supervizi a pracovnice díky reflexivní praxi popisuje následující zkušenost:

„Ve finále vlastně díky supervizi díky tomu, že jsme si nechali ten odstup, že jsme nezačali jednat hned, což mě přijde taky jako důležitý při práci u sociálních pracovníků někdy máme pocit, jako sociální pracovníci, že musíme teď hned zvednout telefon a teď hned něco zařizovat, ale opak je pravdou. Někdy to dát si ten prostor a nechat delší čas může naopak mnohem víc pomoci. Tak díky supervizi tak jsme v podstatě došli k závěru, že ta dívka je dospělá, tady to se stalo už před už delší dobou, nikdy v budoucnu se to dyl neopakovalo, nebo znovu neopakovalo a vlastně to ani nebylo to, co vlastně ta klientka v tu chvíli chtěla řešit, protože ona chtěla řešit jako své další vztahy, to co jí trápil teď a tuhle situaci ona měla zracionalizovanou, možná ji neměla úplně pořešenou, ale měla ji považovala ji za uzavřenou, to znamená, kdybychom ji znovu otevírali, tak bychom to naopak mohli zhoršit. Takže jsme to vyřešili tím, že jsme s tou klientkou dál pracovali v tom současném teď a tady. Klientku jsme neztratili, klientka tu byla několik let a v dnešní době studuje vysokou školu, má přítelkyni, bydlí, je vlastně úplně v pohodě, ale pro mě ten ta informace, že vlastní otec znásilnil svoji dceru pro mě byla naprosto šokující.¹⁶⁷

Jako příhodná se tu jeví okolnost, kdy nehrozí jakékoliv časové prodlení – tedy je dostatek času počkat si na odborníka – supervizora – a s ním problematickou situaci sdílet.

6.2 Nejasnosti v roli sociálního pracovníka

Vzhledem k blízkému věku pracovníků s klienty se sami pracovníci někdy stávají sexuálními objekty. Je celkem běžné, že se klienti do pracovníků zamilují, nebo o ně nějakým způsobem usilují. Někdy je náročné ustát svou roli, protože v atmosféře nízkoprahového klubu často může dojít k vzájemnému propojení a pocitu, že vztah je víceméně přátelský. Takto pojatý přátelský vztah může čelit nepříjemným projevům, které mají vulgární a sexuální podtext, který může být obou účastným stranám

¹⁶⁷ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

příjemný, avšak přihlížející pracovníci to můžou hodnotit zcela jinak. Takto popsala svou zkušenost začínající pracovnice v nízkoprahovém klubu, ve kterém se sdružuje především romské děti a mládež:

„To jako taky, ale třeba, když odcházela kolegyně, tak jako kluci si víš co, potřebovali se s ní pořádně rozloučit, tak ji plácali jako po zadku. A nechala si to třeba líbit, což mě třeba přišlo jako přes čáru. Že já bych je za to potrestala víc než jako ona, která to brala jako že je to v pohodě. Takže tak, no. A vlastně jako mám třeba aji problém s tím, když mi klienti třeba říkají, že jsem láska a kundička a takovýdle věci, tak to se mi jako třeba nelíbí, no.“¹⁶⁸

Je zřejmé, že odcházející kolegyně nedokázala dle pozorovatelky uhájit své profesionální hranice, navíc v prostředí, které je plné sexuálních narážek a ataků. Sama pracovnice musí řešit nepříjemné situace, ve kterých není snadné se jasně vymezit. Mluví o tom, že se jí nelíbí, jak se k ní klienti chovají, zjevně však ještě sama neumí dostatečně uhájit své hranice tak, aby se chování klientů normalizovalo, vše zůstává jen u nepříjemného pocitu z takového chování.

Částečným východiskem z této situace je požadavek organizace či zaměstnavatele na věk pracovníka. Velmi často je minimální věková hranice pracovníka stanovena na 21 let, což koresponduje i s věkem, kdy budoucí sociální pracovníci ukončují své profesní vzdělávání. Ovšem z mé praxe znám tragický případ mnohem staršího pracovníka, otce tří dětí, který se zamiloval do jednoho klienta. Než se stihl střet zájmů pracovníka vyřešit, ten spáchal demonstrativní sebevraždu.

Pořád je důležité vnímat to, že děti a mládež jsou snadno zneužitelní ze strany dospělých sociálních pracovníků, jsou terčem jejich obdivu, můžou se stát jejich „superhrdiny“, protože jsou to oni, kterým se svěřují se svými starostmi, očekávají od nich radu. Snadno může dojít k přenosu. *„Přenos existuje vždy. Čím víc se vytahuje do popředí a čím víc se na něj zaměřujeme, tím silněji je přítomen. Má-li přenos obsah: „Já jsem žena a ty jsi muž“, zamotáváme se do toho nejsložitějšího předmětu úvah všech dob. Vztah mezi mužem a ženou je vždycky fascinující, ale složité téma. A čím víc se mu věnujeme, tím složitějším se stává, o to už se příroda postarala.“¹⁶⁹*

¹⁶⁸ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

¹⁶⁹ BOYESEN, M. L. *Teorie biodynamické body-psychotherapie. Přenos a protipřenos mezi mužem a ženou při biodynamických masážích* [online].

O tomto fenoménu je proto vhodné mluvit, tedy, že se to stává a stát může. Kolegové by si měli navzájem „sladit noty“ v oblasti toho, co je pro ně přípustné a co ne. Tyto dohody jsou často součástí definovaných střetů zájmů.

6.3 Nedůvěra ve status sociálního pracovníka

Křesťanská sexuální morálka je oblast, která je postavena na hodnotách jako je čistota, věrnost, odpovědnost. Její podstata je pro křesťany závazná a je formulována v encyklice *Humane Vitae*. Samotné tyto hodnoty jsou zde srozumitelně vyjádřeny a mají svůj nezpochybnitelný význam, který podporuje lidskou důstojnost a napomáhá mu k dobrému a to zdůrazněním, že člověk nemá ovládat jenom technický a vědecký pokrok, ale především sám sebe.¹⁷⁰ Pracovníci, kteří v křesťanských organizacích pracují, často sdílí pocit, že je na ně ze strany organizace vyvíjen nepřiměřený tlak na způsob práce, který by tyto křesťanské hodnoty podporovali jako základní a jediné paradigma jejich práce. Jedna z pracovnic svou zkušenost vyjádřila takto:

„Tady bych řekla, že organizace občas jako na to tlačí. Ne úplně dobrým a správným způsobem. To znamená že to zdůrazňuje a žene to do extrému. Což mi třeba není úplně příjemný. Jak probíhá ten tlak při...ted' budu mluvit konkrétně o našich programech, kdy neustále se mě vedení ptá na to, zdajak mluvíme o potratech, jak mluvíme o kondomech, jestli se na to dívám z toho pohledu jakoby církevního. Jestli mluvíme s dětmi o Bohu.“¹⁷¹

Ve své podstatě se jedná o situaci, kdy se pracovník dostává do těžkého dilematu, pro jehož řešení mu organizace nenabízí žádnou možnost řešení, krom důrazného doporučení na závazná stanoviska. Zároveň, pokud by pracovníci tlaku vedení podlehlí, stanou se nejspíš nevěrohodnými a neakceptovatelnými pro své klienty. Takto komentuje hypotetickou situaci Opatrný: *Může např. pracovník nízkoprahového zařízení pro mládež, které je akreditováno jako sociální služba či jako školské zařízení, v poradenském rozhovoru s nezletilou uživatelkou služby, která otěhotněla, nezmínit mezi možnými způsoby řešení její situace interrupci? Sociální indikace pro interrupci je z hlediska křesťanské etiky nepřijatelná. Z hlediska výkonu sociální práce – zejména pak v rámci její aktuálně se rozvíjející ekologické perspektivy – je však naopak nepřijatelné, aby pracovník s klientem při poradenském rozhovoru neprobral všechna*

¹⁷⁰ Srov. PAVEL VI. *Humanae vitae. Okružní list svatého Otce Pavla VI. o správném řádu sdělování lidského života*, s. 1.

¹⁷¹ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

možná řešení jeho situace, přičemž má postupovat tak, aby se klient sám rozhodl pro to z možných řešení, které se mu jeví v jeho situaci jako nejvhodnější. Pokud tak pracovník postupovat nebude, může u klientky ztratit důvěru, čímž se v důsledku jen zkomplikuje její už tak dost obtížná situace.¹⁷²

Zkušená sociální pracovnice však dokáže čelit tomuto tlaku a dilema řeší po svém:

„Zabere mi spoustu času vysvětlit mému zaměstnavateli zásadní věc, že nemusím mluvit o Bohu, nemusím mluvit o potratu jako o něčem špatném, ale že dáváme dětem jakoby souhrn možností, které prostě mají. Samozřejmě je vedeme k nějaký osobní zodpovědnosti, zároveň jim musíme dát i odpověď na to, co můžou dělat v případě, že se do té situace dostanou, to znamená netabuizovat a záměrně nevynášet na piedestal hodnoty, ale spíš jim jako ukázat a dovést je k tomu, aby si samy zhodnotily, co je prostě lepší a došly si k tomu, jakým vlastně předcházet. Čímž vlastně potom nemusíme mluvit tady o těhlenctěch věcech. Někdy je těžký, aby tohle vedení vůbec pochopilo.“¹⁷³

Pracovnice jinými slovy chce vyjádřit, že křesťanské hodnoty respektuje, avšak necítí se dobře v pozici, že by je měla vydávat jako jediné platné bez ohledu na situaci a rozpoložení klientů. V tom případě by ztratila důvěryhodnost. Dle jejího názoru lze dětem ukazovat pouze směr, hovořit s nimi o možných řešeních, zároveň vyslechnout jejich názor, dávat jim zpětnou vazbu tak, aby si své hodnoty dokázaly poskládat a přiřadit jim vlastní hodnotu bez pocitu manipulace nebo viny.

6.4 Příliš úzké zaměření na potřeby a práva klienta

Situace, do které se dostane pravděpodobně každý nezkušený pracovník v okamžiku, kdy přestane vnímat kontext celé události a návaznost na sociální okolí klienta, nýbrž ho vytrhne a bez ohledu na jeho další fungování, či fungování jeho sociálního okolí, věnuje veškerou energii na podporu klientova vidění světa. Příkladem může být pracovnice, která akceptuje životní styl dnešní mládeže, která si užívá nezávazného sexu. Hovoří se zde o tzv. „přátelství s výhodami“. Pracovnice se spokojí s argumentem, že stačí používat ochranu a zdůvodněním, že jde o oboustranně prospěšnou aktivitu, kterou druhá strana (kamarád či kamarádka) vítají. Tudíž jde o akt

¹⁷² OPATRŇY M., *Třináctá komnata vztahu teologie a sociální práce: K problematice negativních vlivů křesťanské víry na pomáhání, Caritas et Veritas, 1/2011, s. 47.*

¹⁷³ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnicí [CD].

svobodné vůle, kdy jedna i druhá strana konají sexuální aktivitu, která je v daném věku legitimní. V některých případech dojde i ocenění za to, že používá ochranu. Realita je však taková, že tzv. přátelství s výhodami má velmi negativní dopady na psychiku dospívajících. Někteří z nich v počáteční fázi skutečně berou přátelství s výhodami tak, že je lze konzumovat bez odpovědnosti, s výraznou mírou volnosti. Avšak u velké většiny klientů po počáteční experimentální fázi tzv. „přatelství s výhodami“. Vzniká zamilovanost, která se překlápí do zoufalství a bolesti. Takto o tomto fenoménu hovoří jedna z pracovnic:

„V čem to (přatelství s výhodami) bylo zraňující? Většinou z toho vyplynulo to, že byt' si hraju na to, že spolu jenom spíme, tak vždycky v tom máme nějaké city, nějaké emoce a ty lidi na to dopláceli, většinou ty děti se do....byly zamilovaný do toho objektu, se kterým říkali, že je to jenom přítel s výhodama a těžko nesly, že ten druhý partner měl dalších x přítelkyň nebo přítelů s výhodama. Normálně se trápili jako vnitřně. Ale navenek dyť je to přeci normální jako, vždyť je to biologická potřeba.“¹⁷⁴

Zde nastává opačná situace jako v předešlé kapitole. Především pracovnice by měla hájit i lidskou důstojnost (viz etická rovina kazuistik v kap. 5.4) a znalost hodnot encykliky Humane Vitae by ji poskytla dostatek argumentů pro nenucený rozhovor o důstojnosti lidské sexuality. Člověk se totiž od zvířete odlišuje mimo jiném tím, že dokáže ovládat svoje pudy.¹⁷⁵

6.5 Situace je moc komplexní

Někdy je klientova situace natolik složitá, že pracovník z šoku často nedohlédne na možné příčiny jeho chování a pokouší se sám sebe přesvědčit o tom, aby klientovy požadavky přijal jako jediné možné východisko, i když s vážnými pochybnostmi. Posléze však zjistí skutečnosti, které na tuto situaci měli vliv, což v počáteční fázi intervence nemusí být zcela jasné.

„Třeba napadá taková jako choulostivá situace, ve který mi nebylo třeba úplně příjemně nebo tak, že jsem moc jako nevěděla, jak...ne úplně jak na to reagovat. Šlo o dívku tak třináct let a ta jednoho dne, byt' se běžně chovala jako holka, mluvila prostě klasicky, tak jako přišla s tím, že se prostě jako cejtí jako kluk. A že se nechá jako ostríhat a měla požadavek, ať s ní mluvíme prostě jako jako s klukem, jo, aby

¹⁷⁴ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

¹⁷⁵ Srov. SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, s. 29.

tam nebylo to -la, ale dělal a tak. Přišlo to z jednoho dne na na druhej. Já jsem z toho byla taková jako vykulená, protože tam nebyly žádný jako náznaky toho, že by...někdo je třeba jako zženštilej nebo podobně. To tam nebylo a tak jsme se vo tom jako začali bavit, jako jak se...vlastně jako cejtí vůbec, kde se to jako vzalo, jaký vůbec jako je, nebo podobně a co je nutný říct, tak jsem jí teda na začátku toho rozhovoru jako říkala, že vlastně tím, že je to takhle jako šok, šok jako rychlá informace, že jako mi nepůjde úplně asi hnedka přepnout do toho módu, že bych s ní jednala jako s klukem, tak ať se jako nezlobí, že prostě s ní budu dál mluvit jako s holkou, protože to prostě je strašně jako rychlý. Tak jsme se domluvily na tom, že pro ni je to jako v pořádku, že se můžeme takhle dál bavit a vlastně po tom rozhovoru jsme došly k tomu, že má šestnáctiletýho bratra, k terej už se dva roky to má jako naopak, jo, že se stylizuje do holky a má to vlastně jakoby votočený a už začal nosit i dívčí oblečení, už to řešili společně s tátou i ve škole a už tam mu dovolili prostě chodit v tom dívčím oblečení. Ještě byl problém třeba jako s toaletama a podobně, ale vlastně jakoby popisovala ta dotyčná dívka toho svýho jako bráchu, kterej to vlastně jako prožíval a tam to bylo jako jednak byl jako starší a jednak to trvalo jako delší delší čas..tak bylo to jako zvláštní jako jakoby v tom, že na jednu stranu mě to jako připomínalo to, že jako tím, že to prožíval ten brácha, má plnou pozornost svýho táty, tak jako že se snaží jakoby o to stejný. A ted' jsem se musela jako oprostit od toho, co já v tom vidím a začít se zaměřovat o tom, jak vlastně je tý dotyčný holce v tom a soustředit se jenom na to co co ona vnímá, v čem jí je špatně a jakoby vzít si jenom tenhleten jakoby kousek a vím, že prostě to bylo takový jako, že jsem se fakt musela hrozně jako vědomě vracet furt do tý role toho, že poslouchám jakoby tebe a ne aby mi tam nejel ten příběh toho srovnávání s tím bratrem a toho že, nějaká touhá po pozornosti. A zároveň tam prostě bylo to téma tý tý sexuality, tý jako křehkosti v tom, že nemůžu jen tak jako říct jí tý tý holce: óooo tak jako to tě přejde protože něco, nebo nad tím mávnout rukou, ale zároveň ani nepodporovat jako ještě takhle v začátku to, že jasně , tak ti ted'ka budeme říkat Franto, když to potřebuješ, jo? Že to bylo hrozně jako těžký.“¹⁷⁶

¹⁷⁶ Záznam z rozhovoru se sociální pracovnící [CD].

7 Diskuse

Problematicke etických souvislostí sexuality v oblasti sexuálně rizikového chování v prostředí NZDM se nevěnuje žádná odborná publikace, respektive jsem žádnou neobjevila. K dispozici jsou některé diplomové práce, které se ovšem věnují samotné sexuální prevenci, ovšem bez zaměření na etické souvislosti. Například z výzkumného šetření, které provedla Mrázková, vyplývá, že pracovníci vnímají téma sexuální prevence jako velmi důležité, protože NZDM je instituce, která se výchovou a vzděláváním zabývá. Pracovníkům se dle tohoto výzkumu osvědčuje přímý a nevyhýbavý přístup a příjemně nastolená atmosféra rozhovoru. Naopak se jim prý neosvědčuje vyhýbavé mlčení a práce se skupinou.¹⁷⁷ V tomto bodě souhlasí její zjištění s mou vlastní zkušeností. Jen si dovoluji poupravit tvrzení, že skupinová práce je pro téma sexuality nevhodná. Podle mého názoru k její neoblíbenosti mezi pracovníky přispívají spíše problémy organizační: do skupinové práce nelze nikoho nutit a je nutné, aby byla dostatečná kapacita i pro klienty, kteří se do skupinové práce zapojit nechtějí. Skupinová práce je také efektivnější, když je dlouhodobějšího charakteru, pravidelné setkávání je často znemožněno přirozenou nedůsledností klientů, která se váže k jejich věku či sociální situaci a stavu.

Pokud přesuneme svou pozornost do obecnější roviny, tedy na publikace věnující se sexuální výchově dětí a mládeže obecně, lze nalézt takové, které se dají v prostředí nízkoprahových klubů využít, a to i z pohledu etického. Jedná se o křesťanské autory, kteří mají zkušenosti s vedením mládeže v církvi. Jednou z nich je kniha Hayley Di Marcové. Jak je patrné z názvu, kniha je určena především mladým čtenářkám a soustředí se na to, jak si vytvořit jedinečný styl s budováním úcty k vlastnímu tělu a porozumění tomu, jak ženské tělo vnímají muži. *„Kluci mají tvým tělem oslepené oči a ztrácejí veškeré ponětí o dívce, která se skrývá uvnitř. Takže pokud vystavuješ své vnady, které kluky vzrušují, nebud' uražená, když pak k tobě přistupují jako k sexuálnímu objektu.“*¹⁷⁸ Kniha obsahuje i kapitoly věnované intimním přátelstvím, tedy jinak řečeno „přátelství s výhodami“. *„(...) Ve skutečnosti v takovém vztahu vždycky nakonec jeden cítí ke svému protějšku víc než ten druhý. Přátelství strádá, protože strádá ten, kdo chová k druhému hlubší city.“*¹⁷⁹ Varuje i před zneužíváním

¹⁷⁷ Srov. MRÁZKOVÁ, Š. *Sexuální výchova v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež*, s. 68.

¹⁷⁸ DIMARCOVÁ, H. *Sexy styl: krásná nebo vyzývavá?* S. 34.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 68.

alkoholu a s tím souvisejícím rizikem ztráty sebekontroly. Sexuální aktivity takového typu označuje za nemorální.¹⁸⁰

Inspirativní je i publikace *S nikým nechodím a nejsem cvok*. Její autor uvádí sedm zlovyků spojených s chozením (které označuje jako fenomén dnešní doby) a popisuje některé kameny úrazu, ke kterým díky chození může dojít. Především upozorňuje mladé, že chození vede k intimitě, nikoliv nutně k závazku. Snaží se vysvětlit, co to znamená důvěrný vztah a jak ho docílit. Krátkodobé vztahy podle něj přeskakují fázi přátelství, což znamená, že lidé přistupují k intimitě dříve, než se skutečně poznají. Poté přestávají být v hodnocení partnera objektivní. Upozorňuje také na to, že se nemá zaměřovat tělesný vztah s láskou a že chození by nemělo dvojici izolovat od ostatních důležitých vztahů. Chození dle něho také mladé lidi odvádí od hlavní povinnosti – totiž přípravy na budoucnost. Chození navíc vytváří falešné prostředí k hodnocení druhého člověka.¹⁸¹ Témata spojená s chozením jsou v prostředí nízkoprahových klubů častým námětem k rozhovorům, a proto by tato kniha mohla být pomocníkem v tom, jak se dá s problematikou pracovat. Autoři nemají strach se jasně vymezit a říci, co je pro sexuální chování přípustné a co už mladému člověku může uškodit. Problematizují i společnosti obecně přijímané normy (vyzývavé chování, sex mimo před manželství, promiskuita, vztahy na zkoušku, apod.) a vysvětlují, v čem jsou pro mladé závadné, naopak jaký může být pro mladého člověka přínos, když se vydá tou těžší cestou, tedy směrem k budování sebeovládání, sebeodříkání a skutečné úcty k lidem druhému pohlaví.

Problémem může být, že tyto knihy jsou psány křesťanskými autory a hemží se to v nich výrazy, které pochopí člověk, který se v církevním prostředí pohybuje. Ač jsou myšlenky hluboké a dle mého názoru pravdivé, dovedu si představit, že nepraktikujícího pracovníka nebo klienta čtení odradí. Nemluvě o charakteristicky americkém stylu psaní, který může být někomu takřikajíc „proti srsti“. Nechci ani říct, že tyto normy mohou být pro dnešní mladé snadno pochopitelné (respektive přijatelné).

Na trhu je samozřejmě velká spousta publikací, které se věnují sexualitě, respektive sexuální výchově, většina z nich je hodně povrchních a působí spíš jako technické příručky. Sexualita se v nich řeší převážně z hlediska medicínského – tedy například zodpovídá na dotazy, kdy je normální mít první menstruaci, nebo jak se dá chránit před pohlavně přenosnými chorobami bez odkazu k hlubším hodnotám.

¹⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 69.

¹⁸¹ Srov. HARRIS, J. *S nikým nechodím a nejsem cvok*, s. 23 – 32.

Závěr

Cílem diplomové práce byl popis a analýza praxe v oblasti prevence u klientů NZDM. Zaměřila jsem se na oblast sexuálně rizikového chování, důležité pro mě byly etické aspekty této činnosti.

Dnešní mládež vyrůstá v pluralitní, globalizované společnosti, která jim nabízí velké množství voleb k realizaci. Společnost zároveň od jedinců očekává, že jsou schopni zapracovat na vlastní integritě. Pokud mladí v této podmínce selhávají, staví se k nim společnost často kriticky. Život si ale podle současné doktríny může formovat každý po svém. Dnešní děti se bez obtíží dostanou k pornografii, můžou rozvíjet svobodné sexuální vztahy bez odpovědnosti, chodit vyzývavě oblečené. V tom je podporují jejich idoly (převážně z hudebního světa), které skrze média prezentují své obscénní chování. Tato obscénnost je na takové úrovni, že ji kritizují členové vlastních řad. Příkladem budiž výmluvný text písně interpreta Suvereno:

*„Úpadok hodnôt, stratená mravnosť,
médiách bahno, morálne na dno, kam to ľudstvo padlo?!
Tí, čo hýbu mienkou - berú to ľahkovážne
No nesú zodpovednosť za osprostenú mládež
Krútime hlavou márne,
Ak berieme to ľahostajne
Niečo tu nefunguje správne,
Pritom presne vieme, čo je vadné
Na miestach, kde chýba etika
Sa tvária, že sa ich to netýka
No evidentne im nezáleží
Aké smeti tlačia do hláv mládeži.“¹⁸²*

Oslavuje se mnohost pohlaví, homosexualita. To vede k neblahým důsledkům: hovoříme o trendu rizikového chování, ke kterému se děti často uchylují v důsledku příliš volné či nefunkční výchovy a tím pádem absenci respektu k nezodpovědným hodnotám, nebo v důsledku toho, že kompenzují nudu nebo pocity vnitřní prázdnoty. Problematické je i velké znejistění mladých: uvolněné mravy jim dávají tolik

¹⁸² SUVERENO. *Osprostená mládež*.

příležitostí, avšak žádnou odpověď na to, co je správné a kým ve skutečnosti jsou. Není divu. Vždyť Britský facebook například rozlišuje 71 pohlaví.¹⁸³

Sociální prevence přispívá k maximalizaci dobra ve společnosti tím, že eliminuje zdravotní, sociální a ekonomická a jiná rizika těchto projevů chování. Úkolem subjektů prevence je srozumitelně artikulovat nejenom fundamentální význam preventivních aktivit, ale také být garantem etického přístupu v oblasti přímé (klientské) práce. Ta ovšem u práce s dětmi a mládeží nespočívá v pouhé eliminaci neblahých dopadů na stát (veřejnost), i když její základní východisko je třeba respektovat. Jinými slovy: stát deklaruje, čeho chce dosáhnout a aktéři prevence v první linii musí najít ten nejvhodnější přístup k řešení.

Pokud chceme být realizátory účinné prevence u dětí a mládeže, měli bychom usilovat o změnu postojů (chování), čehož nelze dosáhnout, aniž bychom jim nabídli pozitivní hodnoty, které vybízí k následování. V tomto bodě je však možná variabilita: ta je způsobena nejen rozličnými hodnotami, které může sama organizace prosazovat samotná organizace, tak i její jednotliví aktéři – sociální pracovníci.

Jakým způsobem můžou subjekty v pozici organizací zajišťovat onu garanci prosazování svých hodnot? Organizace má především zodpovědnost za výběr pracovníků, které může důkladněji prověřovat v rámci výběrových řízení. Stranou ovšem zůstává, že počet sociálních pracovníků není tak vysoký, aby se jakékoliv nároky přesahující odbornou kvalifikaci mohly uplatňovat. To se bohužel týká i pracovníků, kteří mají zájem pracovat u dětí a mládeže v nízkoprahových klubech. I oni jsou - stejně jako jejich klienti - v soukolí dnešní ambivalentní doby, která na jednu stranu umožňuje nepřeborné množství šancí, jak formovat svůj život, na druhou stranu nenabízí žádnou pevnou institucionální oporu. V tom nacházím částečnou odpověď na mou otázku, proč pracovníci jen těžko dokážou argumentovat o etických aspektech své práce.

V rámci výběrového řízení by se zaměstnavatel měl zaměřit nejen na odbornost, ale i bohatost lidství. Tato bohatost lidství se projevuje nejen v osobní zralosti, integritě, ale i ve vhodném přístupu, který reprezentuje akceptovatelným pojetím obrazu člověka, včetně ideálů, které pracovníka v běžném životě motivují. Jde o otázku o to víc závažnou, že tito lidé poté pracují s dětmi a mládeží, pro které plní zároveň funkci vychovatelů. Odvolání na pouhou nutnost funkce sociálního pracovníka, který řeší sociální fungování klientů a očekává jasnou formulaci zakázky ze strany klienta, zavání

¹⁸³ MAJER, M. *Britský facebook rozlišuje 71 pohlaví. Co každé z nich znamená?* [Online].

defenzivní praxí. Pracovníci by si tedy měli být vědomi svého poslání, které spočívá v úkolu napomáhat spoluvytvářet identitu jedinců, formovat jejich vztahy a komunikaci a schopnost nést odpovědnost za svůj vliv ve světě, stejně tak jako odvalu se v něm projevit.

Postoj pracovníků ke klientům nemůže být ani lhostejný, ani všeobjímající a už vůbec ne direktivně-normativní. Základem je udržení autority i bezpodmínečného přijetí mladých. To předpokládá i skutečnost, že dětem a mladým budeme nastavovat hranice, nesohlasit s jejich chování a vyjadřováním, vymezovat se. Pokud však mladým nabízíme bezpodmínečné přijetí, je to zárukou, že nás mladí budou mít touhu slyšet, i když naše slova budou někdy tvrdá a nepříjemná. Věřím, že podstatou bezpodmínečného přijetí je láska k člověku.

Témata sexuality v nízkoprahových klubech lze v návaznosti na tento přístup rozvíjet mnohými způsoby. Zcela nesprávné je očekávání, že klienti nám budou produkovat výkony, které se potom promítnou do měsíčních statistik výkonů. Přístup tohoto typu je zcela nedostačující a nelze ho akceptovat, i když jsme do něho mnohdy nuceni ze strany úředníků a donátorů. Sexuální témata nebudou děti a mládež odhalovat okamžitě, avšak již v úvodní fázi sociálního šetření můžeme tzv. číst mezi řádky a sami predikovat možná ohrožení dítěte. Reagovat musíme i ve zdánlivě banálních situacích, kdy dítě projevuje k tématu sexuality postoj, který jemu nebo někomu jinému, může ubrat na důstojnosti či sníží jeho schopnost objevovat život v jeho plnosti.

Aktuálně jsou v prevenci prevalentní liberální pozice, které vycházejí z křesťanské morální tradice, avšak jejich slabá stránka spočívá v tom, že nenabízí klientům možnost zdůvodnění nepodmíněných závazků.¹⁸⁴ V rámci této koncepce tedy může být tedy sice stanoveno, že potrat je špatný, ale pokud klient řeší tuto situaci v akutní krizi, může tato koncepce selhat, pokud pracovník nedokáže vhodně argumentovat na podporu nenarozeného života. Nestačí tedy stanovit, že potrat je nepřijatelný, ale pracovník musí mít dostatek argumentů na podporu tohoto stanoviska, které mohou pomoci klientovi se v situaci lépe zorientovat. Vědomí nezdůvodnitelnosti některých norem navíc dává pracovníkovi větší jistotu a pro klienta tak může být skutečnou oporou. V tomto ohledu se ale chci vymezit vůči přístupům, které ovšem pod rouškou křesťanské pomoci zavání manipulací či zastrahováním, popřípadě skončí odsouzením člověka za jeho rozhodnutí. Odsoudit můžeme čin, nikoli člověka.

¹⁸⁴ *Nepodmíněný závazek se týká například lidské důstojnosti, spravedlnosti a lidských práv.*

V závěru chci pojmenovat zvláštní paradox dnešní doby. Stát realizující preventivní aktivity usiluje o minimalizaci rizik ve společnosti. Ideální prostředí pro minimalizaci rizik u dětí a dospívajících tvoří prostředí, ve kterém se dodržuje hodnotový rámec bezpodmínečného přijetí a lásky, odvaha k sebeodříkání, hranicím. Přesto je stále oslavována pluralitní myšlení, neomezená svoboda, možnost volby. Ve skutečnosti to, co tvoří nutnost pracovat s dnešní mládeží, sama společnost akceptuje. Úkolem pracovníků je tedy vnímat tuto past a vyhnout se relativistickému přemýšlení. Každá jejich volba by měla mít hodnotu, která nevychází ani nepodporuje pracovníkovu a klientovu libovůli, nýbrž je zasazena do širšího hodnotového rámce, který tvoří ideály pracovníka a pojetí člověka jako takového, a kterých se musí dosahovat s vynaložením úsilí. Východisko z morálního chaosu je příklon k etice ctností, která vnímá život člověka jako umělecké dílo. Každý člověk by měl vyvíjet úsilí dosahovat svých životních cílů a řídit se etickými horizonty, které nabízejí zdůvodnění nepodmíněných závazků. Příkladem takového životního cíle v rámci našeho tématu může být manželství, přátelství, partnerský vztah, mateřství (otcovství).

Seznam použitých zdrojů

ANZEBACHER, A. *Úvod do etiky*. 2. vydání. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5.

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3. vydání. Praha: Rezek, 2009. ISBN 80-86027-29-5.

BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-550-4.

BAŤA, O. *Konzumní společnost a negativní důsledky nadspotřeby*. Zlín 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta managementu a ekonomiky. Vedoucí práce Ing. Lucie Tomancová.

BENEDIKT XVI *Encyklika Deus caritas est nejvyššího pontifika Benedikta XVI*. Praha: Nakladatelství PAULÍNKY, 2006. ISBN 80-86949-03-6.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 7. přepracované vydání. Praha: Česká biblická společnost, 1996. ISBN 80-858110-11-5.

BROUKAL, P., VÁVROVÁ, H. *Ekonomika a financování neziskových organizací*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1293-8.

COPAN, P.: *Je všechno opravdu relativní?* Praha: Návrat domů, 1999. ISBN 80-7255-076-4.

ČERMÁKOVÁ, K., STRAKOVÁ, M. *Standardy kvality sociálních služeb: příručka pro uživatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. ISBN neuváděno.

DAVIDOVÁ, E. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton, 2010. ISBN 978-80-7387-428-5.

DE FIORES, S, GOFFI, T. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-338-9.

DI MARCOVÁ, H. *Sexy styl: Krásná nebo vyzývavá?* Praha: SAMUEL, 2007. ISBN 978-80-86849-35-5.

FAUSOVÁ, P. *Biblický pohled na člověka a jeho přínos pro sociální a pastorační práci*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce Dr. Ing. Ladislav Heryán, Th.D.

FISCHER, O. *Etika pro sociální práci*. JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3.

FOUCAULT, M. *Užívání slasti: Dějiny sexuality II*. Praha: Hermann a synové, 2003. ISBN neuvedeno.

FROMM, E. *Být nebo mít?* 2. vydání. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0469-3.

GIDDENS, A. *Proměny intimity: Sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0175-5.

HARRIS, J. *S nikým nechodím a nejsem cvok*. Praha: SAMUEL, 2016. ISBN 978-80-88106-01-2.

HEIDBRING, H. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.

HERZOG, A., SYROVÝ, J., ZIMMERMANNOVÁ, M. a kol. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)*. Praha: Česká asociace streetwork, 2008. ISBN není uvedeno.

HUBER, W. *Etika. Základní otázky života*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-642-0.

CHMELÍK, J. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-739-6.

JEDLIČKA, R. *Aktuální úloha středisek výchovné péče při prevenci sociálně patologických jevů a poskytování poradenských služeb*. Speciální pedagogika. 2009, ročník 19, č. 1., s 1-16.

KALINA, K. *Drogy a drogové závislosti 1.: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

KAPLÁNEK, M. *Animace: Studijní text pro přípravu animátorů mládeže*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0565-4.

KLÍMA, P. et kol. *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace streetwork, 2007. ISBN neuvedeno.

KOUMAR, J. *Etické souvislosti sexuality*. Praha 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce PhDr. Martin Vávra, PhD.

KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014. ISBN 978-80-87864-13-5.

KUNA, M. *Úvod do etiky ctností*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2010. ISBN: 978-80-8084-605-3.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 4. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LIŠČÁKOVÁ, J. *Úskalí on-line práce s klienty v prostředí nízkoprahových klubů pro děti a mládež při Diecézní charitě Brno*. České Budějovice 2019. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. Veronika Zvánovcová, PhD.

LIŠČÁKOVÁ, J., PÁNKOVÁ, K., BALOUNOVÁ, L. a kol. *Operační manuál: Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Barák*. Třebíč: Oblastní charita Třebíč, 2013. Nepublikované dílo.

MACINTYRE, A. *Ztráta ctnosti: K morální krizi současnosti*. 2. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-082-3.

MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-805-5.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368--0.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

MIOVSKÝ, M., SKÁCELOVÁ, L., ZAPLETALOVÁ a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Tišnov: Sdružení SCAN, 2010. ISBN neuvedeno.

MORUS, R. L. *Světové dějiny sexuality*. 2. doplněné vydání. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0071-X.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozšířené vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1997. ISBN 80-200-0625-7.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-01.

NIETZSCHE, F. *Přehodnocení všech hodnot (fragment): Předmluva a kniha první. Antikrist*. Olomouc: Votobia, 2001. ISBN 80-7198-481-7.

OPATRNÝ M. *Třináctá komnata vztahu teologie a sociální práce: K problematice negativních vlivů křesťanské víry na pomáhání*. Caritas et Veritas 1, 1/2011, s. 44 – 59.

OTAVA, L. *Formy vyrušení dilematu: Změna ideálu sociálního pracovníka a Změna ideálu a pracovních podmínek sociálního pracovníka*. Sociální práce, 2020, ročník 20, číslo 2, s. 50 – 60.

OVEČKA, L. „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“: *Česká katolická morální teologie 1884–1948*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1957-6.

PAVEL VI. *Humanae vitae: Okružní list svatého Otce Pavla VI. o správném řádu sdělování lidského života*. Praha: Vyšehrad, 1969. ISBN není uvedeno.

PLATÓN: *Ústava*. 2 vydání. Praha: OIKOYMENH, 2001. ISBN 80-86005-28-3.

ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-669-7.

ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: Základní otázky lékařské etiky*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-302-7.

SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba*. 2 vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-422-9.

SOKOL, J. *Etika a život: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad. 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0484-2.

SCHWARTZ, M. *Láska v bibli*. Praha: Ikar, 2002. ISBN 80-7202-960-6.

ŠIMEK, J. *Lékařská etika*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5306-5.

ŠIMEK, V. *Jsou všichni lidé osoby, a jestliže ano, proč? Náčrt SKIP-argumentace Roberta Spaemanna*. Studia theologica 21, č. 1, jaro 1019, s. 131 – 145.

TAYLOR, CH. *Etika authenticity*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2001. ISBN 80-7007-150-8

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2005, ISBN 978-80-86429-36-6.

VANÍČKOVÁ, E. *Dětská prostituce*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 80-247-1138-9.

VOJTÍŠEK, Z., DUŠEK, P., MOTL, J.: *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN: 978-80-247-1428-8.

WRIGHT, R. *Morální zvíře. Proč jsme, co jsme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN: 80-7106-127-1.

Elektronické dokumenty:

BOYESEN, M. L. *Teorie biodynamické body-psychotherapie. Přenos a protipřenos mezi mužem a ženou při biodynamických masážích* [online]. Vycviky.cz. [cit. 2021-3-20] Dostupné na <https://www.vycviky.cz/informace/teorie/bodyterapie-prenos-protiprenos-masaze>

HOLÁSEK, Z. *Německo: třetí pokus o vyloučení Thilo Sarrazina*. Neviditelný pes [online]. 2019 [cit. 2020-12-12]. Dostupné na https://neviditelnypes.lidovky.cz/zahranici/nemecko-treti-pokus-o-vylouceni-thilo-sarrazina.A190808_220728_p_zahranici_wag

INDRUCH, I. *Agapé, erós, filia* . iDnes.cz/BLOG [online]. 2012 [cit. 2020-12-12]. Dostupné na <https://indruch.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=246388>.

JONÁŠOVÁ, Iveta. Rizikové chování ve školním prostředí: *Rizikové sexuální chování*. [online]. Praha: MŠMT, 2015, [cit. 2021-02-04]. Dostupné z: http://www.pppuk.cz/soubory/ppp_litomerice/priloha_18_rizikove_sexualni_chovani.pdf

KAPPL, M. *NZDM na rozcestí*. Česká asociace streetwork [online] Praha 2012. Datum poslední aktualizace: 10. 9. 2012. [cit. 2021-1-12]. Dostupné na https://archiv.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=3838&site=cas

KOUMAR, J. *Pět přístupů k etice sexuality? Důsledky asymetrického argumentu Davida Benataru pro etiku pohlavního chování*. In *Filozofie Dnes: Vol 10 No (2018)* [online]. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. Filozofická fakulta [cit. 2020-12-12]. Dostupné na <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/issue/view/22>

LIŠČÁKOVÁ, J. *Záznamy rozhovorů s pracovníky NZDM*. 2020. [CD]. Příloha této diplomové práce.

MAJER, M. *Britský facebook rozlišuje 71 pohlaví. Co každé z nich znamená?* [Online]. Refresher [cit. 2021-3-12]. Poslední aktualizace 31. 8. 2017. Dostupné na <https://refresher.cz/46666-Britsky-Facebook-rozlisuje-71-pohlavi-Co-kazde-z-nich-znamena>

PETRUSEK, M.: *Zygmunt Bauman, sociolog a filozof naší pozdní doby*. VESMÍR 85, 627, 2006/10 [online] [cit. 2021-2-12] dostupné z <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2006/cislo-10/zygmunt-bauman-sociolog-filozof-nasi-pozdni-doby.html>

REKART, M. L. *Sex-work harm reduction*. Lancet. [online] 2005 Dec 17;366(9503):2123-34. Doi: 10.1016/S0140-6736(05)67732-X. PMID: 16360791. Dostupné z <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16360791/>

SOKOL, J.: *Kant jako antropolog a pedagog*. Jan Sokol [online]. [cit. 2021-03-10]. Dostupné z <http://www.jansokol.cz/2014/03/kant-jako-antropolog-a-pedagog/>

SUVERENO. *Osprostená mládež* [online]. Oficiální klip. Youtube. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=wTU3JuZuZS8&list=RDwTU3JuZuZS8&start_radio=1

Vracející se otázka NZDM. Výťah z rozhovoru Aleše Herzoga s Janem Syrovým. Sociální revue [online] [cit. 2020-1-12]. Dostupné na <http://socialnirevue.cz/item/vracejici-se-otazka-nzdm>.

WEISS, P. *Sexualita, základní pojmy*. Česká a slovenská psychiatrie: Časopis Psychiatrické společnosti ČLS JEP a Psychiatrickej spoločnosti SLS. 2007;103(7) s. 364 -365 [online]. Česká lékařská společnost J. E. Purkyně [cit. 2021-2-2]. Dostupné na <http://www.csppsychiatr.cz/detail.php?stat=401>.

ZBOŘIL, J. *Meritokracie: opak pozitivní diskriminace*. Hospodářské noviny, 2016 [online]. [cit. 2021-2-15]. Dostupné na <https://ihned.cz/c1-65412910-meritokracie-opak-pozitivni-diskriminace>.

ZVĚŘINA, J.: *Ochrana dětí zavání někdy hysterií*. Novinky.cz. [online]. Poslední aktualizace 6. 5. 2017. [cit. 2021-02-04]. Dostupné z <https://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/clanek/sexuolog-jaroslav-zverina-ochrana-deti-zavani-nekdy-hysterii-40032003>

Franklův homo patiens - člověk trpící. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta [online]. Transkulturní komunikace. [cit. 2021-02-21]. Poslední aktualizace 22.6.2020. Dostupné z <https://www.transkulturnikomunikace.cz/aktualita/frankluv-homo-patiens-clovek-trpici/>

Co je prevence. Klinika adiktologie [online]. [cit. 2021-1-12]. Poslední aktualizace 16. 1. 2019. Dostupné na <https://www.adiktologie.cz/co-je-prevence>

Co je rizikové sexuální chování a nevhodné projevy sexuality. Pražské centrum primární prevence [online]. [cit. 2021-2-12] dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/index.php/sexualne-rizikove.html>

Prevence v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Sociální práce [online]. [cit. 2021-2-12].

Dostupné na <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=3&clanek=1277>.

Sexting. Internetem bezpečně [online]. You connected [cit. 2020-2-2]. Dostupné na <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/rizika-online-komunikace/sexting/>

Streetworkeri pracují za méně než 20 000 korun měsíčně. Kvalitní lidé odcházejí z oboru. Tisková zpráva České asociace streetwork ze dne 13. 6. 2016 [online]. [cit. 2021-2-12]. Dostupné na <https://streetwork.cz/archiv/clanky/detail/2944/streetworkeri-pracuji-za-mene-nez-20-tisic-korun-mesicne-kvalitni-lide-odchazi-z-oboru>

Legislativní dokumenty, strategie a kodexy

MŠMT. *Národní strategie primární prevence 2019 -2027* [online]. [cit. 2021-1-12]. https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf

MŠMT. *Národní strategie prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním 2019 – 2027* [online]. [cit. 2021-1-12]. Dostupná na https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR [online]. [cit. 2021-1-12]. Dostupné na: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf

ZÁKONY PRO LIDI. *Trestní zákoník* [online]. Část druhá – zvláštní část. Aktuální znění k 1. 1. 2021 (verze 32)

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k

Vyhláška 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění platném k

Vyhláška č. 75/1986 Sb. Vyhláška ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky, kterou se provádí zákon České národní rady č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství

Česká republika. Listina základních práv a svobod. In Sbírká zákonů, Česká republika. 1992, roč. 1993, částka 1, usnesení předsednictva České národní rady č. 2, s. 17-23.

Seznam zkratk

NZDM	Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
STD	Sexually Transmitted Diseases, tj. sexuálně přenosné nemoci
SPO	Sociálně právní ochrana

Seznam příloh

- I. Otázky k rozhovorům s pracovníky NZDM
- II. Záznam rozhovorů na CD nosiči

Příloha I. Otázky k rozhovorům s pracovníky NZDM

1. Základní údaje, vztah k etice a morálce

- 1.1 Kde pracujete (NZDM/terén), v jakém jste pracovním zařazení?
- 1.2 Jak dlouho pracujete v oboru a kolik je vám let?
- 1.3 Jaká jsou specifika cílové skupiny, se kterou pracujete?
- 1.4 Co si představuješ pod pojmem etika? Co všechno Tě napadá?
- 1.5 Co si představuješ pod pojmem morálka? Jaký je, podle Tvého názoru, její vztah k etice?
- 1.6 Má smysl propojovat oblast etiky a sociální práce? Proč?

2. Metodický a koncepční okruh – jak se s etikou pracuje v organizaci

- 2.1 Má vaše organizace křesťanské poslání? Pokud ano, jakým způsobem to ovlivňuje řešení etických otázek?
- 2.2 Jakým způsobem řešíte etické otázky? (individuálně, týmově, pod supervizí).
- 2.3 Má vaše zařízení vytvořenou metodiku, resp. pravidla pro tento způsob práce? Kdo tato pravidla tvořil? Podílí se na jejich tvorbě celý tým?
- 2.4 Vzděláváš se (či vzdělávání podporuje organizace, ve které pracuješ) v oblasti etiky a sociální práce? Jakým způsobem?

3. Osobní morální horizont pracovníka

- 3.1 Považuješ někoho za autoritu, která Ti pomáhá řešit etické otázky? Máš nějaký morální vzor/horizont? (osobnost, autora, knihu, poselství, motto, světonázor, filosofie...)
- 3.2 Existuje podle Tebe nějaká obecně daná hierarchie hodnot, kterou by měl člověk respektovat?
- 3.3 Co si myslíš o tom, že si každý svou „pravdu“ (postoj, rozhodnutí) může odůvodnit a nikdo nemá právo mi do jeho rozhodnutí jakkoli zasahovat?
- 3.4 Jak vnímáš spojení mezi sexualitou a morálkou?
- 3.5 Jaké sexuální chování považuješ za morální a jaké za nemorální? (homosexualita, prostituce, promiskuita, potraty, nevěra, sex po internetu, ...)

4. Oblast přímé práce s klienty

- 4.1 Která témata z oblasti sexuality s klienty nejčastěji řešíš?

- 4.2 Uplatnil jsi někdy v přímé práci výhradu svědomí v souvislosti s některým z nich? Proč?
- 4.3 Jaká témata vnímáš jako důležité podpořit a rozvíjet ve výchově ke zdravé a zodpovědné sexualitě u dětí a dospívajících? V jaké oblasti sexuální výchovy je třeba rozvíjet cílené preventivní aktivity?
- 4.3 Popiš podrobně jakoukoli dilematickou situaci, kterou jsi s klientem v oblasti sexuality řešil.

5. Problematické situace

Zamysli se nad následujícími situacemi a popiš mi způsob, jakým bys uvažoval a postupoval v následujících situacích. Zkus popsat ideální způsob řešení situace. A jak by se podle Tebe situace vyvíjela v reálném provozu?

Klientka (14) se Ti svěří, že si vede deníček, do kterého si zapisuje počty sexuálních partnerů. Snaží se, aby jich bylo co nejvíce. Bez ohledu na to, zda je to pravda či ne – co si o ní myslíte? Jak byste na tuto situaci reagovali?

Klientka (16) za Tebou přijde a je velmi rozrušená. Zjistila, že je těhotná. Uvažuje o potratu. Rodiče se o tom nesmí dozvědět a celá situace se musí vyřešit co nejdříve. Co si o klientce myslíš? Jak bys s klientkou jednal v této situaci?

Klient (15) vyzkoušel homosexuální pohlavní styk za peníze. Nemá z toho sice úplně nejlepší zážitek (tvrdí o sobě, že je na holky), ale možnost snadného přivýdělku se mu zamlouvá. Co si o klientovi myslíš? Jak byste s klientem řešili tuto situaci?

Klientka (17) má stálého partnera, ale jak popisuje, občas někde ulítne s někým jiným. Považuje to za zajímavou zkušenost a doufá, že se to její přítel nedozví. Věrnost považuje za přežitek a hlásá, že člověk by měl mít absolutní svobodu v tom vybrat si sexuálního partnera bez ohledu na to, jestli žije nebo nežije v partnerském vztahu. Co si o klientce myslíš? Jak budeš reagovat?

Jste přítomen situaci, kdy dva klienti (10 a 12) se baví o tom, jak si doma pouštějí porno. Mají k tomu příhodné podmínky. Rodiče jim nechávají volný přístup k internetu

*a starší sourozenci jim vždycky doporučí nějaký zajímavý odkaz. Co si o tom myslíš?
Jak budeš reagovat?*

Abstrakt

Liščáková, J. *Sexualita jako etické téma ve službách pro děti a mládež*. České Budějovice 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce D. Urban.

Klíčová slova: Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, sexualita, etika, prevence

Práce se v obecné rovině soustředí na filosofická a etická východiska preventivních služeb. Svou pozornost dále zaměřuje na činnost pracovníků v nízkoprahových službách pro děti a mládež, zejména na to, jak se může v oblasti sekundární prevence pracovat s tématy, která se týkají lidské sexuality. Metodou a cílem diplomové práce je popis a analýza vlastní praxe v oblasti prevence sexuálně rizikového chování. Součástí práce jsou výpovědi dalších pracovníků z oboru nízkoprahových služeb a příklady dobré praxe.

Abstract

Sexuality as an ethical issue in services for children and young people.

Keywords: Low-threshold clubs for children and youth, sexuality, ethics, preventiv.

The work focuses on the philosophical and ethical starting points of the preventive services in general. Furthermore, it aims to the activities of workers in low-threshold services for children and youth, in particular how to handle the topic of human sexuality domain of secondary prevention. The method and aim of the thesis is to describe and analyse the autohor's practical experiences in the prevention of risky sexually behaviour. The work Include the statements of the low-treshol service staff and examples of good practice.